

Magyar Sion

••• ÚJ FOLYAM VI. (XLVIII.)
2012/1.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Székelly János püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Jozef Hal'ko püspök, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Ladocsi Gáspár ny. püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Esztó Péterné, az Esztergomi Hittudományi Főiskola könyvtárosa

Gaál Endre, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a Remény főszerkesztője

Käfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai

Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért

Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kontsek Ildikó, a Keresztény Múzeum igazgatója

Németh László, a Szent István Ház igazgatója

Szakál László esperes, a Remény főszerkesztő-helyettese

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

<http://magyarsion.szentadalbert.hu>

Kiadja a Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ

(2500 Esztergom, Szent István tér 10.) megbízásából

a Glória kiadó (Žiacka 4, 821 06 Bratislava).

ISSN 1337-2491

EV2491/08

Esztergom – Pozsony (Bratislava)

TÖRDELÉS ÉS NYOMDAI MUNKÁK:

mondAt Kft. • Budapest • www.mondat.hu

Ünnepi üdvözlét

Mons. Jozef Hal'ko
püspökké szentelése alkalmából

Nagy örömmel töltötte el mindannyiunk szívét, hogy XVI. Benedek pápa Hal'ko József atyát nevezte ki a Pozsonyi Egyházmegye segédpüspökévé. Hal'ko József atya évek óta a *Magyar Sion* munkatársa is volt, nagyszerű, objektív és evangéliumi szellemiségű egyháztörténeti írásaival gazdagította folyóiratunkat. A Szentatya a kinevező iratban külön és hangsúlyosan megemlíttette azt, hogy Hal'ko József atya más megbízatásai mellett 15 éven át a pozsonyi magyar hívek lelkipásztora is volt, és ezt a feladatát nagy szeretettel, odaadással látta el. Öröm volt átélni azt, hogy Hal'ko püspök úr a felszentelési lelkigyakorlatának öt napjából hármat a magyar papi lelkigyakorlaton végzett el, volt együtt a magyar atyákkal testvéri, imádságos szeretetben, és nagy öröm volt hallani a március 17-i püspökszentelés után magyarul is elmondott köszönő szavait.

A felemelő, ünnepélyes, de mégis nagyon családias, átélt püspökszentelésen jelen voltak az ausztriai és az ukrainai püspöki konferencia egyes tagjai is, valamint Hal'ko atya volt római professzorai, diáktársai. Jelen voltak Hal'ko József püspök úr szülei, rokonai, és pozsonyi hívei is.

Kedves Hal'ko József Püspök Úr! Köszönjük a nyitott szívét! Köszönjük azt, hogy eddig is jó pásztora volt minden rábízottnak! Isten bőséges áldását, a Boldogszszony közbejárását kérjük püspöki szolgálatára!

Székelý János
segédpüspök, főszerkesztő
és a *Magyar Sion* szerkesztőbizottsága

JOZEF HALKO
POZSONYI
SEGÉDPÜSPÖK

♦♦♦ KÄFER ISTVÁN

Pozsony–Esztergom lelki hídjai

Jozef Hal'ko pozsonyi segédpüspök tudományos munkái

XVI. Benedek pápa 2012. január 31-én pozsonyi segédpüspöknek nevezte ki Jozef Hal'ko egyháztörténészt, a pozsonyi Komenský Egyetem Teológiai Karának docensét, a pozsonyi magyarok papját, a pozsonyi érsek metropolita szóvivőjét. Már ezek az adatok igen gazdag valóságtartalmúak. Pozsony, a mai Bratislava két évtizede a Szlovák Köztársaság fővárosa, Bécs és Budapest partner-metropolisza, és immár egyházi központja is. Az újonnan alapított Pozsonyi Egyházmegye és ősi-új székesegyháza, a Szent Márton-dóm olyan új szemléletmód kezdete, ami lehetővé teszi a szuverén szlovák katolicizmus és nemzeti kultúra számára az egyház- és nemzettörténet tudományos művelését az elmúlt évszázad politikai elvárásai és kényszermegoldásai helyett a keresztény erkölcsi értékrend mércéje szerint. Erre pedig ugyancsak szükség van, hiszen a szlovák nemzet története köztudottan a szlovákul Uhorsko-nak nevezett Magyarországon, annak Esztergomi Főegyházmegyéjében kezdődött. Az elmúlt évszázadban a magyar egyház- és nemzettörténetnek is számos adóssága halmozódott fel éppen szlovák összefüggésrendszerének kezelésében, a kialakult problémák interpretálásában. Ennek oldására volt engesztelő szentmise 2006. június 29-én Esztergomban a bocsánatkérés és megbocsátás kimondásával. A türelmes, körültekintő munka azóta is folyik ezen az érzékeny területen, és annak örömdetes eredménye József atya segédpüspöki kinevezése.

Jozef Hal'ko 2008-tól a *Magyar Sion* szerkesztőbizottságának tagja, gyakori kutatója Esztergom és Budapest levéltárainak. Könyveinek nagyobb része magyarul is megjelent, és folyóiratunkban is olvashatók tanulmányai. Valamennyi írása következetesen, egyértelműen eredeti adatokra épül, feltételezéseit további kutatásokra intő kérdések, és célja mindig a teljes igazság kimondása. Fontosabb művei kronológiai sorrendben: *A csehszlovák szakadár katolikus akció. Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Csehszlovákiában*¹

¹ (Pons Strigoniensis, Studia III) (szerk. Käfer István; Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Nyugati-Szláv Kulturális Kutatócsoport, Esztergom-Piliscsaba 2001) 205 oldal.

2004 (CsSzKA); *A pozsonyi Mély úti Lourdes-i barlang története*²2005 (LB); *A Kék templom. A pozsonyi Szent Erzsébet templom története*³ 2007 (KT); *Dóm. Katedrála sv. Martina v Bratislave*⁴ (A Dóm. A pozsonyi Szt. Márton székesegyház) 2010 (D). E művek néhány vezérgondolatát emeljük ki, bizakodással várva az újabb kiadványokat.

1. A SOVINIZMUS, A DIKTATÚRA, A „KOMMUNIZMUS” ÖSSZEFONÓDÁSA

Alexander Horák 1940-től a Spolok Svätého Vojtecha v Uhorsku (Magyarországi Szent Adalbert Társulat)⁵ szervező titkára volt. A háború végén vezető szerepet töltött be a Szlovák Antifasiszta Frontjában, amely egyértelmű faji alapon lépett fel a németek és a magyarok ellen. Különösen nagy szerepet játszott a magyar–csehszlovák lakosságcsere agitátorai között, akiknek az volt a feladata, hogy minél több magyarországi szlovákot és „szlovákot” csábítsanak Csehszlovákiába, hogy onnan minél több magyart telepíthesse-
senek át Magyarországra. Az amúgy is embertelen intézményt katolikus papként szolgáló Horákot Mindszenty József bíboros felfüggesztette papi hivatalából, és kiutasította az országból. A bíboros indoklása szerint „... nem a plébánián szállt meg, hanem a kommunista párt helyi csoportjánál ... Olyan család látta vendégül, amely vadházasságról és lopásról híres.” Horák maga is elismerte, hogy együttműködött a kommunistákkal. Csehszlovákiában postaügyi megbízott és a Szlovák Nemzeti Tanács képviselője lett, ezért a szlovák püspökök is felfüggesztették. Jozef Hal’ko egyértelműen fogalmaz: „E pap bűnei itt még nem fejeződnek be. Minden túlzás nélkül a kommunizmus és a Szovjetunió ’apostola’ volt. Ő lett a szakadár Katolikus Akció főszervezője” (CsSzKA 90. o. és az egész kötet). Eszmeiségének alkotó eleme volt a szlávosság: „A nagy szláv családról – a Szovjetuniót értve alatta – szóló gondolatokat erősen összekeverte Cirill és Metód alakjával. E gondolatokat különösen a szlovák főváros közelében lévő dévényi vár-

² (Ford. Gyepes Aranka; Lúč, Bratislava 2005) 103 oldal.

³ (Ford. Käfer István; *Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány-Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség-Szent István Társulat, Budapest 2007*) 127 oldal.

⁴ (Lúč, Bratislava 2010) 603 oldal.

⁵ A Magyarországi Szent Adalbert Társulatról bővebben: SZTAKOVICS Erika, *Tomek Vince szerepe a Magyarországi Szent Adalbert Társulat létrehozásában*, in *Magyar Sion V* (2011) 75–86.

ban rendezett hagyományos 'Szláv nap' alkalmával terjesztették." Horák Antonín Zápotocký kommunista miniszterelnökkel együtt szónokolt, és arra törekedett, hogy „körmönfont módon kimutassa a Vatikán értetlenségét a szláv eszménnyel szemben..." A kommunista ideológia nemzeti sovinizmusa Zápotocký beszédében leplezetlenül agítál: „Büszkék vagyunk arra, hogy a szláv eszményt, amelynek hordozói vagyunk, a béke szeretete és népi mivolta jellemzi ... A szláv eszményt ... a béke és nyugalom új vallását onnan Keletről hozta a hittérítő Cirill és Metód" (CsSzKA 70. o.). Ez ellen szövetkezett a Vatikán az amerikai imperializmussal és a német fasizmussal.

Mostoha sors érte a Kék templom Erzsébet királyné domborművét is. Mint szerzőnk fogalmaz: „Fadrusz János Mária Teréziájának barbár likvidálása 1921 október végén vészjósló jelzés volt..." A szobor ma a plébánia lépcsőházában van (KT 33. o.). Többször kirabolták a templomot, s amikor új plébánia lett, s az istentiszteleteknek és a pasztorációnak államnyelven kellett folynia" (KT 103. o.). 1960-ban a kommunisták betiltották a harangozást, ami szerintük zavarta a szemközti kórház betegeinek nyugalomát (KT 49. o.).

Erőszakkal akadályozták német és magyar nyelvű kegytáblák elhelyezését a lourdes-i barlangban, sőt kísérletet tettek a meglévők eltávolítására is, és csak szlovák nyelven volt szabad istentiszteletet tartani. 1945–1947-ben ötödére csökkent a magyar és hetedére a német táblák száma. 1959-ben a hatalom eltávolította a kálváriai templom tornyát, mert az zavarta a Slavín, a szovjet emlékmű látványát (LB 54–55, 66–67. o.).

Nem maradt ki ebből a terror-világból a Dóm sem. A toronyról már a cseh légionáriusok is szerették volna eltávolítani a koronát, mint az osztrák–magyar monarchia emlékét, ugyanígy az imádkozó Ferenc Józsefet egy hadioltártárról, s ezt tették 1945-ben a németek és az oroszok, 1968-ban megint az oroszok, amikor titkos rádióadót feltételeztek a toronyban (D 170–173, 403–404. o.).

2. MERÉSZ KÍSÉRLET A TERMINOLÓGIA, A SZEMÉLY- ÉS HELYNEVEK TUDOMÁNYOSAN ELFOGADHATÓ HASZNÁLATÁRA

A Dóm-kötet 595. oldalán kiadói megjegyzés olvasható: „A kiadó tiszteletben tartotta a szerző eljárását, aki a szlovák történelem uhorský/magyarhoni korszaka személyneveinek átírása során megtartotta a magyar helyesírást" (D 595. o.). A „lurdi barlangot" *Prešporská jaskyňának* nevezi a szlovák változatban, és a Kék templom szlovák változata is így kezdődik: „...nad *Prešporkom* srthla víchrica", vagyis vihar tört ki Pozsony felett (LB 7. o.,

KT = *Modrý kostol* 7. o.). Jeles útmutatás ez a szlovák értelmiségnek a politikai rontások rendbetételére. A helynevek otromba elmagyarosítása a XIX–XX. század fordulóján zajlott, erre volt bosszúvadász 1948(!)-ban Dél-Szlovákia nem létező szlovák helyneveinek megalkotása, majd a történelmi családnevek „reszlovakizálása”. Így lett Gútából Kolárovo, Parkanból Štúrovo, Szentkeresztyből Svätokrižsky, Pázmányból Pázmaň, így lett bratislavská Academia Istropolitana, bratislavsko-durínska Szent Erzsébet. Kölcsönösen okozott sebek ezek, hiszen ezrével magyarosították a hely- és személyneveket 1918 előtt. Haľko József nem hivatalos engesztelő tudományos gyakorlatát folytatja hasonló módon a magyar könyvészet, amikor a Régi Magyarországi Nyomtatványok tételeiben a magyarosítás előtti magyar helyneveket használja, a szlovákul is író szerzők neveit pedig szlovák formában.⁶

3. A TÖRTÉNELMI ÖRÖKSÉG HITELES VÁLLALÁSA

A *Pressburger Tagblatt*ból vett nekrológ nyitja a lourdes-i barlangról szóló könyvet az 1912. április 26-án elhunyt Szápáry Bélánéről: „Térj be pünkösdkor a Dómba ... látogass el a Mély úti barlangba ... mind az ő műve” (LB 7. o.). A Kék templom építésében „két pozsonyi nemes hölgy, Szápáry Gabriella grófnő és leánya, Ilona játszott a főszerepet” (KT 12. o.). Folyóiratunkban is közöltük a Dóm-monográfia két jeles fejezetét, Donner György Szent Márton-szobrának kalandos kikerüléséről a templomból, majd visszahelyezéséről. A magyar nemes hölgyek áldozatkészsége mellett a tudós krónikás nem hallgatja el, hogy a templom regotizációja ürügyén kihelyezett szobrot a magyarosodás hulláma kényszerítette vissza a falak közé. „A magyarságnak komoly feladata van Pozsonyban ... hogy legyen a Felvidék magyarosodásának egyik erős bástyája, ahonnan a magyar géniusz áraszsa szét sugarait ... Kívánatos, hogy az egyház szolgálói mindig velünk együtt zárandokoljanak ahhoz az oltárhoz, ahol a szeplőtlen hazafias érzelmek tiszta lángjai lobognak...” (D 337. o., *Magyar*

⁶ Ezt az egész kérdéskört alaposan elemezték a katolikus egyetemünk által rendezett konferenciák, közös magyar–szlovák publikációk, különösen a 2006 júniusában és decemberében Esztergomban tartott tanácskozás két nyelven megjelent tanulmánykötete: *Magyar–szlovák terminológiai kérdések* (szerk. Ábrahám Barna; PPKE BTK Szlavisztika–Közép-Európa Intézet, Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, Piliscsaba-Esztergom 2008); v. még PAPANÉK Ferenc, *A felföldi helységnév-változtatások sajtóvisszhangjából az első világháború előtt*, in *A Duna vallomása. Tanulmányok Käfer István hetvenedik születésnapjára* (szerk. Ábrahám Barna, Pilecky Marcell; PPKE BTK, Piliscsaba 2006) 132–138.

Sion 2009/1, 33–48. o.). Hasonlóan hiteles a hadi oltár eltávolítása 1920-ban a nagyszombati ordinariátus kezdeményezésére. A tudós pap félreérthetetlenül fogalmaz: „A koronázótemplom egyik ikonográfiai modifikációja Pozsonyban a társadalompolitikai folyamatok igen különös betörése volt egyházi körökbe. Ennél drasztikusabb beavatkozás már talán csak a szovjet megszállók razziája volt 1968 augusztus végén” (D 407. o., *Magyar Sion* 2010/1, 133–138. o.).

Ez a történelmi hűség-hitelesség különösen is megnyilvánul Pázmány Péterrel kapcsolatban. Rigele Alajos domborművének középpontja a Kalauz 1613. évi kiadása Pázmány bal kezében. Jozef Hal'ko méltán emeli ki az Esztergomi rituálét is, az első nyomtatott szlovák szöveg miatt. Rigele alkotását a szlovák anyanyelvű Csernoch János bíboros leplezte le 1907. június 7-én. József atya finoman érzékeltette Pázmány jelentőségét a *szlovák* művelődésben, ugyanakkor nem szakította ki uhorský/magyarországi kötelékéből. A történelmi örökség jó kezekbe került, az új főegyházmegye jól sáfárkodik a történelemtől örökölt értékekkel (D 198–213. o., *Magyar Sion* 2011/1, 147. o.). A gyakorlat bizonyított: az új Pozsonyi Egyházmegye megalakulása és a Dóm székesegyházzá emelése azonnal lehetőséget biztosított Pázmány nyughelyének feltárására (218–219. o.).⁷

4. A FORRÁSOK MEGŐRZÉSE ÉS MEGBECSÜLÉSE

Minden egyes Hal'ko-műre az igen gazdag forrásanyag jellemző. A periodikumok között kitüntető helyen szerepel a *Pressburger Tagblatt* és a *Pressburger Zeitung*, a *Nyugat-magyarországi Híradó*, állami és magánlevéltárak, kézikönyvek, személyes közlések. A szerző háromnyelvű műveltsége szuverén módon bánik az anyaggal, és a szlovák nyelvű publikációkban is pontosan idézi a magyar és a német forrásokat. Igaz, van különbség például az LB szlovák és magyar Mária-könyörgései és litániái között,⁸ de még ez is a pasztorációs gyakorlat javára válik.

⁷ A Pázmány-sír feltárásáról lásd még: „*Halálom után nem fog minden akaratom szerint történni.*” *Dokumentumgyűjtemény Pázmány Péter sírhelyéről* (szerk. Hargittay Emil, Käfer István, Kránitz Mihály; PPKE BTK Szlavisztika–Közép-Európa Intézet, Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, Píliscsaba-Esztergom 2007) 67 + 65 oldal; HARGITTAY Emil – KRÁNITZ Mihály, „*intra viscera terrae corpus reponi jubeo*” – *Pázmány Péter sírhelyének kutatása*, in *A Duna vallomása* im. 160–176.

⁸ A magyar nyelvű változat litániája „Magyarország Nagyasszonyá”-hoz fohászkodik, „szegény országunk”, „hazánk sebei” szókapcsolatokkal. A szlovák változat nemzeti tartalma szerény: „Hogy nemzetünk soha ne szűnjön tisztelni téged” 87.

5. A MŰVÉSZI FOTÓK

„Dolgozatnak” határozza meg Jozef Hal’ko a Lourdes-i barlangot is (LB 78. o.), de ez a filológiai igényességű tanulmány a fotókkal válik egyedülvaló műfajjává: egyház- és vallástörténet, művelődés- és nyelvtörténet, pszichológia, gyakorlati hitoktatás. A 4000 tábla fotóválogatása igen merész vállalkozás, különösen a szlovák nyelvű változat tekintetében. Idézzük a szöveghű magyar fordítást: „A háborút követő időszak nemcsak a nemzeti kisebbségekhez tartozók számára, hanem azok számára is viszontagságos volt, akik a szlovák állam idején politikai tisztséget töltöttek be. Ezek egyike volt Alexander Mach, akinek családja vagyonuk kisajátítása után az apácák jóvoltából a közeli ’Mária Oltalma’ árvaházban húzódott meg. Amikor 1947-ben a büntetőtörvényszék a volt belügyminiszter ügyét tárgyalta, felesége naponta a Lourdes-i Szűz előtt imádkozott. ’A vád javaslata dr. J. Tiso és dr. Fr. Ďurčanský számára kötél általi halál’ írja feleségének Mach ’számomra pedig golyó általi halál. Várom az ítéletet. Még néhány nap. Mindegyikünk külön cellában van. És így van ez jól. Igen, jó így egyedül lenni Isten színe előtt, erős keze által megalázva.’⁹ Az ítélet végül váratlanul megváltozott: nem halál, hanem életfogytig tartó börtön. Ez az esemény rejlik a jobb oldali fal legfelső sorában, a bejárattól alig néhány méterre szerényen meghúzódó kőtábla mögött. Ez olvasható rajta: ’Köszönet Neked! 1948. Machová és gyermekei.’” Az LB 54-56. oldalán a pozsonyi Rehovszky család magyar nyelvű táblája vívó fiuk sportfényképével 1943-ból, ezt követi a Mach-tábla, majd egy 1958-as táblafotó Korbuly Pál aláírással. A kinyitott „képeskönyvben” Magnificat-tábla, Boldog Zdenka Schelingová és a Szűz Mária segítségével fohászoló Korbuly táblája sorjázik. Utóbbi 1952-ben megtagadta családja katolikus egyházhoz tartozását, és a büntető tanács elnökeként 12 év börtönre ítélte Schelingovát és püspökök perében is tevékenykedett. Egyik fia, Péter számolt be apja lelkiismeret-furdalásáról, ami a „Szűz Mária mindig segít!” hálátáblához vezetett. A bűnbánó apa térden csúszva végezte a kereszttat a pozsonyi virágvölgyi templom keresztjéhez (LB 60-62. o.).

A *Kék templom* és a *Dóm* – különösen az utóbbi – igazi Hal’ko-műfaj, tudományosságával és beszélő képeivel. A „részletek bűvölete”, szó és kép egysége és egymást erősítése magyar kiadásért kiált! Annál is inkább, mert a pozsonyi Dóm a magyar nemzet történetében is felbecsülhetetlen érték, és ezt a katolikus lelkipásztor Jozef Hal’ko és a fotóművész Štefan Komorný bátor vállalással tárja a szlovák olvasók elé. Stanislav Zvolenský érsek-metropolita áldásával.¹⁰

⁹ A szöveg lábjegyzete: „Magánarchívum. Alexander Mach levele feleségének, kelt 1947. március 21-én”.

¹⁰ Részletes ismertetése: *Magyar Sion* V (2011) 145-149.

♦♦♦ MERVAY MIKLÓS

Múzeumlátogatás – a keresztény művészettörténet szerepe a hitoktatásban*

V. Lazarev írta *Bizánc művészete* c. munkájában:¹ „A templomépületek, a mozaikok, a falfestmények, az ikonok, a kegyszerek, a papi ornátusok, a szentségek szertartásai, az egyházi énekek, a liturgikus szövegek, mind szerves elemei voltak a kultusznak, ennek a grandiózus összművészetnek, amelynek feladata az volt, hogy miközben esztétikai élvezetet nyújt, a mennyekbe emelje a hívő lelkét. Ez az összművészet rendkívül bonyolult szimbolikán alapult.” Azt gondolom, ugyanez elmondható a nyugati kereszténység művészetéről, legalábbis a középkorig, és részben később is. Mindez együtt érvényesül leginkább nem csupán eredeti helyén, a liturgikus térben – a templomban –, hanem az élő liturgia során is. A „csak” művészettörténeti megközelítés kevés sikerrel kecsegtet, és mindig hiányos marad.

A Szentírásban a teremtés Isten kétkezi és művészi tevékenysége; az emberi művészet pedig az isteni művészetből való részesedés. Jeremiás úgy beszél Istenről, mint a keramikusról, az agyagművesről, akinek csodálja alkotói ügyességét és szabadságát. Az Egyház számára a Szentírás a művészet „kimeríthetetlen kincstára” és „képekönnye” – írja II. János Pál pápa a művészekhez szóló levelében.²

MŰVÉSZET ÉS HIT KAPCSOLATA

„A Biblia első fejezetei Istent úgy is elénk állítják – tehát –, mint az alkotó ember mintaképét: Istennek mint Teremtőnek képe tükröződik a művészen. E kapcsolatot nagyon szemléletesen fejezi ki a lengyel nyelv, amikor szinte

* Az Esztergomban 2011. november 11-én, a Keresztény Múzeum által szervezett múzeumpedagógiai szakmai napon elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ (Budapest 1979) 43.

² II. János Pál pápa, Levél a művészeknek, 1999. április 4.

azonos szavak jelentik a Teremtőt és a művészt: *Stwórca* és *twórca*” – írja II. János Pál.³

A szépet létrehozó művészet az emberi alkotóerő és tehetség egyik legmagasabb rendű, új szellemi szintet teremtő megnyilvánulása. Egyidős az emberrel. A vallástörténet tanúsága szerint pedig a kezdeti idők művészete mindig vallásos volt, vagyis a hívő ember alkotása. Az ókortól kezdve a különböző nagy kultúrák és világvallások művészete mindenekelőtt az istenséget, a helyi kultuszt szolgálta.

Az egyháznak szüksége van a művészekre. Együtt kell működniük, hogy érthetővé, sőt magával ragadóvá tegyék a lélek, a láthatatlan, a kimondhatatlan világot, Isten világát – mondta VI. Pál 1964-ben.⁴

A képmeditációt művészi fotók és képzőművészeti alkotások inspirálják. Gondoljunk csak Henri J. M. Nouwen *A tékozló fiú hazatérése* c. könyvére,⁵ amelynek kiindulópontja Rembrandt festménye, melyet csupán reprodukcióban látott először. A szépség tehát sokak számára inspiráló erő, hitet fakaszt, akár a természeti szépségekre, akár az emberi kéz alkotta szépségekre gondolunk.

„A világnak szüksége van a szépségre, amely az igazsághoz hasonlóan örömmel tölti el az emberek szívét. A művészek a világ szépségének őrzői” – mondta VI. Pál pápa a zsinat lezárásakor tartott beszédében.⁶

XVI. Benedek pedig a művészekhez intézett beszédében 2009 novemberében a következőket mondta: „A hiteles szépség az, ami reményt és lelkesedést ad az embernek. A hiteles szépség onnan ismerhető fel, hogy egyrészt a természetben jelen levő szépséget tükrözi, másrészt az ember lelkét megnyitja – végső soron Isten felé, hiszen Ő maga a Szépség. A művészet nagy feladata ma a remény erősítése, továbbadása a hiteles szépség megjelenítése által. A hit pedig semmit nem vesz el a művész tehetségéből, hanem csak többletet ad számára, amint azt műalkotások végtelen serege is tanúsítja.”⁷

A művészekhez írt levelében Boldog II. János Pál pápa hivatkozik Marie Dominique Chenu páter merész kijelentésére, aki szerint még a teológiatörténész is tökéletlen munkát végezne, ha nem szentelne kellő figyelmet az irodalmi és képzőművészeti alkotásoknak. A maguk módján ugyanis a műalkotások nem egyszerűen illusztrációk, hanem a teológiának valóságos „forráshelyei” (*loci theologici*).⁸ Azt is hangsúlyozza, hogy „a Krisztustól rábízott üzenet

³ Uo. 1. pont.

⁴ VI. Pál pápa, Beszéd a művészekhez, 1964. május 7. Idézte: XVI. Benedek pápa, Beszéd a művészeknek a Sixtus-kápolnában, 2009. november 21.; vö. <http://www.magyarurir.hu/hirek/forduljatok-vegtelen-szepseg-forrasahoz>.

⁵ (Budapest 2001).

továbbadásához az Egyháznak szüksége van a művészetre. Az Egyháznak ugyanis a szellemi, a láthatatlan valóságot, Isten világát kell fölfoghatóvá, sőt, amennyire csak lehet, vonzóvá tennie. Tehát az önmagában kimondhatatlant kell érthető formába öntenie. A művészetnek megvan a képessége, hogy az üzenet egyik vagy másik szempontját kiragadja, és olyan színekbe, formákba, hangokba öltöztesse, amelyek megfelelnek a szemlélő vagy hallgató intuíciónak. S ez úgy történik, hogy nem sérül az üzenet transzcendens tartalma, sem misztérium jellege nemvész el.”

Gondoljunk csak bele, hogy szekularizálódott világunkban a mai olvasó, kiállítás-, színház- és hangverseny-látogató, de még a mozinéző is a műalkotásokkal való találkozástól várja minden kor emberiségéhez hasonlóan a felvilágosítást, hogy milyen úton járjon, és mi a rendeltetése, életének értelme.

A középkori művészet tanulsága, hogy „a román stílus erőteljessége és a gótikus katedrálisok ragyogása a *via pulchritudinis*, a szépség útját úgy állítja elénk, mint az Isten titkához közeledés kiváltságos és magával ragadó útját”.⁹ A szépség is hozzásegíthet az Istennel való találkozáshoz, és ahhoz, hogy Őt szeressük. Ráadásul talán ez a legvonzóbb, a leginkább magával ragadó út. A hiteles szépség élménye soha nem múlandó vagy felületes; nem távolít el a valóságtól, hanem megszabadítja a mindennapi életet a szürkeségtől és azt átalakítva ragyogóvá teszi.

A művészet mindig a dolgok rejtett értelmét kutatja; kínzó gondja, hogy sikerül-e a kimondhatatlan világot valahogy kifejeznie. Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell – mondta egy filozófus. Ám amiről nem lehet beszélni, de hallgatni sem lehet, azt műalkotásba (zenébe) kell foglalni – írta egy művész.

MŰVÉSZET ÉS HITOKTATÁS

Hermann Hesse szerint a művészet annyit jelent, mint megmutatni Istent mindenben. Vagyis mintha ugyanaz volna a feladata a művésznek és a hitoktatónak, csupán eszközeik, megközelítési módjaik különböznenek, nem céljaik. Ez arra biztat, hogy fogjanak össze, dolgozzanak együtt.¹⁰

⁶ VI. Pál pápa üzenete a művészeknek, 1965. december 8. Idézte: XVI. Benedek pápa i.m.

⁷ XVI. Benedek pápa i.m.

⁸ II. János Pál pápa i.m. 11. pont.

⁹ XVI. Benedek pápa i.m.

¹⁰ XVI. Benedek pápa hivatkozik a költő szavaira, 2009. november 21-i művészekhez intézett beszédében, <http://www.magyarokurir.hu/hirek/forduljatok-vegtelen-szepseg-forrasahoz>.

Ám az is igaz, hogy a hit, a vallás és a magas kultúra nem feltétlenül jár együtt, de azt állíthatjuk, hogy a szép, a szépség – mint a lét transzcendens tulajdonsága – megérinti, sőt az élmény szintjén előkészítheti a transzcendenssel való találkozás élményét, és megerősítheti azt.

Az ünneplés része a szépség, a zene, a művészet. A liturgiának mint ünneplésnek nem csupán kísérői a művészetek, hanem maga a liturgia kell, hogy művészi legyen, a szó legnemesebb értelmében. A hit ismereteinek oktatása pedig nem nélkülözheti azt az óriási kifejező és tanúságtévő erőt, ami a művészi alkotásokban rejlik. Ezért szükséges, elengedhetetlen a bemutatásuk, nem csupán illusztrációként, hanem igazi tanúságtételként.

Egy egyházi iskolában ez természetesen nem csupán a hitoktatók feladata. A szépség által az egész iskolának, a környezetének éppúgy, mint a tanári kar-nak és a szülői összefogásnak nevelnie kell, érzékennyé tenni az Isten világára. A természettudományok szépsége által éppúgy, mint az irodalom, vagy a zene világa által. Persze a nem egyházi oktatási intézményeknek ugyanúgy feladata kellene, hogy legyen az emberi lélek nemesítése, a személyiség fejlesztése a szépségre nevelés által. De azt is láthatjuk, hogy csökkennek az ilyen óraszámok, az ünnepeken sok helyen nem énekel sem a diákság, sem a tanári kar, csupán gépről hallgatják a Himnuszt és a Szózatot. Ünnepelni sem tudunk ma már társadalmi méretekben. Újra meg kell tanulnunk, tanítanunk, mert a művészet a szépség ünneplése.

A természettudományok és a művészet között az a legnagyobb különbség, hogy a tudományok eredményei folyton változnak, a következő generáció felfedezései meghaladják, módosítják a korábbiakat. A művészet viszont az isteni, örök, változatlan értékekről tesz tanúságot azáltal is, hogy alkotásai a maguk egészében tökéletesek, befejezettek, örök értékűek és örök érvényűek. Ilyen Bach zenéje, akit ötödik evangélistának is neveznek, vagy Michelangelo Piétája, avagy a Sixtus-kápolna freskói, amelyek létrejöttük óta semmit sem vesztek értékükből. Ezért a műalkotások bemutatása, az azokra való hivatkozás örök értékeket mutat fel a diákok számára.

A művészetnek mint alkotásnak, alkotó folyamatnak nem csak passzív nézőként, hallgatóként lehet részese a hittanórák foglalkozásain a diák, hanem együtt zenélve és énekelve, együtt megjelenítve az adott szentírási részt, vagy éppen valamilyen kézműves technikával, gyurmázva, rajzolva vagy festve mintegy az alkotás folyamatában éli újra a hittartalmat, a tanítást a diák. De jó is lenne, ha volna ezekre alkalom, lehetőség, eszköz, szakértelem és anyagi fedezet! Ezek a módszerek többnyire a kisebb korosztálynál ismertek, pedig bátoríthatók az idősebbek is, mert az alkotás öröme számukra is fontos. Megtapasztalhatják például ikonfestés közben, az alkotás folyamata által – aki próbálta, tudja – megszentelődnek a kezek és a szívek. A teremtő Isten ihlető

Lelke költözik belénk, lakozik bennünk, Isten templomává lesznek a szívek, és papjaivá az alkotó kezek. A részvétel bekapcsol ebbe az áramlásba.

Hitet fakaszt maga az alkotó tevékenység is. Hiszen a szakrális művészetet úgy is nevezhetjük, hogy testet öltött tanúságtétel.

A barcelonai Sagrada Familia templomban a japán származású buddhista Etsuro Sotoo szobrászművészként friss diplomásként kezdett dolgozni (1978-ban). Már több mint harminc éve dolgozik rajta, faragja köveit. A tervező Gaudí építésze rendkívül nagy hatást tett rá: olyannyira, hogy munkája során keresztény hitre tért és 1989-ben megkeresztelkedett. „Munkám során – vallotta – megértettem, hogy nem Gaudít, a nagy építész kell faggatnom, hanem ugyanabba az irányba kell nézmem, amerre ő ... Gaudí építésze átad valamit, de nem kényszerít semmire. Ugyanolyan emberi, mint a Jézushoz vezető út: semmire sem kényszerít, de vezet bennünket” – mondja.¹¹

A bibliai történeteknek értékes művészi alkotásokkal való szemléltetése bizony létkérdés néhány hittankönyv – finoman szólva – hiányos esztétikuma miatt is, hogy pótolja a hittankönyvek sokszor szörnyű grafikai és fényképanyagát.

A versek és egyéb irodalmi alkotások részleteinek felhasználása elmélyítheti az adott hittanos tananyagot, művészi hangsúlyokat kaphat, vagy éppen az erkölcsi kérdések megbeszélésének válhat kiindulópontjává egy-egy alkotás felidézése, megbeszélése, a szereplők jellemzése.

MÚZEUMLÁTOGATÁS A HITOKTATÁS SZOLGÁLATÁBAN

A különböző műfajú műalkotások bemutatása, illusztratív használata hitoktatói munkámnak kezdettől fogva fontos részét képezték. Az egyháztörténeti óráimon az ókori és középkori kereszténység kapcsán az építészeti képek mellé hallgattunk megfelelő korból származó liturgikus zenét, hogy az ismeret minél több csatornán érkezhessen el a diákokhoz, és minél teljesebb lehessen a befogadás élménye, ezáltal az egész személyiséget gazdagítva, táplálva. A kiállítások és a vallásos épületek meglátogatása – ha csak tehettem – ezeket az órai alkalmakat kiegészítették.

Például a zsidóságról tanulva a Dohány utcai zsinagógát és a hozzá tartozó múzeumot, kiállítást is megnéztük a diákokkal. Hasonlóan az egyháztörténelemhez kapcsolódóan a reformációhoz érkeve meglátogattunk protestáns

¹¹ Egy japán buddhista megtérése a Sagrada Familia falai között, <http://www.magyarokurir.hu/hirek/egy-japan-buddhista-megterese-sagrada-familia-falai-koezoett>.

templomokat éppúgy, mint a Deák téri evangélikus múzeum gyűjteményét. Ezt persze könnyű megtenni a fővárosban, ahol sok minden közel van és kis erőfeszítéssel elérhető. Az ország más részeiben talán más lehetőségek adódtak, de azokat is érdemes kihasználni. Mert a helyszínen megtekintett, átélt, megtapasztalt élmény sokkal gazdagítóbb, maradandóbb, mint a fénykép. Lehet, hogy néhány helyen csak az osztálykirándulások alkalmával adódik erre lehetőség, de akkor érdemes kihasználni, felkeresni az egyházmegyei püspökségek gyűjteményeit, kiállításait. Vagy olyan egyedülálló emlékeket, mint a pécsi ókeresztény sírkamrák.

De még ott is, ahol könnyebben elérhető látnivalók vannak, sok összefogásra van szükség a tanártársak részéről, hiszen a kollégáknak kell együttműködni abban, hogy óracserékkel ez a program megvalósulhasson. Ám sokszorosan megéri. Összefoghatnak a történelem és más szakos munkatársak, és együtt tervezhetik meg a látnivalók felkeresését, előre készíthetnek feladatlapot a diákjaiknak a látnivalókról, mit keressenek, figyeljenek meg.

Ám a múzeumi közeg megtévesztő is lehet sokaknak, mintha a hit és a vallásosság elavult, múzeumi látnivaló, csupán letűnt korok kulturális öröksége volna. Akik most itt vagyunk, remélem hitet teszünk amellest, hogy szó sincs róla, hanem eleven élet és életet alakító erő ma is. A vallásosság nem egy letűnt, múzeumi világhoz tartozik. Amiért múzeumlátogatás kapcsán beszélünk itt a műalkotásokról, annak csupán az az oka, hogy a régi korok embereinek alkotásai itt őrzik az ő hitük, vallásosságuk művészi kifejeződését, amiket szeretnénk megismerni és megismertetni a mai diákokkal. Zárógondolatként Túrmezei Erzsébet versét idézem:

Átragyog-e rajtunk?

Benéz a nap a templomablakon.

Átragyog a színesruhájú
tizenkét férfialakon.

Tarka foltokat vet a padsorokra,
s a kisfiúra édesanyja mellett.

Az nézi egy ideig álmélkodva
a szép mozaik templomablakot,
a tizenkét sugárzó alakot.

Aztán kérdez, legrosszabbkor talán.

Megkérdi: „Kik azok, édesanyám?”

Tart még az igehirdetés.
Édesanyja csak arra figyel.
S a kis kérdezőt súgva, hirtelen
egyetlen szóval csendesíti el:
„Keresztyének!”
S hangzik tovább a prédikáció,
szól az orgona, zeng az ének.

„Gyerekek!” – vetődik fel hittanórán
néhány nap múlva váratlan a kérdés:
„Milyen emberek a keresztyének?
Ki mondja meg nekem?”
S a kis csapat nagy igyekezettel
töri a fejét a feleleten.

Aztán egy kisfiú jelentkezik.
- Tanítója ilyen feleletet
egyhamar újra aligha kap. -
„A keresztyének olyan emberek,
akiken átsüt a nap!”

Milyen gyermeki, igaz felelet!
Lehet-e annál drágább feladat,
mint hogy rajtad, rajtam, mindegyikünkön
átsüssön-ragyogjon a Nap?!
Átragyogjon sötét világba,
és beragyogjon sötét szíveket!
Nem, ennél szebb feladat nem lehet!

Kísérjen hát egyre a kérdés
tovatűnő évek alatt:
Átragyog-e, átsüt-e rajtad,
átragyog-e rajtam a Nap?

♦♦♦ BEKE MARGIT

A Szent István Királyról és a Boldogságos Szűzről Nevezett Érseki Ósrégi Papnevelő Intézet címere

Az esztergomi szeminárium hányatott sorsot élt meg az elmúlt évszázadok alatt, osztozva hazánk és az egyházmegye sorsában. Az esztergomi egyházmegyei szeminaristák külföldi képzését a *Collegium Christi* biztosította. Ez a kezdeményezés a XIV. században Budai János (1391–1427) esztergomi kanonok, barsi főesperes alapításában indult.¹ A székeskáptalani iskola ugyanis már adott volt, és az egyetemi képzés igénye a káptalanban felmerült, hiszen Budai maga is kanonoki stallummal bírt.² Ismeretes, hogy a prágai egyetem jogi karán végzett, mint a cseh nemzet tagja, ahol előbb licenciátust, majd magisteri fokozatot szerzett. Budai János 1391-től esztergomi kanonok, majd barsi főesperes, aki négy házának jövedelméből alapította a Collegium Christi társulatot. Célja az volt, hogy szegény, papi szolgálatra készülő ifjaknak anyagi háttérrel biztosítson valamelyik európai egyetemen. Budai János halála után mindig a barsi főesperes a társulat elnöke, akit az esztergomi érsek nevez ki azon esztergomi kanonokok köréből, akik a Collegium Christi tagjai voltak. Budai János gondoskodott arról is, hogy ne ürüljön ki az alapítvány, ezért aki befejezte tanulmányait, és javadalomhoz

¹ BATHYÁNY Ignác, *Leges ecclesiasticae Regni Hungariae. I–III* (Albae-Carolinae-Claudiopoli 1785–1827) III, 323; FEJÉR, Georgius, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI* (Budae 1829–1844), a társulatról: X/2, 506–508; MIHÁLYFI Ákos, *A papnevelés története és elmélete. I. A papnevelés története* (Budapest 1896) 109–111; KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok 1100–1900* (Esztergom 1900) 72–73; KNAUZ Nándor, *A Krisztustársulat*, in *Magyar Sion* 1 (1863) 345–360.

² KOLLÁNYI 72–73; KÖRMENDY Kinga, *Az esztergomi Collegium Christi és könyvtára a XIV–XVI. században*, in *Magyar Könyvtári Szemle* 99 (1983) 1/1–20.

jutott, annak kötelessége volt megtéríteni a ráfordított költségeket a társulatnak. Az alapítványt IX. Bonifác 1399. április 28-án erősítette meg.³ Később ez az alapítvány beolvadt a Pázmáneum-féle alapítványba.

Ezt követte az *Academia Istropolitana*, amely Vitéz János (1465–1472) esztergomi érsek ösztönzésére, Mátyás király kérésére II. Pál pápa jóváhagyásával született meg.⁴ Pozsonyban a mai napig áll maga az épület, falán egy tábla hirdeti ennek az egyetemnek a múltját. Fényes ünnepek között zajlott le az egyetem inaugurációja 1467. június 20-án Esztergomban. Vitéz az egyetem kancellárjaként összegyűjtötte azokat a tanárokat, akik az egyetemen fognak tanítani.⁵ Sajnos az idők vihara elsodorta ezt az egyetemet is, ahol természetesen teológiai stúdium is volt.

Végül az Oláh Miklós-féle alapítás bizonyult tartósnak, amely a Trentói Zsinat (1545–63) szellemiségében jött létre. Az esztergomi érseki székhely már Nagyszombatban működött, és a várost az érsekek igyekeztek felvirágoztatni egyházi, tudományos és kulturális vonalon. Ezt ifjúsági nevelőintézetek felállításával akarták elérni. V. Pius pápa 1556. február 14-én kelt levelében szeminárium állítására szólította fel Oláh Miklós érseket (1553–68). Még ez év tavaszán az érsek összehívta a nagyszombati zsinatot, ahol erről is tárgyaltak, és rendelkeztek a szemináriumról. Az alapító okiratot 1566. május 19-én írta alá az érsek, és az intézetet a jezsuitákra bízta.⁶ Ez a szeminárium legfontosabb dátuma.

A következő érsek, Pázmány Péter, akinek a nevéhez fűződik a bécsi Pázmáneum (1623) és a nagyszombati egyetem alapítása (1635) is.⁷ Az 1631-es évben Pázmány átköltöztette a szemináriumot Nagyszombat városán belül. Ő nevezte el az intézményt *Seminarium Sancti Stephaninak*. Mária Terézia az egyetemmel együtt a szemináriumot is Budára hozta 1777-ben. II. József pedig 1784-ben Pozsonyban keresett helyet számukra. 1802-ben a szeminárium újra visszakerült Nagyszombatba.⁸

Rudnay Sándornak (1819–31) jutott az a feladat, hogy az érsekséget és a káptalant visszaköltöztesse ősrégi helyére, Esztergomba 1819-ben.⁹ A székhely felépítése során a seminaristák közül a teológus hallgatók átköltöztetése Nagyszombattól csak 1850-ben történt meg, már Scitovszky János (1849–1866)

³ *Monumenta Vaticana historiam Hungariae illustrantia. I–IV* (Budapestini 1884–1889) I/4, 119.

⁴ BEKE Margit, *Vitéz János esztergomi udvara*, in *Vitéz János emlékkönyv. Esztergom Évlapjai 1990* (Esztergom 1990) 59–77, 69.

⁵ BEKE 1990, 63.

⁶ MIHÁLYFI 182; FAZEKAS István, *Az esztergomi Szent István szeminárium alapítása (1566) és működésének kezdetei*, in „*Sapientia aedificavit sibi domum.*” *Papképzés Esztergom városában* (főszerk. Harmai Gábor – Hegedűs András; Esztergom 2006) 21–27, közli az Oláh-féle bullát és szövegét latin

idejében.¹⁰ Mivel nem volt szemináriumi épület, annak megépüléséig a vízivárosi ferences kolostorban rendezkedtek be. Az épületet Hild József tervezte, és az érsek 1865. október 8-án nyitotta meg. Főbejáratán ez olvasható: *Pietati et Scientiis*. A kisszemináriumot, a *Seminarium Marianumot* Nagyszombatból Simor János (1867–91) érsek 1885-ben telepítette Esztergomba. Ekkor kapcsolták össze a neveket is (talán a három nevet: Ösrégi, Szent István és Szűz Mária), amelyeket az intézmény napjainkban is visel.

A Hild által megépített gyönyörű szemináriumot 1953. február 23-án el kellett hagyni, mert a szovjet katonaság vette birtokba. A kispapok ekkor ismét a volt ferences épületbe költöztek, amely épületet a Szatmári Irgalmas Nővérek feloszlata után megkapott az érsekség. 1990. január 18-án a Minisztertanács rendelete alapján visszaadták a régi szeminárium épületét. A szeminaristák nem foglalhatták el a régi helyüket, mivel az épület rendkívül lepusztult állapotban került vissza. 1992-ben Paskai László bíboros, esztergomi érsek (1997–2002) a Szatmári Irgalmas Nővéreknek visszajuttatta rendházukat, a kispapok számára pedig megvásárolta a Duna-parton a volt Volán Szállót. A kápolnát Lékai László bíboros (1976–1986) hagyatékából készítették. Ezt a Duna-parti kápolnát 1997. szeptember 14-én áldotta meg Paskai László. Majd 2006-ban végül megtörtént a teológiának az újonnan megnyílt esztergomi Szent Adalbert Központban való térfoglalása, de a szeminárium a Duna-parton maradt. A Szent Adalbert Központot már Erdő Péter bíboros, érsek (2002–) áldotta meg 2006. szeptember 2-án.

A régi szeminárium megnyitása előtt keresett meg a szeminárium előjárósága nevében Harmai Gábor, hogy szeretnék visszaállítani a szeminárium eredeti címerét. A fentiek ismeretében és a régi pecsétek birtokában ez nem bizonyult nehéznek.

A pecsét belsejében barokk pajzstartó, mögötte kereszt, mindezt átöleli a bíbornoki hermelines címersátor. Az 1850-es pecsét felirata: SIG(ILLUM) ANTIQ(UISSIMI) A(RCHI) E(PISCOPALIS) SEMINARII S(ANC)T(I) STEPH(ANI)R(EGIS) TYRNAVIA STRIGONIUM TRANSLATI 1850. Ez bizonyítja, hogy a pecsét *ante quem*, 1850 előtt nem készülhetett.

és magyar nyelven; SZVERCSEK Dávid, *Az esztergomi szeminárium címere*, in „*Sapientia aedificavit sibi domum*”... 30–33.

⁷ BITSKEY István, *Pázmány I. Péter* (1616–1637), in *Esztergomi érsekek 1001–2003* (szerk. Beke Margit; Budapest 2003; a továbbiakban Eé) 284–291.

⁸ DÉKÁNY Vilmos, *Esztergomi Érseki Papnevelő Intézet és Hittudományi Főiskola*, in *Magyar Katolikus Lexikon* (főszerk. Diós István; Budapest 1997) III, 351–352.

⁹ KÁFER István, *Rudnay Sándor (1819–1831)*, in Eé 358–360.

¹⁰ CSÉFALVAY Pál, *Scitovszky IX. János*, in Eé 370–375.

A későbbi szemináriumi körpecsét magyar nyelvű ábrázolása megegyezik az előzővel, csupán a felirata más, amely így hangzik: ESZTERGOMI HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA 1566.

Ezek közül számunkra mégis döntő fontosságúak a címeralakok. A címer heraldikai jobb oldalán három jobbról balra vágott harántmezőben három különböző ábrázolás látható, és mellettük számok. A legelőkelőbb a középső mező – gondoljunk a szív pajzsra –, amelyben az egyszarvú Oláh Miklós címeréből való részlet. Az alapítás fontosságát aláhúzza és megerősíti az alatta kettéválasztott 15-66-os évszám.¹¹ Az Oláh család címerében megtalálható az egyszarvú, amit megőrzött érseki címerében is.¹² Az egyszarvúnak többféle szimbolikus jelentése van: a tisztaságnak, a Krisztussal való eljegyzettségnek is jele.¹³ Az ezüst szín ezt a tisztaságot erősíti meg.

A felső harántmezőben azonnal felismerhető három strucc tollban Pázmány Péter címere, amelyet megerősít a tőle jobbról-balról látható kettéválasztott évszám: 16–31. Ez világos utalás Pázmány Péter címére és a szeminárium bővítésének évére. Mivel Pázmány címere ismert, színezése sem okozott gondot. Az uralkodóknak, a pápáknak ebből a tollból készítettek legyezőt. A strucc toll a gazdagságnak és a tisztaságnak a jelképe.

A legelső harántmezőben a zöld hármashalom tetején álló, szájában virágot tartó galamb és alatta a szintén kettéválasztott évszám, 18-50, Scitovszky János címerét idézi.¹⁴ A galamb ugyan több érsek címerében van ábrázolva, így Széchényi György és Hám János pajzsában is, de az évszám minden kétséget kizáróan Scitovszky nevéhez köti. A galamb az Őszövetségből ismert madár, amely a vízőlön végét jelentette, hiszen Isten megbékült az emberiséggel, ezért a béke jelképe. A galamb a Szentlélek jele is, tehát isteni személyt jelenít meg. Ez a többféle jelkép újra a tisztaságot idézi meg, amelyhez hozzájárul az alázatosság, a mértékletesség és egyetértés erénye is.¹⁵

A kettéhasított címerpajzs bal oldalán látható jelenet Szent István korona-felajánlása. Magyarok Nagyasszonya aureolával csúcsíves fényfülkében, fénysugaraktól övezetten áll fekete-fehér kockás padlózatán, kétlépcsős, barna színű márványoltár mögött, amelyen a magyar szent korona és jogar fekszik. A lépcsőn aranyaureolás ezüst páncélöltözetű, karddal felővezett, de palástban térdelő Szent István a felajánlás gesztusával, Szűz Mária felé emeli balját. Egy ismeretlen szerzőjű kézirat helyesen mutat rá arra, hogy a szemi-

¹¹ Eé 447.

¹² NAGY Iván, *Magyarország családjai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal* (Pest 1862) VIII.

¹³ *A Keresztény Művészet Lexikona* (szerk. Jutta Seibert; h.n. 1980; a továbbiakban KML) 78.

¹⁴ BEKE Margit, *A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei* (2. bőv. kiad., Budapest 2010) 452.

narista az esztergomi bazilikában a jobb oldali Kassai Vértanúk-mellékoltáron is láthatja Michelangelo Grigoletti Szent István korona- felajánlási jelenetét.¹⁶ Bár ez az oltárkép 1855–70 között készült, a festmény témájáról már beszélhettek a címer készítésének idejében.

Tehát a címerek és a pecsétek készítésének ideje 1850 után lehetett, ekkor volt értelme az említett elemeknek. A számok bevésése, a pecsét és a címer használatának kezdete is erre az időre tehető. Mit tett a címer készítője? A legfontosabb információkat gyűjtötte össze e címerben, amely az intézményről szinte mindent elmond, és azt jellemzi is. A szeminárium neve ettől kezdve a Szent István Királyról és a Boldogságos Szűz Máriáról Nevezett Ósrégi Papnevelő Intézet.¹⁷ Ez a címer *historizáló*. Valójában ez a címer sokkal többet jelent, mint gondoljuk. Alkotója új fajta címertípust jelenített meg, miközben kitűnően ismerte a heraldikai rangsort is. Nem csupán historizált a címerkészítő. A címerben egy papi eszmeiséget is sugallt, hiszen a papi erények között a cölibátus, a béke, az alázatosság, a mértékletesség, az egyetértés követendő erényeit fogalmazta meg.

1. kép. A szeminárium pecsétje 1850.
Prímási Levéltár

¹⁵ KML 104.

¹⁶ SZVERCSEK 30-33.

¹⁷ Antiquissimum Seminarium Archi-Episcopale Sancti Stephani Regis Hungariae et Beatae Mariae Virginis Strigonii.

2. kép. A szeminárium pozitív pecsétje 1850.
Prímási Levéltár

Problematicus lehet a címersátor értelmezése. Ez összefügg Magyarország hercegprímási címével és ábrázolásával.¹⁸ Emlékeztetőül jegyzem meg, hogy Keresztély Ágost esztergomi érsek az 1714. december 9-én kelt oklevéllel kapta meg érsekutódai számára is a hercegprímási címet.¹⁹ Ez valóban tény, Kopácsy József (1839–47) nem kapta meg a bíbornoki kinevezést, mégis használta a hermelinpalástot, azonban zöld kalappal.²⁰ Hám János pedig egyáltalán nem használta a hermelinpalástot. Mivel a pajzs mögött hermelinből címersátort helyeztek el, és Scitovszky János 1853-ban kapta meg a bíbort, a címer és pecsét mögött a hercegprímási hermelinpalástról van szó.

3. kép. A szeminárium vörösviasz, nyomott pecsétje 1850.
Prímási Levéltár

¹⁸ SZVERCSEK 30-33.

¹⁹ Az oklevelet vö. BEKE 2010, 196.

Feltűnő lehet, hogy ezen a címeren nem található sem infula, sem pásztorbot. Ezek személyre szóló insigneák, viszont az intézménynek nem lehetnek eny-nyire személyes jelképei, nem lévén püspöki rangban. Ezt erősíti meg Bruno Heim is, aki az infula és pásztorbot adományozásáról ír, amelyet csak személy kaphat meg.²¹

Amikor Erdő Péter bíboros megnyitotta a szeminárium felújított épületét 2006. szeptember 2-án, már elkészült a szeminárium új címere és pecsétje. Előtte Harmai Gábor prefektus megkereste e sorok íróját, hogy a régi pecsét-tek alapján rekonstruálja a szeminárium pecsétjét. Miután már megjelent az *Esztergomi érsekek 1001–2003 c.* kötet, amelyben színesben közöltük a címereket is, nem volt nehéz a rekonstrukció. A mázak és a színek tehát adottak voltak, csupán az évek maradtak le, mert ezek használata a mai szempontból nem szabályos. Gondot csupán a bal oldali rész színezése jelentett, aminél figyelembe kellett venni a heraldikai szabályokat. Szűz Mária és Szent István esetében a szokásos színek uralkodnak, csupán a pajzs mezejének színe volt kérdéses. A legelegánsabbnak a kék szín használata tűnt a mázak miatt. A címer megrajzolását és színezését Kovácsné Somogyi Zsuzsa grafikus készítette.

4. kép. A szeminárium rekonstruált címere.
Esztergomi Hittudományi Főiskola

²⁰ Vö. Eé 452.

²¹ HEIM, Bruno Bernard, *Heraldry in the Catholic Church. Its Origin, Customs and Laws* (2. kiad., Gerrards Cross 1981) 20.

5. kép. A főiskola és a szeminárium mai, használatban lévő címere.
Esztergomi Hittudományi Főiskola

♦♦♦ SZELESTEI N. LÁSZLÓ

Báthori Zsófia imádságos könyve és annak kiadásai

Holl Béla *Báthori Zsófia imádságos könyve* című tanulmányában¹ egy 1710-ben Nagyszombatban megjelent *Imádságos könyvet*² és a *Báthori Zsófia imádságos könyve* című, ugyanott 1711-ben kiadott kötetet³ összehasonlítva megállapította, hogy különböző címlappal ellátott, változatlan szövegű és azonos terjedelmű imakönyvről van szó, amelyet a nagyszombati nyomda a század folyamán *Báthori Sofia Imádságos könyvecske* címmel árusított.⁴

Az imakönyv négy részből áll. Feltűnő benne a harmadik rész vegyes, nem logikusan rendezett szövege, és furcsa a negyedik rész 35 rövid, *Uram Jesus Christus* szavakkal kezdődő, a szentmisehez kapcsolt imádsága, továbbá a szentmise ceremóniáit magyarázó, valamint annak hittani tanítását összegző fejezetek (284–299. lapok). A kötetet 5 lapos tartalomjegyzék zárja. A tartalommutató hasonmásához Holl az alábbi feliratot helyezte el: „A különös tartalomjegyzék”. Ugyanis annak címe (*A’ket első könyvecskének tablaja*) ellenére a kötet három részének imáit sorolja fel, aztán odaírja, hogy „Vége”. A negyedik részről nem tesz említést.

¹ HOLL Béla, *Báthori Zsófia imádságos könyve*, in *Tarnai Andor-emlékkönyv*(Historia litteraria 2) (szerk. Kecskeméti Gábor; Universitas, Budapest 1996) 127–132.

² *Imádságos könyv, mellyben külömb-külobb féle jószágos-cselekedetek, a’ mi Urunk Jesus Kristusnak egész élete, és szenvedése. A’ Böldegságos Szűznek tisztelete és a’ Szentséges Misebéli Áldozatnak felséges titkai foglaltanak.* Melly most , A’ keresztény lelkek vigasztalására: a’ JESUS Társasága Academiájának bötiüivel ki bocsáttatott. Nagy-Szombatban M. D. CC. X. Esztendőben. 8r, [24], 299, [5] l. Első ismertetése: ROSTY Kálmán, *Pótló adatok a magyarhoni Jézus-Társaság könyvészetéhez 1711-ig.* in *Magyar Könyvszemle*(1881) 233.

³ *A’ Méltóságos Fejedelmi Bathori Sophia aszszonynak imadsagos könyve, mellyben külömb-külobb féle jószágos-cselekedetek, a’ mi Urunk Jesus Kristusnak egész élete, és szenvedése. A’ Böldegságos Szűznek tisztelete és a’ Szentséges Misebéli Áldozatnak felséges titkai foglaltanak.* Melly most A’ keresztény lelkek vigasztalására : a’ JESUS Társasága Academiájának bötiüivel ki bocsáttatott. Nagy-Szombatban, 1711. Esztendőben. 8r, [24], 299, [5] l.

⁴ Az 1710. évi impresszumos kötetből a kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban van példány (jelzete: 24634), a Báthori Zsófia nevével ránk maradt imádságos könyv egy példányát Holl Béla ajándékozta a Központi Piarista Könyvtárnak (jelzete: R 1075).

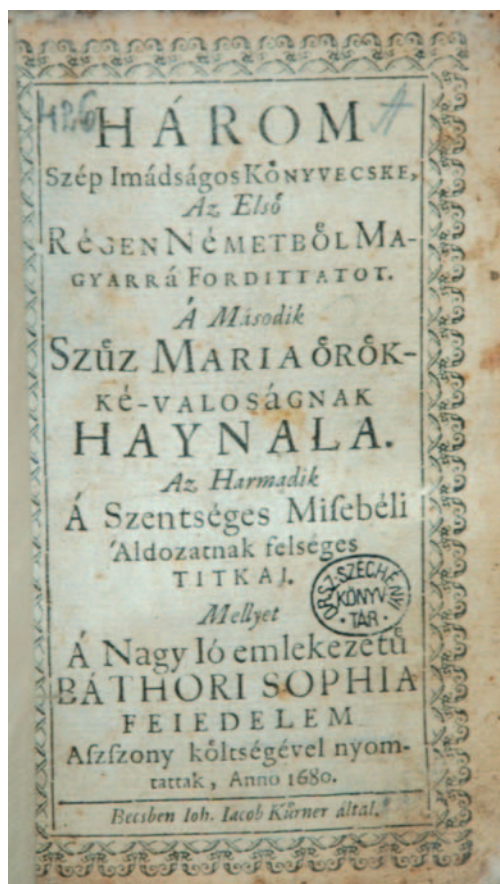
Báthori Zsófia (II. Rákóczi György erdélyi fejedelem özvegye, II. Rákóczi Ferenc fejedelem nagyanyja) férje halála után nem sokkal, 1661. augusztus 15-én visszatért a katolikus vallásra. A hitvallást Szelepcsényi György nyitrai püspök előtt tette le. Ekkor ajándékba magyar imakönyvet kért, a püspöktől azonban csak latint kapott. Későbbi imakönyvének ajánlásából tudjuk, hogy ettől kezdve foglalkoztatta magyar nyelvű imakönyv kiadása. 1680. június 14-én hunyt el. Ideiglenesen temették el Munkácson, 1681. február 16-án végezték el a holttest beszentelését, majd március 16-án Kassán, fia mellett helyezték örök nyugalomra. Halálakor végrendeletének ügyében viszály alakult ki Kiss Imre jezsuita szerzetes (a végrendelet végrehajtója) és a fejedelemasszony menyé, Zrínyi Ilona között. A szerzetes Munkácsból Bécsbe távozott, Zrínyi Ilona pedig feltörette annak szobáját s elvitte onnan azt a 85 császári aranyat és 300 forintot, amit Báthori Zsófia a könyvek kinyomtatására adott.⁵ Báthori Zsófia rendelkezésének Kiss Imre 1680-ban mégis eleget tett, nem kellett annak kéziratot imádsággyűjteményét őrizgetni, később összeszerkeszteni, talán ki is egészíteni, s nem kívánságának „késői eredménye”-ként jelent annak szövege meg 1710-ben.⁶ A katolikus térítést mindennél fontosabbnak tartó fejedelemasszony óhajának megfelelően 1680-ban Bécsben *Három szép imádságos könyvecske* címmel reprezentatív imádságos könyv jelent meg Kiss István előszavával.⁷ „Éltébe akará a méltóságos jó kegyelmes asszonyom ezt a három könyvecskét egybe kinyomtatatni. [...] arra rendeltetett pénzével holta után is örök jó emlékezetire im kedvét töltöttem” – írja a végrendelet végrehajtásával megbízott jezsuita szerzetes az előszóban.

1882-ben Kudora János adott hírt a budapesti Egyetemi Könyvtár példánya alapján erről a *Három szép imádságos könyvecske* című kiadványról. A közölt címlap-szövegben szerepel a Bécs, 1680-as impresszum, sőt az is, hogy a kötet Báthori Zsófia költségével készült.⁸ Gajtkó István a 17. századi katolikus imádságirodalomról szóló művében tartalmilag is jellemezte azt. Feltételezése szerint az özvegy fejedelemasszony alattvalói vallási táplálékaul szánta az imádságos könyvet, a mű összeállítója pedig „Báthori Zsófia és I. Rákóczi Ferenc lelkiatyja, a szelídlelkű Millei István jezsuita lehetett”, aki 1661-től „tizenhat évig vezette lelkiekben a nagyasszonyt”.⁹ Az imakönyvből 2005-ben az Országos Széchényi Könyvtárba került egy másik példány. (Jelzete: RMK I 1241b.)

⁵ MESZLÉNYI Antal, *Báthori Zsófia élete és végrendelete*, in *Regnum* (1938–1939) 232.

⁶ HOLL 132.

⁷ *Három Szép Imádságos Könyvecske*. Az első régen németből magyarrá fordítottat. A második Szűz Mária örökkévalóságának haynala. Az harmadik A szentséges misebéli áldozatnak felséges titkai.

HÁROM SZÉP IMÁDSÁGOS KÖNYVECSKE, Bécs 1680

A Holl Béla által ismertetett 1710-es *Imádságos könyv* különös tartalomjegyzékére is magyarázatot kapunk e kiadványból. Ugyanis az 1710-es (és 1711-ben új címlappal ellátott) kiadás ennek a *Három szép imádságos könyvecskének* az újraszédésével készült. Ám az 1680-as kiadás negyedik részét

Melyet a nagy jóemlékezetű Báthori Sophia fejedelem asszony költségével nyomtattak, Bécs, Joh. Jacob Kürner, 1680. 8r, 365, [7] l. (RMK I 1241b.)

⁸ *Magyar Könyvszemle* (1882) 273.

⁹ GAJTKÓ István, *A XVII. század katolikus imádságirodalma* (Palaestra Calasanctiana 15) (Budapest 1936) 44–45.

(*A szentséges misebéli áldozatról*) 35 egészlappos metszet díszíti a kötet verzó lapjain, a velük szembeni rektókon pedig a metszethez kapcsolódó oratio/imádság áll (latinul és magyarul). A jó minőségű metszetek alsó kétharmadában a szentmise jelenetei szerepelnek időrendben, a felső harmadokon pedig Jézus szenvedéstörténete (néhány képpel kiegészülve Pünkösdig). A metszeteiken nincs szerzőre utaló jelzés, feltételezésünk szerint a metszetlapokat német nyelvű változathoz is felhasználhatták. Alul és felül kézi szedésű címirat kíséri a metszeteket, amelyeken két-két elkülönített, de egy keretbe komponált kép található. A két rész közt tartalmi, prefigurációs kapcsolat van. Például az utolsó metszet címei: *Christus Sz. lelket küld* és *A' Pap áldást ad*. Jobboldalon az ima feliratai: „Ad Benedictionem Oratio” és „Imádság”. Az imádság magyar változata: „Uram Jesus Christus, a' ki imádságban lévő Tanítványidnak Szent Lelket küldél; tisztítsd-meg az én szívemet, s-adgy Szent Lelket belé, kinek erejével buzgó és álhatatos legyek Szent szolgálatodban, Amen.” (Lásd a mellékletet.) Ebből a részből csak a magyar nyelvű imák (könyörgések) szövegei kerültek be az 1710-es kiadásba, továbbá három rövid, a szentmise ceremóniáit magyarázó fejezet és *A mise áldozatnak természeti miben álljon* című 12 bekezdésből álló tanítás.

A szentmiséhez összeállított képsor éppúgy előképekkel él, mint ahogy az újszövetségi üdvtörténethez ószövetségi előképeket kapcsoltak, elsősorban képi ábrázolásokban, de irodalmi szövegekben is. A tipologikus ábrázolásnak legismertebb, képekkel is díszített példái a *Speculum humanae salvationis* és a *Biblia pauperum* című művek. A szentmisével kapcsolatba hozott jelenetek Krisztus keresztdozatának elmélyítését szolgálták, ugyanúgy, mint a hozzájuk kapcsolódó rövid imádságok. Ezek az imák is fontos, előkészítő szerepet játszottak abban, hogy a 18. század közepén már magyarul is megjelenhetett a szentmise egész szövegének pontos fordítása (benne a teljes kánonnal). Itt még a képek szemlélésének megkezdése előtt ott áll a lehetőség, hogy „imádkozhatol olvasón is”.

Az imádságos könyv negyedik része:

Negyedik része. A szentséges misebéli áldozatról.

Malach. 1. v. 1. Hebr. 7. 11.

Oratio. Magnum est Nomen meum in Gentibus: et in omni loco sacrificatur et offertur Nomini meo oblatio munda. Secundum ordinem Melchisedech, et non secundum ordinem Aaron.

Imádság. Nagy az én Nevem a Pogányok között: és minden helyen áldoztatik, és tiszta áldozat mutattatik-bé, az én Nevemben, Melchisedek rendi szerént, és nem Aaron rendi szerént.

Ez imádságok után imádkozhatol az Olvasón is.¹⁰

AZ 1680-AS KIADÁS UTOLSÓ METSZETE

¹⁰ Az 1710-ben újra, metszetek nélkül kiadott *Imádságos könyv* a fejezet kezdetét így alakítja át: „Más rendbéli szentmiséhez való imádságok. Következik, mi módon a szentmise gyakorlása kijelenti a Krisztus szenvedésének minden részeit, I Cor. II. 26. s ezekről elmélkedvén a szentmise alatt, mond el az következő rövid imádságokat, a misemondó papnak szent foglalatosságához képest.” Ezt követően a metszetek, felirataik és az ima latin szövege elmarad. A metszetek nélküli 35 magyar nyelvű imádság később más imakönyvekben is előfordul. Pongrácz Eszter *Igaz isteni szeretetnek harmattayából nevedet, drága kövekkel ki-rakott arany korona* (Nagyszombat 1719¹) imakönyvében beágyazta ezt a részt a szentmise más imádságai közé, mint egyik lehetőséget a szentmise végigkísérésére. A szöveg eltérései alapján az is lehetséges, hogy nem közvetlen átvételről van szó. Pongrácz imakönyvében a fejezetből *A ceremóniák leírása* is megvan (I-III), de *A Mise aldozatnak természeti Miben állyon* rész elmarad.

A szentmise kiemelt és ábrázolt mozzanatainak és azok előképeinek rendje az alábbi:¹¹

- [1.] A pap az oltárhoz mégyen – Krisztus kertben mégyen. Imádság: Uram Jézus Krisztus, aki érettem bűnösért kinszenvedésed előtt megszomorodtál, adjad, hogy minden búsulásimat a te szomorúságidhoz kapcsoljam.
- [2.] A pap a miséhez kezd – Krisztus kertben kezd imádkozni
- [3.] A pap a gyónásra lehajol – Krisztus leborulván veritékeznek
- [4.] A pap az oltárt csókolja – Krisztus csókkal árultatik el
- [5.] A pap az oltár baljára mégyen – Krisztus fogva vitetik az úton
- [6.] A pap mise olvasásához kezd – Krisztus Annástól vizsgáltatik s megcsapatik
- [7.] A pap a Kyriét mondja – Krisztus Kaifáshoz vitetik s háromszor megtagadtatik
- [8.] A pap községhez fordul. Dominus vobiscum – Krisztus Péterre tekint s megtéríti
- [9.] A pap mégyen Epistola olvasásra – Krisztus Pilátushoz vitetik
- [10.] A pap az oltár közepihez mégyen – Krisztus Heródeshez vitetik
- [11.] A pap az Evangeliumot olvassa – Krisztus visszavitetik Pilátushoz
- [12.] A pap a kelyhet felbontja – Krisztus ruháit levonják
- [13.] A tányér s a kelyh bemutatattatik – Krisztus Urunk ostoroztatik
- [14.] A kelyh befödetik – Krisztus Urunk koronáztatik
- [15.] A pap az újjait mossa – Pilátus kezeit mossa
- [16.] A pap kifordul, mondván: Orate fratres – Pilátus mond: Ímé az ember
- [17.] A pap a Sanctust mondja – Krisztus halálra ítéltetik
- [18.] A pap az élőkrül emlékezik – Krisztus a keresztfát viszi
- [19.] A pap a kelyhen tartja kezeit – Szent Veronika Krisztusnak keszkenőt nyújt
- [20.] A pap keresztet vét áldozatra – Krisztus keresztfához szegezttetik
- [21.] A pap az Urat mutatja fel – Krisztus a keresztfán emeltetik
- [22.] A pap a kelyhet mutatja fel – Krisztus sebeiből vér foly
- [23.] A pap a halottakrül emlékezik – Krisztus a keresztfán titkon imádkozik
- [24.] A pap mellyét ütven: Nobis quoque – A tolvajnak Paradicsom ígértetik
- [25.] A pap a Pater noster-t mondja – Krisztus hét szavai a keresztfán

¹¹ A *Három szép imádságos könyv*ben a kép alsó felirata a latin szöveg előtt, lap tetején latinul is tájékoztat.

- [26.] A pap a szentostyát ketté szegi – Krisztus meghal a keresztfán
 [27.] A pap a kehelyben vét darabocskát – Krisztus lelke száll Poklokra
 [28.] A pap mellyét veri: Agnus Dei – Krisztus halálára sokan megtérnek
 [29.] A pap az Urat veszi magához – Krisztus Urunk eltemettetik
 [30.] A pap megöblíti a kelyhet – Krisztus megkenetik holta után
 [31.] A pap Úrvétel után imádkozik – Krisztus halottaibul feltámad
 [32.] A pap mond: Dominus vobiscum – Krisztus megjelenik tanítványinak
 [33.] A pap utolsó imádságokat mond – Krisztus negyven nap társalkodik tanítványival
 [34.] A pap utolszor mond: Dominis vobiscum – Krisztus mennyben felmégyen
 [35.] A pap áldást ad – Krisztus Szentlelket küld

A *Három szép imádságos könyvecske* tartalomjegyzéke (1680) és a Holl Béla által ismertetett, hasonmásban is közölt *Báthori Zsófia imádságos könyve* (1710/1711) tartalomjegyzéke teljes egészében megegyezik. Természetesen eltérnek a lapszámok. Eltérés még, hogy az 1680. évi *Három szép imádságos könyvecske*ben a tartalomjegyzék után az alábbi „felirat” előzi meg a Vége szót: „Az Istennek nagyob Dicsőségére, s-boldogságos Szeplötelen Szűz Máriának, és minden Szentek tisztességére.” A záródísz szöveges felirata: „Soli Deo honor et gloria.” Az 1710-es utánszedésnél sem a felíratra, sem díszítésre nem maradt hely a lap alján.

Mindezek után a Holl Béla által is feltett kérdésre, hogy hogyan kapcsolódik Báthori Zsófia nevéhez az 1710-ben kinyomtatott (és 1711-ben új címlappal ellátott¹²) imádságoskönyv, biztos feleletet adhatunk. Az 1710. évi *Imádságos könyv* és annak 1711-ben új címlappal ellátott variánsa, *Báthori Zsófia imakönyve* a Kiss Imre által 1680-ban kiadott *Három szép imádságos könyvecske* új kiadása.

Magyarázatra szorul még, hogy miért négy részes az imakönyv, ha min-tájának, az első kiadásnak a címében azt olvassuk, hogy *Három szép imádságos könyvecske*. Erre a címlap további szövege ad magyarázatot. A három, címlapon említett imakönyv: „Az első régen németből magyarrá fordítottot. A második Szűz Mária örökkévalóságának haynala. Az harmadik A szentséges misebéli áldozatnak felséges titkai.” Az első imakönyv két részből áll, a harmadik és negyedik pedig csak egyből. Azt is feltételezhetjük, hogy az első rész már Báthori Zsófia életében megjelenhetett. Régi imakönyveinkből csak

¹² A két címlap mögötti azonosság megállapításában Fischerné Grócz Zita, a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár vezetője volt segítségemre.

elvéve maradtak ránk példányok. Jó példa erre, hogy az 1710. évi kiadásból és annak 1711. évi címlapvariánsából is csak egy példányról tudunk. Már Gajtkó István is felvetette, hogy az első említett imakönyv, amelyet a címlap szerint nemrég németből fordítottak magyarra, azonos lehet azzal a ma példányból nem ismert nyomtatvánnyal, amelyet Szabó Károly Schlauch Lőrinc szatmári püspök könyvtárából pontosan leírt, de a példány azóta eltűnt.¹³

18. századi nagyszombati árjegyzékekben többször előfordul (1739, 1743, 1758, 1770, 1772, 1780, 1784-ben) Báthori Zsófia imakönyve.¹⁴ Valószínűtlen, hogy egy imakönyv évtizedekig eladhatatlanul hevert, bizonyára több 1711 utáni tükörszedéses utánnomás is lehetett, miként más imakönyvek esetében (Pázmány Péter *Imádságos Könyve*; *Officium Rákócziánium*; *Lelki fegyverház*, *Jóillatú rózsás kert*, *Útitárs*, stb). Ezek a kiadványok szintén folyamatosan kaphatóak voltak, ám belőlük több 18. századi kiadást is regisztrált már restrospektív nemzeti bibliográfiánk. Báthori Zsófia imádságos könyvéből a fentebb ismertetett négy példányon kívül (kettő az 1680. évi bécsi, egy-egy az 1710. és 1711. évi nagyszombati kiadásból) eddig nem sikerült újabb kiadást találnunk. Elképzelhető, hogy nem volt olyan sikeres, mint társai, amelyek az imák jobb rendezettsége miatt sokkal népszerűbbekké váltak.¹⁵ Imái másutt is előfordulnak, ám csak nagyon ritkán tudjuk, hogy egy ima mikor jelent meg először magyarul.

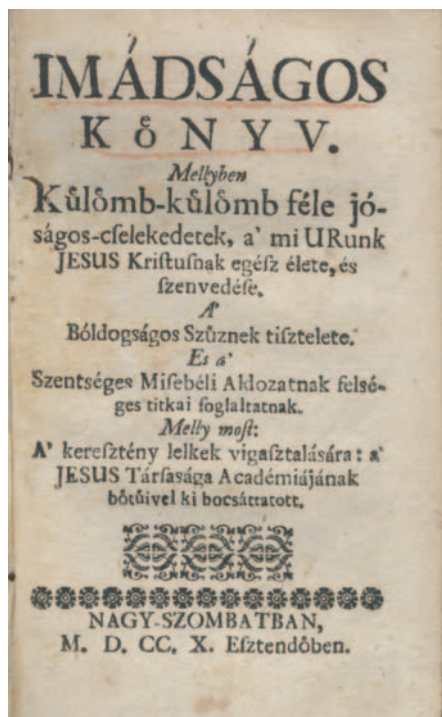
Az imakönyvön elhelyezett Báthori Zsófia névnek bizonyára azonos funkciója lehetett a kötetben, mint a Rákóczi névnek a később sokkal sikeresebb imádságoskönyvön (*Officium Rákócziánium*): a kelendőség biztosítása. Ám míg az *Officium Rákócziánium* „névszerzését” a kutatás még nem tudta tisztázni, az azonos környezetből, azonos időből származó, de más funkciójú

¹³ *Imádságos könyvecske. Kiben egy néhány szép ayetatos Imádságok vadnak foglaltatva.* Fordítottat Németből Magyarra egy Keresztyén Lélek által. Es ki bocsáttatot mostan elsőben. Mellyet úyonnan ki nyomtattatott Tekéntetes és Nagyságos Grofne, Pete Hettesy Rosina Aszszony, Tekéntetes és Nagyságos Grof Pazmany Miklos Uram ö Nagysága szerelmes Házás Társa. Bécsben, 1655, Cosmerovius Máté. 8r, [8], 365, [6] l. – RMK I 900; RMNy 2566; GAJTKÓ 44. A szövegek teljes egyezése a *Három szép imádságos könyvecske* terjedelmi adatait (8r, 365, [7] l.) figyelembe véve nem valószínű. A német forrást sem tudta még megnevezni a kutatás. Vö. THIENEMANN Tivadar, *A XVI. és XVII. századi irodalmunk német nyelvű művei*, in *Irodalomtörténeti Közlemények*(1922) 90.

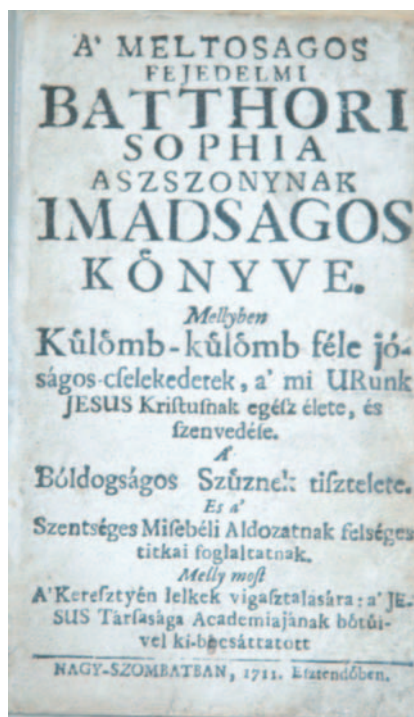
¹⁴ Nekünk 1743., 1770. és 1772. évi kiadásokat sikerült kézbe vennünk: *Catalogus librorum, qui in Academia Universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu Typographia anno 1743. reperiuntur ...* (OSZK, OB 63345.) 16. lapon: Bathori Sofia Imádságos könyvecske, in 8vo, a 15. cr. Ugyanígy: 1770: 21. l.; 1772: 21. l.

¹⁵ Ezt a megállapítást támasztja alá, hogy az 1774-ben Budán és Nagyszombatban impresszummal kiadott könyvkereskedelmi katalógusban jelzik a kiadás éveként az 1710-et. „Bathori Sófia Imádságos Könyvetsk. 8r 1710 15 xr” – OSZK: 208.298.

Báthori Zsófia-féle imakönyv esetében Báthori Zsófia végrendelete, továbbá az 1680. évi kiadás segít ebben: az imakönyv összeállítását Báthori Zsófia környezetéhez (maga a fejedelemasszony is komoly szerepet játszott benne, jezsuita segítséggel), a kötet első kiadását egyértelműen Báthori Zsófiához köthetjük.

IMÁDSÁGOS KÖNYV, Nagyszombat 1710

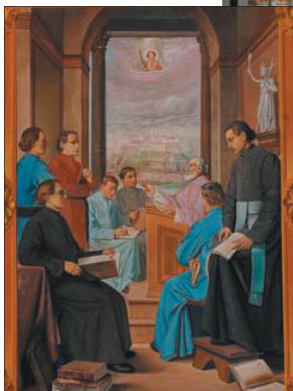
BÁTHORI ZSÓFIA IMÁDSÁGOS KÖNYVE, Nagyszombat 1711

Az Esztergomi Bazilika

Die Kathedrale zu Esztergom / The Basilica of Esztergom

„A három nyelven megjelent pompás kötet lehetővé teszi, hogy honfitársaink mellett a nagyvilág is megismerje a magyarság 1000 éves egyházi központjának nemzetközi jelentőségű történetét és kincseit.” *Prokopp Mária*

192 oldal, 261 színes kép, ára: 5000 Ft

MEGVÁSÁROLHATÓ: az esztergomi Bazilika könyvesboltjában és a Budapesti Főegyházmegyei Hivatalban (1014 Budapest, Uri u. 62.)

♦♦♦ SOÓS SÁNDOR

A nagyszombati Szent Anna-kongregáció 1746-os felvételi lapja

A *laikus vallási szervezetek* igazi céljait az Apostolok Cselekedeteiben olvashatták a különféle egyesületek, kongregációk alapítói: „*Mindnyájan egy szívvel, egy lélekkel állhatatosan imádkoztak az asszonyokkal, Máriával, Jézus anyjával és testvéreivel együtt.*”¹ Továbbá: „*Állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban.*”² Valamint: „*A sok hívő mind egy szív, egy lélek volt.*”³ Tehát a szeretetkapcsolat erősítése, az áhítat szellemének növelése, a hitélet gyakorlativá és gyümölcsözővé tétele a vallásos egyesületek célja.⁴

Az élénk középkori társulati életet követően a 16. századtól még gazdagabb tartalmi-szervezeti formák keletkeztek. Ezek kialakításában élen járt a frissen alakult Jézustársaság, amely úgy döntött, hogy a hitélet gyarapítására Mária-kongregációkat állít fel. Ezek gyors elterjedése és nagy sikere ösztönözte a jezsuitákat, a többi rendet és jeles személyeket további egyesületek megszervezésére.⁵

Az itáliai Sirakuzában egy jezsuita gimnáziumi tanár gyűjtötte a temploma Szűz Mária-oltára köré a tiszteletre fogékony tanítványait. E hitéleti gyakorlatot ültették át 1564-ben Rómába. A nagy fellendülés 1667-től következett be, amikor befolyásos egyházi emberek vették kezükbe a szervezés ügyét. 1577-ben XIII. Gergely pápa megerősítő brevét adott ki, s búcsúkat engedélyezett a tagok számára. A következő húsz évben a Mária-kongregációk Európa minden országában megjelentek. 1584-ben XIII. Gergely pápa a római társulatot a kongregációk központjává, anyatársulattá emelte.⁶

¹ ApCsel 1,14.

² ApCsel 2,42.

³ ApCsel 4,32.

⁴ MOHL Adolf, *A Mária-kongregációk története* (Győr 1898) 1.

⁵ MOHL 10–11.

⁶ MOHL 12–23.

Hazánkban a barokk kori társulati életet a Tridenti Zsinat végétől (1563) II. József társulatokat feloszlató rendelete végrehajtásának időszakáig (1783–1787) lehet vizsgálni.⁷ Ebben a periódusban 765 településen 1304 társulat működött Magyarország területén. Tíznel több társulat volt Budán, Kassán, Pozsonyban, Nagyszombatban, Gyöngyösön.⁸ A legtöbb társulatot a ferencesek és a jezsuiták alapították, jóval kevesebbet a pálosok, a piaristák, a trinitáriusok és a domonkosok. A bencések, a szerviták, a karmeliták, az Ágoston-rendiek és a klarisszák négy-hat társulatot gondoztak. A többi szerzetesrend egy-egy társulatot felügyelt.⁹

De mi is volt e-közösségek célja? A laikus hívekből szervezett *ájtatosági társaságok* azért alkottak szakrális érdekközösségeket, hogy a gyakorlati-közösségi hitéletüket minél eredményesebben élhessék meg. A jámborság egy-egy eszménye, valamely szeretetszolgálat vagy egy szent kultusza határozta meg közösségi életük szokásait, előírásait. A tagok összetartozása abban is megnyilvánult, hogy a felvételükkor szentképet, emléklapot, felvételi lapot kaptak. Az ezeken látható ábrázolások a társulat törekvéseinek sajátos ötvözetét vagy annak egyes elemeit mutatják be. Egy-egy jelentős közéleti személyiség bevonása természetesen nagyban növelte a tekintélyüket és vonzerejüket.¹⁰ E közösségek nem csak elnevezésükben (*társulat, congregatio, sodalitas, confraternitas, harmadrend* stb.) különböztek egymástól, hanem mindez sokrétű, térben és időben változó szervezeti-tartalmi formákat jelentett.¹¹

A társulati élet legáltalánosabb tárgyi bizonyítéka a *felvételi lap* (más elnevezéssel: *diploma, schedula, papiros*), amelyet a társulatba lépők azzal a meghagyással vettek át, hogy haláluk után a hozzátartozók juttassák azt vissza a szervezet központjába (zárda, templom).¹² A lapon kézírással rögzíthető a belépő neve és az esemény időpontja. Rendszerint közölte a társulati regula kivonatát, a kapott búcsút és rövid áhítati részt is tartalmazott. A kissé bővített nyomtatványok átmenetet képeztek a nagyobb terjedelmű társulati kézikönyvek felé.¹³ A szentekről elnevezett társulatok fő célja az adott szent fokozott tiszteletének terjesztése volt. Jellemző, hogy speciális áhítatgyakorlatokat végeztek.¹⁴

A vizsgált nyomtatvány a nagyszombati *klarissza* templomhoz kapcsolódott. Az első klarissza rendtagok feltehetőleg 1238–1239-ben jelentek meg a városban.¹⁵ 1265-től a nővérekről a férfi ferencrendieknek kellett gondoskod-

⁷ Tüskés Gábor – Knapp Éva, *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században* (Budapest 2001) 270.

⁸ Tüskés – Knapp 2001, 272.

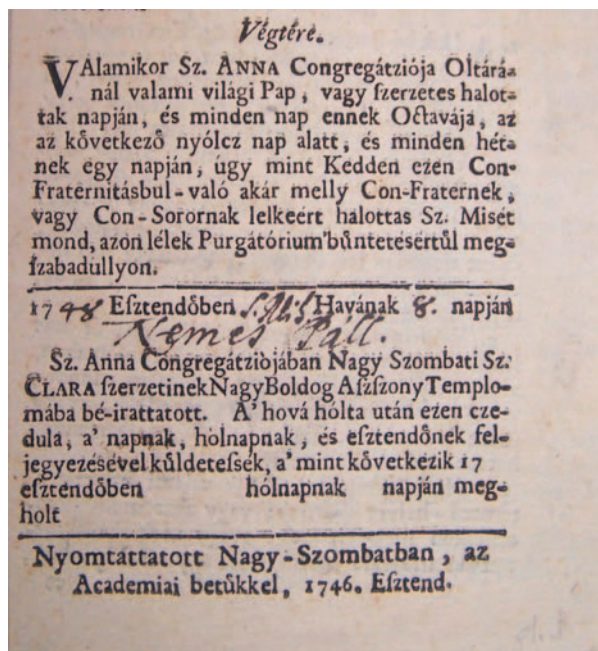
⁹ Tüskés – Knapp 2001, 279.

¹⁰ Szilárdy Zoltán, *Barokk szentképek Magyarországon* (Budapest 1984) 19–21.

¹¹ Tüskés Gábor – Knapp Éva, *A barokk kori társulati élet forrásai*, in *Századok* 131 (1997) 4/923–936. 923.

¹² Tüskés – Knapp 1997, 926–927.

nia, s ez a testvéri felügyelet mindvégig, egészen a feloszlásukig megmaradt.¹⁶ A 15–17. században nagyon nehéz, csapásokkal és menekülésekkel tele időszakokat élt meg a nővérek zárdája. Ennek ellenére példamutató hitéletet éltek. Ezt bizonyítja, hogy templomukban 1629-ben Szent Anna és Szent Erzsébet tiszteletére *új oltárokat* szenteltek fel.¹⁷ A sok csapásra azzal is lelki választ adott a szerzetesi közösség, hogy 1630-ban megszigorította szabályzatát, s ennek jeleként a ruhájuk színét hamvasszürkére változtatták. A szabályzatot 1635-ben lefordították magyar nyelvre. Nem véletlenül, mert 1650 után főleg magyar főnemes családok lányai léptek a zárda falai közé, s ezek a családok gondoskodtak a kolostorban élők mindennapi szükségleteiről.¹⁸

A NAGYSZOMBATI SZENT ANNA-KONGREGÁCIÓ 1746-OS FELVÉTELI LAPJA, a 4. oldal részlete

¹³ KNAPP Éva, *Libellus* (Budapest 2007) 141.

¹⁴ TŰSKÉS – KNAPP 2001, 290.

¹⁵ KARÁCSONYI János, *Szt. Ferencz Rendjének története Magyarországon 1711-ig. II* (Budapest 1924) 460.

¹⁶ KARÁCSONYI 462.

¹⁷ KARÁCSONYI 465.

¹⁸ KARÁCSONYI 471–72; SCHWARCZ Katalin, „Mert ihon jönn Afonytok és kezében új szoknyák” (Budapest 2002); Soós Sándor, *Apácamunkák* (Esztergom 2006).

Az 1629-es *oltárszentelés Szent Anna* tiszteletére azért lényeges, mert a katolikus laikus vallási egyesületek templomokhoz, oltárokhoz kötődtek. Ezért szinte teljesen bizonyos, hogy ez az oltár volt a Szent Anna kongregáció tagjai számára a közösségi lelki élet látható központja. Itt hallgathatták a rendszeres közös szentmiséket, e köré gyülekeztek, itt vették fel az új tagokat, itt imádkoztak az elhunyt egyesületi tagokért.

A klarissza zárdák létrehozták az általuk különleges tisztelettel övezett Szent Anna és Jézus Szíve társulatokat. Pozsonyban e két társulatnak közös imakönyve létezett *Igaz és köteles* címmel. A tagok felvételét ott is társulati lapon igazolták.¹⁹ A nagyszombati klarissza zárda által alapított Szent Anna-kongregációnak az 1748-ban készített felvételi lapjára találtam két hivatkozást.²⁰

Érdekesség, hogy 1719-ben a nagyszombati zárdában, szentmisén fogadalmat tévő gr. *Berényi Klárát* (1702–1760) Affray Antal ferences tartományfőnök tisztelte meg ünnepi beszéddel. E prédikációban Berényi Klárát a szintén klarissza nagynénjére, Újfalussy Juditra²¹ bízta a szónok.²² A beszéd nyomtatásban is megjelent.²³ A Szent Anna-kongregáció most ismertetésre kerülő felvételi lapja *1746-ban*, Berényi Klára fejedelemasszony-sága alatt készült. Ő gr. Berényi (III.) György és Újfalussy Klára lánya volt, nyolcévesen lépett a szerzetbe, 1719-ben tett fogadalmat,²⁴ a szerzetesi neve Antónia lett. Többször a kolostor főnöknőjévé választották: 1741-ben, 1747–1749-ben, 1753-ban és 1760-ban.²⁵ Tehát a második vezetési időszakában alapították a Szent Anna-kongregációt, amely jelentős közép-európai *lelki előzményekre* vezethető vissza.

1694-ben a *bécsi jezsuita* templom mellett – a dinasztia esetleges kihalása miatt aggódó Lipót császár és felesége, Eleonóra buzgólkodására –

¹⁹ SCHWARCZ Katalin, *A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században* (Szeged 1994) 22.

²⁰ SCHWARCZ 1994, 64, 30. számú kötet. Valamint TÜSKÉS – KNAPP 2001, 404. A lap mérete: 14,5×8,5 cm.

²¹ SCHWARCZ 1994, 80–81. Röviden összefoglalja Újfalussy Judit életének főbb állomásait. Ebben a vonatkozásban kiemelkedően fontos, hogy 1712-ben Újfalussy fordításában jelent meg először Cochem magyar nyelven is sok kiadást megért műve, a *Makula nélkül való tükör*. Az imakönyvről és szerzőjéről: VIDA Tivadar, *Makula nélkül való tükör*, in *Magyar könyvszemle* (1967) 250–253. Lényeges, hogy nálunk e könyv 1712–1904 között 10 kiadást és utánnomást ért meg.

²² SCHWARCZ 1994, 24.

²³ SCHWARCZ 1994, 58, 1. számú kötet.

²⁴ SCHWARCZ 1994, 78.

²⁵ RUPP Jakab, *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre. I* (Pest 1870) 103.

²⁶ BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium. I–II* (Budapest 1977) II, 114; TÜSKÉS – KNAPP 2001, 286.

²⁷ KÓKAI Benedek, *Szent Krisztus Atyafiság könyve, mellyben a 'mindennapi, hétközbeli és esztendőbeli keresztény kötelességekre, lelki tudományokra, szent erkölcsökre és cselekedetekre tanítanak a hivek* (nyomtatja és kiadja Bucsánszky Alajos, Pest 1856). Ebben a Szentatyafiság tagjai Anna, Joachim,

alapították azt a *Szent Anna*-társulatot, amely a birodalom anyatársulatává vált. Több magyarországi társulat is hozzá kapcsolódott, illetve annak ösztönzésére jött létre.²⁶ A bécsi társulat búcsúkiváltságai a barokk jámborság túláradó gazdagságát mutatják. Ezt tükrözik az *Isten mindenhatóságának tárháza* című, jezsuita fogantatású, számos kiadást megért imakönyv szövegei is. A társulat tagjai az előírt föltétel – vagyis a kegyelmi állapot – birtokában minden Mária-ünnepen, Anna, József továbbá a Szentatyafiség²⁷ minden egyes tagjának ünnepén búcsúban részesültek. Sőt, búcsúban részesültek még jócselekedeteket gyakorolva, betegeket látogatva, vándorokat befogadva, ellenségek megbékítéséért, rab kiszabadításáért, mezítelen fölruházásáért, kétségbeesett ember megsegítéséért.²⁸ Összesen tizenegy hazai barokk kori Szent Anna-társulatról van tudomása a kutatásnak.²⁹

A hazai társulatok felvételi lapjait az 1730-1740-es évektől látták el *ábrázolásokkal*. A különböző nemzeti nyelvű kiadványok a megjelent nyomtatványok kétharmadát teszik ki, egyharmaduk latin nyelvű. Az illusztrációkat minden bizonnyal a társulatok rendelték meg. A nagyszombati nyomdában készült ábrázolások, grafikai előképeik, változataik számos más kiadványában is előfordultak.³⁰

Ismereteim szerint 1746 táján két rézmetsző dolgozott a nagyszombati nyomda részére: *Prokes Márton*³¹ és *Francz Leopold Schmittner (Schmitner)* (1703–61) bécsi mester.³² A jó nevű Schmittner több magyar vonatkozású lapot is készített, köztük található egy Jó halál testvérület számára készített képcske is. Ezen magyar nyelvű fohásokkal körülvett kálváriát és purgatóriumot láthatunk.³³ A budai Szentháromság-társulat két kiadványához, a ferences harmadrendi kiadványhoz, a nagyemőkei Szent Anna- és Szent Gyula-

József, Mária és Jézus mellett: Keresztelő János, a nagyobb és kisebb Jakab, Judás Tádeus, Kleofás, Simon, Erzsébet, Mária Kleota, Mária Salome, Mária (János anyja). A szent atyafiságról közöl összefoglalót: HETÉNY János, *A magyarok Máriája* (Szeged-Budapest 2011) 14–21.

²⁸ BÁLINT 1977, II, 114.

²⁹ TÜSKÉS – KNAPP 2001, 277.

³⁰ KNAPP Éva – TÜSKÉS Gábor, *Populáris grafika a 17–18. században* (Budapest 2004) 157–159.

³¹ Prokes életrajzi vonatkozásairól: PATAKI Dénes, *A magyar rézmetszés története* (Budapest 1951) 207. Mindössze annyit közölt, hogy 1708 és 1733 között Nagyszombatban dolgozott. Azóta valamivel többet tudunk.

³² HAIMAN György – MUSZKA Erzsébet – BORSA Gedeon, *A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára, 1773* (Budapest 1997) 304–305.

³³ SZILÁRDFY 1984, 36, e kötet 4. számú képe, valamint SZILÁRDFY Zoltán, *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből. I. 17–18. század* (Szeged 1995) 384., 431., 472., 525., 584., 612., 614. számú szentképei egyaránt Schmittner rézmetszetei, amelyeken megfigyelhetők a bécsi mester igényes keze vonásai. Ezek minősége lényegesen jobb, mint Prokes metszetei.

társulat számára és a zágrábi Haldokló Krisztus-társulat számára készített metszeteket.³⁴ Az Egyetemi Nyomda által kiadott *Corpus Juris Hungarici* két hatalmas kötetét magyar királyok rézmetszetei díszítik. A nyomda leltárában 23 darab, 1742-es kiadásból származó rézmetszetről tesznek említést. Ezek a művek is Schmittner kezéből származnak. Tehát a metsző ebben az időszakban bizonyíthatóan dolgozott a nagyszombati nyomda részére.³⁵

A nagyszombati nyomda leltárát feldolgozó kötet szerzői 1730 és 1761 között hat Prokes által illusztrált kötetet találtak. Megállapították, hogy a nagyszombati kegyképet ábrázoló metszeten szereplő 1708-as dátum a könyvnyezés időpontját jelzi, de maga a kötet csak 1745-ben került ki a nyomdából. Ezért a két időpont közé, 1730-ra teszik a rézmetsző ottani tevékenységének kezdetét.³⁶ Az általam talált, kassai vértanúkat ábrázoló és Prokes névvel jelzett metszet 1727-ben készült. E szerint Prokes Márton rézmetsző már 1727-től Nagyszombatban dolgozott.³⁷

Ha a két metsző munkái közötti minőségi különbséget nézzük, akkor feltehetőleg Schmittner munkája lehet az 1746-os társulati felvételi lap.

Az ismert *Szent Anna ikonográfiából* kiemelkedik a kluknói Szent Anna-társulathoz kapcsolódó áhítati mű 1708-as két kiadása. A teljes ciklus 12 darabos lehetett. Az 1748-as nagyszombati klarissza kiadványon Anna a kezében a liliomot tartó Máriát fogja, fölöttük a Szentháromság a gyermek Jézussal, a háttérben a paradicsomkert állatokkal és a tudás fájával. E képi megoldásnak több variánsa ismert.³⁸ Egy 18. század közepén készült rézmetszet, valamint egy Szent Annát ábrázoló sorozat egészen a 19–20. század fordulójáig több imakönyvben és ponyvában megtalálható.³⁹ Ez a népszerűségét mutatja.

³⁴ KNAPP – TÜSKÉS 2004. 162.

³⁵ HAIMAN – MUSZKA – BORSA 145.

³⁶ HAIMAN – MUSZKA – BORSA 304. Az 1777-es év tekinthető a nagyszombati, később Egyetemi Nyomda alapítási évének. Az egyetem alapításának éve 1735.

³⁷ Soós Sándor, *Prokes Márton eddig azonosítatlan rézmetszete a Kassai Vértanúkról*, in *Magyar Sion* (2010) 268–275. A metsző munkásságának adatait itt említem.

³⁸ KNAPP – TÜSKÉS 2004, 171.

³⁹ *Az Isten' Mindenhatóságának Tárháza, az az: Szent Anna Boldogságos Szűz Mária' Édes Anyjának Tisztelete.* (Buda 1847); ÁTS Benjámin OFM, *A Hétfüjdalmu Boldogságos Szűz Mária nyomait követőknek mennybe vezető Arany Koronája* (Budapest 1877); ÁTS Benjámin OFM, *Betegek gyógyítója a Boldogs. Szűz Mária és Sz. Anna Asszonyoknak mindennapi, vasárnap s ünnepnap egész évre alkalmazott ájtatos szent imák és énekek* (Budapest é.n.); *Májusi Imádság Dicsőséges Szent Annához* (nyomtatott Burger Zsigmondnál, Szeged é.n.); *Szent Anna, vagyis a Kegyelmekekkel Tündöklő Boldog Anyjának Mindenkori Tisztelete* (Rózsa Kálmán és neje, azelőtt Bucsánszky A. kiadása, Budapest 1897). Szent Anna palócföldi tiszteletét gyűjtötte: LIMBACHER Gábor, *Szent Anna tisztelete. Palóc Búcsú* (Balassagyarmat 2005).

Nagyszombatban a 18. században a vallásos társulatoknak nagy szerepe volt a hitélet erősítésében.⁴⁰ A felnőtt katolikus hívek és a tanulóifjúság számára a városban csak a jezsuiták kilenc társulást (*kongregációt* vagy *sodalitást*) hoztak létre: hármat a felnőttek, hatot a diákok számára.⁴¹ A városban társulata volt Krisztus Szent Keresztjének (1722, magyar nyelvű felvételi lap); a Patrona Hungariae tiszteletére előadott darabot is társulat patronálta (1649, latin nyelvű nyomtatvány);⁴² működött továbbá Kisboldogasszony-társulat (1702, latin nyelvű anyag),⁴³ „Az Halálra váltt Jesus” gyülekezete (1771, magyar),⁴⁴ Szent Ferenc kordaviselőinek közössége (1660, magyar, nem helyhez kötött!),⁴⁵ Skapuláris társulat (1703, 1705, mindkettő magyar nyelven),⁴⁶ Szeplőtelen Fogantatás társulat (1638, latin nyelven),⁴⁷ Nagyboldogasszony-társulat (1684, 1745, mindkettő magyarul).⁴⁸ 1660-ban Lippay György esztergomi érsek alapította itt a Haldokló Krisztus-, 1617-ben Pázmány Péter érsek a Mária látogatása, 1636-ban ugyanő a Szeplőtelen Fogantatás társulatot.⁴⁹

Szent Anna tiszteletének nyomai Bizáncban már a 6. században, nyugaton a 8. században felfedezhetők.⁵⁰ Ünneplését keleten Justinianus császár (527–565) tette kötelezővé,⁵¹ nyugaton 1378-ban VI. Orbán pápa.⁵² Lelki előzménye nyugaton Magyarország közvetítésével, főképpen a ferencesség hatására tűnt fel, és a keresztes háborúk Szentföld-élményének hatására erősödött meg. Hazánkban a 12. század végén Szent Annának már külön latin nyelvű miséje volt, az Anna-nap pedig piros betűs ünnep. A *humanitas Christi* eszmevilága ez, amely az Üdvözítőnek a keresztes háborúk alatt megismert szülőföldjét, családi és emberi kapcsolatait hozta közel az európai kereszténységhez. Ezzel megteremtette a Szentatyafiság⁵³ kultuszát, vagyis Jézus vér szerinti rokonait is

⁴⁰ JÁNOSI Gyula OSB, *A barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán* (Pannonhalma 1935) 58.

⁴¹ HAIMAN – MUSZKA – BORSA 60.

⁴² KNAPP 144.

⁴³ KNAPP 157.

⁴⁴ KNAPP 159.

⁴⁵ KNAPP 162.

⁴⁶ KNAPP 163.

⁴⁷ KNAPP 165.

⁴⁸ KNAPP 166.

⁴⁹ TŰSKÉS – KNAPP 2001, 284.

⁵⁰ HETÉNY 13.

⁵¹ BÁLINT 1977, II, 95–96.

⁵² HETÉNY 13.

⁵³ KÓKAI; HETÉNY 14–21. Jelentős anyagot és forrásszövegeket közöl.

kezdték jámbor tiszteletben részesíteni. A ferences tanítás Megváltó-élménye szerint Jézus Krisztus nemcsak az Urunk, hanem a Testvérünk is. A gótikus vallási életeszmény egyre inkább az életöröm, a család és a munka megbecsült földi világa lett. Az önfeláldozó asszonyi munkának kiemelkedő megszemélyesített alakjává Szent Anna vált. Ereklýeit kar alakú ereklýetartóban őrizték. Ebben is a serényen dolgozó asszony alakjának megformálása jelent meg.⁵⁴ A kéz kultusza, amely a középkor végén és a barokk korban egyetemesnek mondható,⁵⁵ főleg a németek által lakott területeken virágzott, és onnan terjedt el. Anna többek között a bányászok és a haldoklók védőszentje volt,⁵⁶ de tiszteletének számos egyéb vonatkozására bőséges adatokat ismerünk.⁵⁷

Szent Anna virágzó tiszteletét az egykori *klarisszáknál* a nagyszombati, budai és pesti *kolostorokban* lehetett kimutatni, de a nyomai felfedezhetők a váradi és sárospataki zárdáikban is.

A nagyszombati klarissza zárda 1627-es rendtartása⁵⁸ részletesen szabályozta a kolostor belső életét. Ez egy általános, iránymutató anyag lett a később alakult budai zárda szabályzata számára is. „*Szent Anna Asszony Napián, miuel az Calastrom és templomis Sz. Anna Asszony Neuére Szentelitetet, kiuált keppen ualo nagy Solemnitást tarcsanak, ualamint Sz Clára Annyánk Napián, és Capolnáia vagy Oltárra lészen a Calastromban, tehát ahoz Processiotis iárnak Sz Anna Litániáját Eneleluen.*”⁵⁹ Majd később: „*Estvéli Benedictiók [...] Szent Anna Napián. Tu nos Sancta Anna Pia, Benediccum Prole Virgo Maria.*”⁶⁰

A klarissza rend Szent Anna-tiszteletét Pesten a kolostoralapítást támogató főnemes szándéka is erősítette. Ez a közösség sokban gr. Károlyi Sándor adományainak köszönhette létét, akinek testvére, Krisztina a budai zárda lakója

⁵⁴ BÁLINT 1977, II, 95–96. HETÉNY 24–25.

⁵⁵ BÁLINT 1977, II, 112.

⁵⁶ BÁLINT 1977, II, 99.

⁵⁷ HETÉNY 21–25.

⁵⁸ SCHWARCZ 1994, 45. A kötet összeállítója, Schwarcz teszi világossá, hogy a szabályzathoz csatolták a pozsonyira hivatkozó budai zárda belső szabályzatát. Ezt a Pozsonyból Budára költöző Csáky Franciska készítette, aki később a pesti zárda alapításának is aktív részese volt.

⁵⁹ SCHWARCZ 1994, 147.

⁶⁰ SCHWARCZ 1994, 154–155.

⁶¹ TAKÁCS Sándor, *Régi magyar nagyasszonyok* (Budapest 1982) 320.

⁶² TAKÁCS 322.

⁶³ BÁLINT 1977, II, 102.

⁶⁴ BÁLINT 1977, II, 104.

⁶⁵ BÁLINT 1977, II, 109 és *Annaberg* (Wien é.n.) 3–12. A 976 m magasán fekvő Annaberg temploma 1327-ben készült, s 1440 körül kapta meg mai formáját, a jellegzetes harangtornya 1753-ban készült, a főoltár híres kegyszobra pedig 1440-ben.

volt. A pesti zárda alapítólevelében így ír a gróf: „...csekély vagyonomnak bizonyos részét Isten dicsőségének öregbitésére áldozni szándékozom. Abban állapotam meg tehát, hogy Szent Annának, a dicsőséges Szűzanya szülőjének tiszteletére a Szent Klára szerzetbeli némely szüzek számára bizonyos alapítványt teszek.”⁶¹ Károlyi Csáky Franciskát szemelte ki az új zárda főnöknőjének. A szintén főnemesi származású klarissza a gróf számára levélben foglalta össze nézeteit. Ebben megerősítette e kultusz fontosságát: „Hogy az Istennek dicsőségére és Szent Anna asszony tiszteletére Pest városában...”⁶²

Szent Anna első hazai titulusa az Ágoston-rendi esztergomi kolostor (1262), majd ezt követte a klarisszák váradi (1338), majd sárospataki kolostora (1385).⁶³

Lényeges, hogy Magyarországon Szűz Mária után szinte csak Szent Annának volt újkori kegyhelye.⁶⁴ Az osztrák területről érkező hatás nemcsak a bécsi anyatársulat szerepénél kutatható, hanem a búcsújáráson keresztül is vizsgálható. Búcsúsaink sok évszázados gyakorlata szerint a hazai Szent Anna-kegyhelyek mellett kiemelkedő jelentősége volt az *ausztriai Via Sacra* mentén található Annaberg,⁶⁵ valamint a Szent Család további tagjairól (tehát a Szentatyafisághoz tartozó személyekről) elnevezett Joachimsberg⁶⁶ és Josefsberg lelki hatásának.⁶⁷ Ezek hegytetőkön álló kegytemplomok, amelyek Annabergtől ilyen sorrendben következnek a Mariazellig vezető zarándokúton. A kultuszt erősítette, hogy a híres kegyhely zarándoktemplomában álló kápolnaépítmény tetején három ezüstözött szobor áll: Anna, József és Joákim.⁶⁸

Orosz István, híres búcsúvezető szeptember az 1871-es mariazeili zarándoklatáról beszámolván a következőként írta le a *Via Sacrat*: „...értük Turnic várost, aztán a Jézus hét szava kápolniját, aztán a Szent Anna hegyit. Majd

⁶⁶ Annaberg 12-14; VONGREY, Felix OCist, *Joachimsberg* (h.n. é.n.). A 829 m magasán fekvő Joachimsberg temploma 1679-ben készült. Főoltárképe Jakab protoevangéliumának azt a jelenetét ábrázolja, amikor az angyal a szomorkodó Joachim tudomására hozza, hogy Anna méhében gyermek fogant.

⁶⁷ Az 1012 m magasán fekvő Josefsberg apró temploma 1644-ben készült. A terület Annaberggel együtt a lilienfeldi ciszterciekhez tartozott. Lilienfeld volt az ausztriai Szent József kultusz központja. A josefsbergi oltár 1648-ban készült, tehát még a nagy József-tisztelet kivirágzása előtt. Mária Terézia bővítette ki az épületet, melynek 1857-es az oltárképe. A kultusz népszerűségét mutatja az a két imalap, amelyeknek címlapján az oltárkép található. Mindkettő a 19. század vége felé keletkezett, a tört magyar nyelvű, négy oldalas a későbbi: *Buzgó Fohászokdások Jesus, Maria, Josef Nevéhez* (Bécs é.n.). A szláv nyelvű egylappos nyomtatvány a korábbi. *Podosno Zdih avanye K-Preodichenem Imenam Jesus, Maria, Joseph* (Linz (?) é.n.).

⁶⁸ FELL, Heidelinde, *A mariazeili Miasszonyunk zarándoktemplom, in Mariazell és Magyarország 650 év vallási kapcsolatai* (Esztergom–Graz 2003) 54–60, 58; RODLER Gellért, *Mariazell bazilikájának (templomának) története és leírása* (Mariazell é.n.); SOÓS Sándor – SOÓSNE VERES Rózsa, „Sancta Maria in cella de bona fortuna... Szűz Mária a szerencsés cellában... (1745)”. Kismáriacell, Celldömölk búcsújáróhelye (kézirat). A magyar Kiscellnek (Celldömölk) a mariazeilihez hasonló kegykápolniján ugyancsak ezek a szobrok találhatók.

*egy óráig mentünk felfelé a hegyen, még felértünk. Ott egy nagy klastrom van, fehér barátok. A templomba bementünk. Szent Anna Máriával az oltár felett, hátul van. Grádicson lehet felmenni hozzá. Így egymás után mindnyájan felmentünk, megöleltük, megcsókoltuk Szent Annát és Szűz Máriát. Ismét útrakeltünk, értük Szent Juhákim hegyét, ott is klastrom van. Bementünk a templomba, ájtatosságunkat bevégeztük, folytattuk utunkat. Szent József hegyét értük, ott is bementünk a templomba, ájtatosságunkat bevégeztük, folytattuk utunkat. Értük Mitepolz falut, aztán az Elátkozott-völgyet, ismét Szent Sebestyén hegyét. Onnan lejövén, értük Gábrriel angyal köszöntése kápolnáját, Szent Erzsébet kápolnáját, Jézus születése kápolnáját, szóval a 15 szent titok kápolnákat. Aztán a város, Nagy-Mária-Cell alá értünk.”*⁶⁹ Ez az idézet a 19. század végén is virágzó búcsújáró gyakorlatról árulkodik.

Nem véletlenül hangsúlyozom ezt, hiszen a 18. század vége felé a közösségi vallásos életnek drámai hanyatlása következett be. Ennek a számos okát tudjuk. Az 1750-1760-as évektől a felső társadalmi rétegek szerepvállalása a laikus vallási közösségekben gyorsan csökkent. A leértékelődés okai a felvilágosodásban és az erőteljesen szerveződő szabadkőművességben keresendők. Az egyesületek tényleges feloszlását például sorozatos korlátozó intézkedések előzték meg. Ezek azonban egy ideig nem érték el a bécsi udvarban remélt hatást. 1773-tól a rendek feloszlása, az új társulatok alapításának engedélyhez kötése, az anyagi javak átvétele és állami célokra való felhasználása fokozatosan a véget jelentette. A döntő fordulatot végül a társulatok teljes vagyonekbevétele elrendelése hozta meg. Újraszerveződésekre csak 1795 után nyílt ismét lehetőség.⁷⁰ A vizsgált területünk szempontjából érdekes, hogy a drasztikus intézkedések végén, 1788-ban már csak hat Szent Anna-társulatot oszlattak fel.⁷¹

Nézzük az 1746-os felvételi lap tartalmát:

A CÍMLAP

A barokk keretben lévő szövegrész a címlapon elhelyezett *rézmetszet* része. A metsző nem közölte nevét. A szöveg fölött bal oldalon a klarissza rend öltözetét viselő, balra forduló és a Szentháromságra tekintő *Szent Annát*

⁶⁹ BÁLINT Sándor, *Egy magyar szentember* (Budapest 1941) 154.

⁷⁰ TÜSKÉS – KNAPP 2001, 292–293.

⁷¹ TÜSKÉS – KNAPP 2001, 294.

láthatjuk, kezében a gyermek *Máriával*. A kép középpontjában a gyermek lányka található, akinek jobb kezén három ujjja szétnyílik, a hüvelyk, a mutató és a középső. Ez a Szentháromságra utalhat. A másik két ujjat Szent Anna alakja takarja el.⁷² Mária bal kezében a Szeplőtelen fogantatása jelképéül egy szál liliumot tart. A kép jobb felső sarkában fénysugarak alatt három szárnyas angyalfej, a sarokban pedig a *Szentháromság*, melynek ikonográfiai megoldása érdekes. A lilium fölött közvetlenül galamb képében a Szentlélek jelenik meg, tőle jobbra-felfelé egy köpennyel takarva az Atya, kezében a gyermek Jézussal. Ez a megoldás összességében az üdvtörténeti eseményt a folyamatában próbálja ábrázolni. Jobbra alul, a háttérben *paradicsomi jelenetet* látunk, paradicsomkerti állatokkal és a tudás fájával.

A vizsgált 1746-os felvételi lap mérete: 16,0 × 9,3 cm (a metszet: 13,7 × 7,9 cm.), összesen négy oldalas.

A keretezett szöveg:

*Az embernek, Jesus, Mária,
sz. Anna oltalmában ajánlása.
A te kimondhatatlan Irgalmasságoznak
kezeiben, oh kegyes Jésum, és a ti buzgó
könyörgésekben Boldogságos Szűz Mária
és nagy érdemű Sz. Anna Aszszony aján-
lom ma, és naponként magamat, de kiváltkép-
pen halálom oráján, lelkemet, és testemet,
erzekensegimet, ertelmemet gondolati-
mat, szollásimat, cselekedetimet, és
eletemnek tellyes folyását, halalomat,
s nyugodalmomat, és testemnek föltáma-
dását a' te szenteidnek, s valasztottidnak
könyörgésekért legy kegyelmes
nekem oh kegyes Jesus. Amen.*

⁷² A behajtott két ujj a bizánci egyház ikonográfiájában Krisztus két – isteni és emberi – természetére utal.

A NAGYSZOMBATI SZENT ANNA-KONGREGÁCIÓ
1746-OS FELVÉTELI LAPJA, címlap

2. oldal

A' JÉSZUS KRISTUS

ATYAFISÁGÁNAK,

Ugymint az makula nélkül fogantatott

SZŰZ MARIA ANNYÁNAK

SZENT ANNA ASZSZONYNÁNAK

CONGREGÁTIÓJA,

MELLY

Nagy-Szombatban Szűz Szent

KLÁRA Szerzetében T. BERÉNYI

KLARA Fejedelem Aszszonyságában, Nagy

Bóldog Aszszony Templomában tiszteletessen fel-

állittatott: és magányos Bullákkal tizen-negyed-

ik Benedek Szentséges Pápa által meg-erő-

sitetett, és butsukkal meg-ajándékozott.

Mellynek Régulái így következnek.

M*Inden tagja ezen Congregátzióának naponként*

mondgyon JESUS MARIA Sz. ANNA tisztel-

ségére három Mi-Atyánkot, és annyi Üdvözetet.

Minden héten, ugy mint Kedden, és Szom-
baton a' Congregatzióának Miséjén jelen legyen,
és utána mondandó Lytanián, melly fog-szol-
gáltatni hét órákor.

Tellyes Bútsúi ezen Congregatzióának.

1. Valáki valamely nap magát be-irattya, meg-
gyónván, áldozván az Anyaszentegyház
intenziojára ajtatossan imádkozik, tellyes Bú-
tsut nyer.

2. Valakik ezen Atyafiság-béliek közül igazán
meg-törődvén, és meg-gyónván, az Oltári Szent-

3. oldal

séget magokhoz veszik, és az Atyafiúság Templomát leg-nagyobb ünnepén úgy mint Szent ANNA Aszszony napján ajtatossan meg-látogatják, és ott a' Kereszteny Fejedelmeknek egy-ségeért, az Eretnekség ki-irtásáért, és az Anya-szentegyház fel-magasztalásáért ajtatossan imád-koznak, tellyes butsút nyernek.

3. Utolsó betegségekben, vagy órájokban meg-gyónván, áldozván: avagy ha azt vegbe nem vi-hetnék, tsak töredelmes szível a' JESUS Nevét, szóval; ha ugy sem lehet, szível segítségül hi-ják, tellyes butsut nyernek.

Más-féle Bútsúk.

1. A' kik bé-irattatván ezen Sz.Congregátzió-ba, igazán meg-törödvén, és meg-gyón-ván az Oltári Szentsegét magokhoz veszik, és az Atyafiúság Templomát, esztendőnek négy jeles napjain, ugy mint: Gyümölcs óltó Bol-dog Aszszony napjan, 25. Martii. Sarlós Bol-dog Aszszony napján, 2. julii. Kis Aszszony napján, 8. Septembr.Boldog Aszszony bé-mu-tatása napján, 21. Novembr.meg-látogattják, és ott ajtatossan imádkoznak, azon négy nap hét esztendei bútsút, és annyi Quadragenát, az az, negyven napot nyernek.

2. valahányszor pedig a Sz. Miseken, és más Isteni szolgálatokon az Atyafiúság Templomában, avagy Gyülekezetében akár hol jelen vannak; vagy ha szegényeket szállásra fogadnak, avagy öszve-háborodttak között békességet szerzenek, hatvan napi bútsút nyernek.

3. hasonló-képpen, a' kik valami halottat a' temető-helyre kísérnek; vagy akár melly Pro-cessiókom meg-jelennek; avagy meg-akadályoz-tatván arra-való harang-szóra egy miAtyánkot,

4. oldal

és egy Üdvözetet mondanak, hatvan napi bútsút nyernek.

4. Nem különben pedig, a1 kik öt Mi-Atyánkot, és öt Üdvözetet ezen Congregázióbéli Con-Fratereknek, vagy Con-Sororoknak lelkeért imádkoznak; avagy-is valamely el-tévelyedtett az Üdvösség uttyára vezetnek; es tudatlanokat lelki szükségés dolgokra oktatnak; akár pedig valami ajtatos, vagy felebarati szeretetből származott állapotot tselekednek, mind annyiszor mindenik jó tselekedetiért hatvan napi bútsut nyernek, és akár mi módon büntetésektől az Anyaszentegyháznak módgya-szerént feloldoztattnak.

Végtére.

VALAMIKOR Sz. ANNA Congregáziója Oltáránál valami világi Pap, vagy szerzetes halottak napján, és minden nap ennek Oktavája, az az következő nyólcz nap alatt, és minden hétnek egy napján, ugy mint Kedden ezen Con-Fraternitásbul-való akár melly Con-Fraternek, vagy Con-Sorornak lelkeért halottas Sz. Misét mond, azon lélek Purgatórium büntetesertül megszabadullyon.

1748 Esztendőben **April**Havának 8. napján
Nemes Páll.⁷³

Sz. Anna Congregatziójában Nagy Szombati Sz. CLARA szerzetinek Nagy Boldog AszszonyTtemplomába bé-irattatott. A' hová hólta után ezen czedula, a' napnak , és holnapnak, és esztendőnek feljegyzésével küldessenek, a' mint következik 17... esztendőben.....hólnapnaknapján megholt.

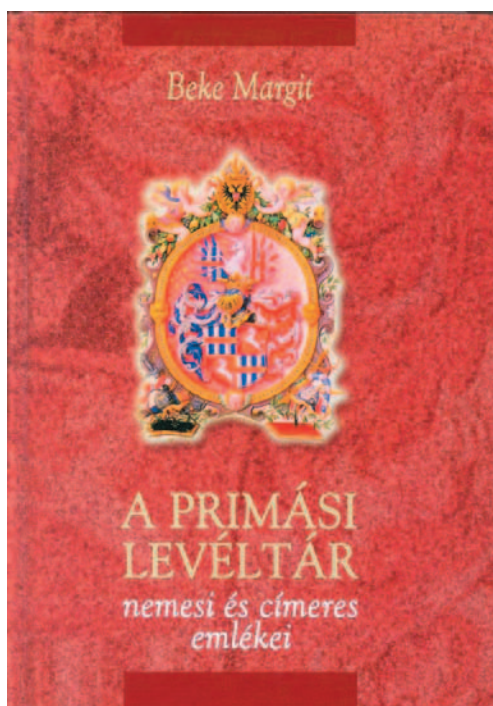
Nyomtattatott Nagy-Szombatban, az
Academiai betűkkel, 1746. Esztend"

⁷³ Félkövér betűvel a kézírással kitöltött szövegrészeket jelölöm.

Beke Margit

A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei

2. bővített kiadás

Magtár Művészeti
Alapítvány, Budapest 2011
511 oldal, keménytáblás,
színes illusztrációkkal

MEGRENDELHETŐ:
Prímási Levéltár
2500 Esztergom,
Mindszenty tér 2.

♦♦♦ ROKAY ZOLTÁN

Szabadkán használatos 18. századi, illír nyelvű lelkiségi könyvek

I. BEVEZETÉS

Szabadkán (Subotica, Szent Mária, Maria-Theresiopolis, Mariatheresiopel), Bács-Bodrog vármegyében (majd Jugoszlávia, ma Szerb Köztársaság) a török hódoltság után telepített római katolikus lakosság tetemes részét a magukat ma horvátnak, egykor „illírnek” valló, „bunyevácnak” nevezett népcsoport alkotja.¹ Lelki gondozásukat – az ott élő magyarajkú lakossággal együtt – a török uralmat követően a ferencesek (OFM) látták el.² Az ehhez szükséges irodalom leginkább a Budán élő bosnyák/horvát ferencesek tollából származik,³ a könyveket Budán, ill. Pesten nyomtatták, de Szabadkára is eljutottak, a bennük lévő énekeket, imádságokat mind a mai napig énekelik, imádkozzák Szabadkán. Ezeket – mint Szabadka szülötte, aki ott nőtem fel, kilenc évig működtem ott különböző lelkipásztori és oktatói beosztásokban, és ma is a Szabadkai Egyházmegye papja vagyok – magam is imádkoztam, énekeltem, és amikor otthon vagyok, ma is imádkozom és éneklek. E lelkiségi könyvek közül 2007-ben az aratási hálaadás („*Dužijanca*”) alkalmából megrendezett „Imádsággal és szentképpel Isten előtt” c. tárlaton több példány kiállításra került a szabadkai Ivan Antunović Katolikus Kulturális, Történelmi és Lelkiségi Intézet gondozásában.⁴ Ezek a könyvek tehát mind a mai napig megtalálhatók Szabadkán. Elsősorban ezek közül szeretnék néhányat ismertetni az alábbiakban.

¹ Vö. *Bács-Bodrogh Vármegye egyetemes monográfiája* (Bács-Bodrogh Vármegye közössége, Zombor 1896) I, 373–425; II, 146–196; IVÁNYI István, *Szabadka, szabad királyi város története* (Szabadka 1892); SEKULIĆ, Ante, *Bunjevački i šokački Hrvati* (Zagreb 1990).

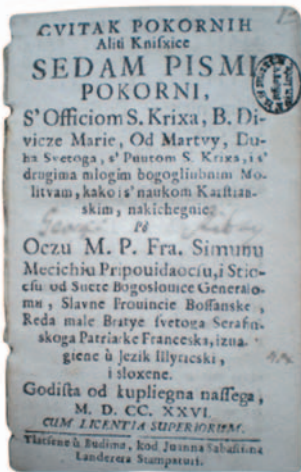
² Vö. TORMÁSY Gábor, *A szabadkai róm. kath. főplébánia története* (Szabadka 1883).

³ Vö. *Magyar Katolikus Lexikon. VI* (Budapest 2001; a továbbiakban: MKL) 143, Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány; HOŠKO, Franjo Emanuel, *Prosvjetno kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca u Budimu tijekom 18. stoljeća*, in *Nova et vetera* 27 (1977)-től tovább; *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (Zagreb 2010; a továbbiakban: HFBL) 413, Lacković Dionizije.

⁴ *Dužijanca. 2007. Molitvom i prilikom prid Bogom. Katalog* (szerk. Katarina Čeliković; Katolícki institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović”, Subotica 2007; a továbbiakban: *Dužijanca*).

II. A KÖNYVEK

1. Simun Mecity: A bűnbánók virága, avagy a hét bűnbánati ének...⁵ Buda, 1726 (8 × 13,5 cm, 474 old.)

A könyv a mindennapi imádságokat, a bűnbánati zsoltárokat,⁶ gyónási, áldozási imádságokat, a hétközi és a halottas zsolozsmának, valamint a Szent Kereszt és Szűz Mária officiumának az illír fordítását tartalmazza. Szent Mihály arkangyalhoz és az Örzőangyalokhoz intézett imákat is találunk itt. A mindenszentek litániáján túl, érthető módon elsősorban a ferencrend szentjeihez – Assisi Szt. Ferenchez, Szt. Klárához, Alcantarai Szt. Péterhez, Szt. Pascalhoz – intézett imákat tartalmaz az imakönyv. A Jézus Krisztushoz intézett imádság a *Servanos Domine vigilantes...* illír fordítása a *Completorium*ból. Hasonló fordítás a *Veni Creatoré*, a *Dies irae*-é és az *Ave Maris Stellae*. Természetesen a

rózsafüzér imádság is helyet kapott Mecity könyvében. A keresztúti ájtatosság Szabadkán ma is használatban lévő éneke a *Stabat Mater* egyik horvát parafrázisa.⁷ Az egész horvát nyelvterületen és Szabadkán is használatos templomi énekek közül megtaláljuk a *Poslan bi angyel Gabriel* (Elküldetett Gábor angyal) ádventi⁸ és az *U se vrime godista* (Abban az időben) kezdetű

⁵ Šimun Mecić (†1735) ferences. Nápolyban, Bariban és Budán tanult. Dubrovnikban, Budán és Pozsegán működött. A „Bosnia argentina” rendtartomány provinciálisa. Vö. HFBL 480; Sekulić, Ante, *Šimun Mecić graditelj i čuvar jezika hrvatskoga*, in *Croatia Christiana periodica* I (1977) 34–46; Hoško, *Nova et vetera* 27 (1977) 1/90–92; 28 (1978) 1–2/128–130.

A mű teljes címe: „A bűnbánók virága, avagy a hét bűnbánati ének, a Szent Kereszt, Boldogságos Szűz Mária, a megholtak, valamint a Szentlélek officiumával, a szent keresztúttal és sok más istenszerető imádsággal, valamint a keresztény tanítással ékesítve, igentisztelt páter Simon Mecity testvér, szónok és a szent teológia lektora, szeráfi szent Ferenc atya dicső boszniai kistéstvéreinek boszniai tartományának generálisa, illír nyelven előadva és összeállítva. Megváltásunk 1726. évében. Budán” – *Cvítak pokornih...*

⁶ Bűnbánati zsoltárok (héber-görög számozás): 6; 32; 38; 51; 102; 130; 143.

⁷ A „Rascviljena” több változata ismeretes. Szakértők szerint Boszniából származik. Dallama hasonló az „Áll a gyötrött...”-éhez.

⁸ A „Poslan bi...” a „Cithara Octochorda” 1701-es kiadásában jelentkezik először.

⁹ Az „U se vrime”-nek szintén több változata ismeretes. Dalmáciából származik, és Frescobaldi egyik pasztoráléjára, de a „Resonet in laudibus”-ra is emlékeztet.

karácsonyi⁹ éneket. Mecity fontosnak tartotta, hogy közölje a Szent János-evangélium prológusának horvát fordítását. A könyvet többek között egy Szent Simon apostol metszet díszíti, kezében attribútumával, a fűrészszel.

2. Antun Joszip Knezovity: Lelki nefelejs¹⁰

Buda, 1746(9 × 15,5 cm, 792 old. + naptár + adalék + tartalom)

A szerző a „Mennybe vezető útnak” nevezi imakönyvét. Ezt illusztrálja a címlap is. A szokásos litániák, miseimák, az Eucharisztia kultusza mellett megtaláljuk Szent Brigitta imáit Jézus szenvedéséről és Jézus öt szent sebének tiszteletét, Nepomuki Szent János officiumát és Alexandriai Szent Katalinét egy énekkel (himmusszal), amely elmondja: „A bölcs filozófusokat megnyerted és helyes útra vezetted.”¹¹ Érdekes részlet, hogy a szerző néhány jezsuita szent tiszteletét is bevette imakönyvébe: így Loyolai Szent Ignác és Xavéri Szent Ferenc litániáját. Szent Margit („Béla király lánya”)¹² litániája a földrajzi közelségből is adódik, de az utolsó invokáció indokolja jelenlétét az imakönyvben: „Akinek szent csontjait Pozsonyban Szent Klára szüzeinelél mind a mai napig tisztelik”.¹³ A halottas officiumot két építőjellegű ének követi:

¹⁰ Knezovity Antal (†Kalocsa, 1764) kanonok; sokáig anyai nevén, Csernovitsként szerepelt. A kalocsai szeminárium első növendékei között volt. 1735-től plébános Garán, 1738-tól Újvidéken. 1747-ben Szt. Ireneuszról nev. prépost és szentszéki jegyző. A kalocsai főszékeskáptalanban 1748-tól tiszteletbeli, 1751-től valóságos, 1756-tól ör-, 1762-től éneklőkanonok. Művei az említetten túl: NepomukiSzent János élete (horvát nyelven; Pest 1759); Szt. Márta élete (Herlet Friderik után németből horvátra ford.; h.n. é.n.). Vö. MKL VI, 37.

A mű teljes címe: „Lelki nefelejs. Vagyis imádságos könyvecske, amelyet mennyei útnak neveznek. Különböző könyvecskékből válogatva és egybegyűjtve, amely minden bűnös embernek megmutatja a jó élet útját és az azt követőknek az örök üdvösséget. Isten alázatos szolgája és helytartója, a papi hivatásban szolgálatot teljesítő tiszteletreméltó és nemes születésű Antun Josip Knezovity a Péterváradai Sároczokban élő lelkek pástora és apostoli jegyző által. Budán, Nottetstel Veronikánál, 1746”; 2. kiad. 1818: „Szabadka kiválasztott szabad és királyi város dicső és nemes községi magisztrátusa. Legalázatosabb és igen hálás szolgájuk Blaziusz Szubotics, budai könyvkötő” (vö. *Dužijanca*, 15) – *Duhovno nemoise zaboravit od mene...* A könyv ferences vonatkozása, hogy a vukovári Josip Janković ferences a cenzora.

¹¹ „Mudre filosofe si pridobila i na pravi put dovela” 557.

¹² Szt. Margit lit. 577.

¹³ „Koje svete kosti u Požunu kod Divicah Svete Klare do danas poštuju se...” 580.

„Jó elhagyni a pompát és minden tisztséget,
a táncot, muzsikát, lakomát és élvezeteket,
ragyogó gyémántokat, gyöngyöt, aranyláncot,
mert másként a halál járja véled majd a táncot.”¹⁴

A másik pedig:

„Hiába repül a madár a légbe
ha erős kötél tartja...
Ez a madár az ember mása
és igaz képe...”¹⁵

Knezovity imakönyvében megtaláljuk a keresztúti ájtatosságot is egy odavágó metszettel, amelynek felső szélén német felirat olvasható: „Jézus Krisztus keresztútja Jeruzsálemben”.¹⁶ Ez a szerző által használt valamely német forrásra utal. A keresztúti ájtatosság éneke itt is a *Stabat Mater* ma is használatos átköltése, de még találunk egy további, Szabadkán szintén ismeretes nagyböjti éneket is: „Kezdődik a szörnyű szenvedés...”¹⁷

Külön fejezetet képez az imakönyvben a „pestis-szentek” litániája, a hozzájuk intézett imák és énekek: „Istenszerető imák, különösen a pestis elleni védőszentekhez, amelyet Szent Ferenc Atyánk Kistestvérei adtak napvilágra a szörnyű pestis idején, amely különösen Budán volt tapasztalható...” Szent Sebestyén, Rókus és Rozália mellett ott találjuk Boromeo Szent Károlyt és Xavéri Szent Ferencet is.¹⁸

Ezt a pestis-fejezetet Franciscus Solaris salamisi püspök¹⁹ intelme zárja az ún. „Zakariás-kereszt”-ről,²⁰ amelyet a zsinati atyák „viseltek” Trientben, s megóvta őket a pestistől.²¹ Ezt három ének követi: az utolsó ítéletről és a ször-

¹⁴ „Ostaviti valja Pompe i sve časti, Tance, Mužike, opravne i slasti. Svitle Diamante, biser, zlatan lanac, Drugičije voditi, smert stobom tad tanac” 632.

¹⁵ „Zaluda ptica leti u zrak, Kada derži konac jak... Ova ptica jest prilika, I grišnika prava slika...” 633.

¹⁶ „Put prisvetoga Križa” 634. Német felirat olvasható a többi illusztráción is.

¹⁷ „Počima se strašna muka...” Szövege ezek szerint Nikola Novak 1890-ben kiadott „Pjesmarica”-ja előtt is ismeretes volt.

¹⁸ 707. oldaltól. Budán több ízben pusztított a pestis.

¹⁹ 732. oldaltól. Solaris kivoltát eddig nem sikerült felderítenem.

²⁰ A pestissel kapcsolatban vö. HOVÁNYI Ildikó – MAGYAR László András, *Démoni ragály: A pestis. Kiállításvezető 2007–2008* (Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest 2007) 41, Zakariás-kereszt. Felirat: „Szent Zakariás Jeruzsálemi Püspöktől régi írások-között fel-talált Szent Keresztnek valóságos jele, amelyet Constantzinápolyban, és Tridentom Városában mirigy-ellen a Hívek magokkal hordoztak, és ajtókra szegeztek.” Továbbá: *Zachariassegen*, in *Lexikon für Theologie und Kirche. X* (Herder, Freiburg in Breisgau 1938) 1024.

nyú pokolról, valamint a „végső dolgokról”, amelyek közül a mennyországról szóló a legrövidebb. Knezovity ide csatolja a *Dies irae* horvát fordítását.

Az imakönyv elején naptárat találunk, amelynek kapcsán a szerző elmondja, hogy a görögkeletiek „nem óhitűek (*sztarovirci*), hanem ó-naptáruak (*sztarokalendarci*), a száraz, leesett ág az Egyház törzséről, a helyesen ó-egyháztól, Krisztus tagjaitól, a Pápától”.²²

A naptárat a magyar királyok megkoronázásának kronológiájával zárja. Ezeknek sorában Mária Terézia az utolsó: 1741. június 25-én Pozsonyban, „aki...örökké boldogan éljen”.²³ Az Ő uralkodása alatt újraalapították a magyar királyok alatt alapított vármegyéket: Szerém, Vukovár, Pozsega, Verőce vármegyét.²⁴ A könyv nyomtatásának évét Krisztus születésétől kezdi meghatározni. Felsorolja, hogy mely várost mikor hódították meg a törökök – mikor kerültek a boszniai ferencesek Budára–, mely város mikor szabadult fel, hány éve koronázták meg Mária Teréziát, és hogy „a kis József Benedek Augustus Mihály” herceg négy éve született.²⁵ Ezután következnek Mária Terézia háborúi. Majd ezzel zárja: „4. éve, hogy megjelent az üstökös. Ezért kérjük Istent, hogy hallgassa meg az ő keresztényeinek kiáltását, és védje meg őket, békítse ki a királyokat és uralkodókat, és adja vissza őket az ellenség kezéből, hogy minél több jót tegyenek és minél több szentélyt építsenek Istennek...”²⁶

Végül egy külön függelékben elmondja: „Ha valaki kérdi, melyik népből vagy? Az felelje és válaszolja: a dalmátból. Mert, ha azt mondja, rácból, önmagát szidalmazza, mert ez nem egy nép, hanem gúnynev, amit más népek adtak nekünk...” Mivel pedig az ősök ott telepedtek le, ahol Illíria volt, ezért mondható, hogy illír nép és illír nyelv. A tudatlanok összetévesztik a „szlávot” és a „szlovákot” („*neznajutji sto je Ilyrik, da je Slovinac, a ne Szlovak*”). Ezért kell azt mondani, hogy dalmát („*Dalmatin*”).²⁷

²¹ A pestis és a Tridenti Zsinat összefüggéséről (a zsinat áthelyezéséről Bolognába) lásd: JEDIN, Hubert, *Geschichte des Konzils von Trient. II* (Herder, Freiburg 1957) 336.

²² „Nisu starovirci negoli staro kalendarci, od pala grana...” old. nélkül.

²³ Mária Terézia azzal „hálálta meg” ezt a megható loyaltást, hogy elvette a ferencesektől a plébániákat (pl. Szabadkán) és egyházmegye papokat telepített helyükre, mert azokat megadóztathatta.

²⁴ Vukovárt 1745. november 11-én, Pozsegát 1745. november 21-én, Szlavon-Verőcét (Virovitica) 1745. december 8-án.

²⁵ II. József több helyen (pl. Zomborban) feloszlatta a ferences konventet. Szabadkán megmaradt, mert közelben-távolban itt működött az egyetlen iskola.

²⁶ „Négy éve, hogy a brandenburgi, bajor, francia és spanyol seregek szövetségtek.” old. nélkül.

²⁷ „...Ono pogrdno ime Rac, od sebe odbaciti. Jere kako drugomu narodu nije drago, daga drugoiačie zovne tko, tako nevalja ni našemu.” - „...azt a gúnynevet: ‚Rác’ el kell vetni magunktól. Mert amint más népnek sem kedves, hogy másként hívja valaki, úgy a mienknek sem.” old. nélkül.

3. Jerolim Lipovcsity: Lelket őrző látogatás²⁸

Buda, 1750 (16x19,5 cm, 432 old. + XVI + mutatók)

Padányi Bíró Márton veszprémi püspök *Angyali társaságnak szövetsége* c. ima- és elmélkedésgyűjteménye a Szentháromságról, amelyet 1746-ban székesegyházában tett látogatásakor kezdett meg. Az előszóban a fordító dicséri a szerzőt, „aki oly sok ezer lutheránust és kálvinistát, bős oroszlánokat a legszelidebb báránnyákká tette...de mit mondjak a gonosz és keményfejű zsidókról? Tán nem igaz, hogy egyszerre mintegy tizennégyet elvezettél Isten ismeretére és az igaz Római Törvényre, és igaz atyának bizonyultál, olyan módon rendelkezve felőlük, hogy életük végéig nem csak lelkileg, hanem testileg is becsületesen

élhettek.”²⁹ Tudjuk, hogy az udvar protestált a pápánál Padányi eljárásai miatt, amelyek nem feleltek meg feltétlenül a toleranciának.³⁰ A pápa azonban, akinek addig Mária Terézia éppen elég borsot tört az orra alá, hivatkozhatott arra, hogy Padányit az „apostoli király” nevezte ki. Padányi pedig a katolikus uralkodóval szembeni kötelességével igazolhatta magát.

²⁸ Jerolim Lipovčić (Pozsega, 1716. október 28. – uo. 1766. június 30.), a „Bosnia argentina” ferences rendtartomány tagja. Kalocsán és Budán tanult, majd Baján és Budán tanított. Mint tartományfőnökhelyettes Pozsegán tartózkodott. Teológiai tankönyveket is szerkesztett (*Conclusiones*). Vö. HFBL 424; Hoško, *Nova et vetera* 28 (1978) 1–2/152–154.

A mű teljes címe: „Lelket őrző látogatás, azaz azoké, akik a mennyei ajándékokért, az irgalomért, kegyelmekért dicsérik, dicsőítik és magasztalják az egyetlen Istenséget háromszoros dicsőség, vagyis a Szentháromság istenszerető elmélkedésekből sohajokból és versikékből összeállított a mennyben megkezdett három tizedből álló angyali rózsafüzér, amelyet kegyelmes és méltóságos Őurasága, Padányi Bíró Márton püspök Úr, az Ő veszprémi anya-egyházában 1746-ban tett atyai látogatásakor megkezdett, hogy ezáltal az isteni dicsőret által növekedjen Isten dicsőség és a becsületesség és elterjedjen mindenütt, de kiváltképpen azon lelkek között, akik az Ő hatalma alá tartoznak, a nagyobb vigasz és vigasság, a Szentháromság magyarázata magyar nyelven napvilágraadva, és most Őexcellenciája legkegyesebb rendeletére átírva illir nyelvre a Legszenetebb Szentháromság tiszteletére, és ugyanez a lelket őrző látogatás három részre osztva fra Jerolim Lipovcsity generális teológus atya által Pozsegából, Szt. Ferenc Valtestvéreinek Bosnia argentina obszerváns tartományából minden plébánosnak, lelkipásztornak valamint az alájuk rendelt juhok nagy hasznára” – *Dušu čuvajuće pohodjenje...*

²⁹ Imakönyvet is írt: *Az örök lelki élet utaskája* (Buda 1755; Eszék 1767); *Stazica duhovnog života vikovičnjoga od različitih i bogoljubnih molitva učinjena* (Budim 1755; Osijek 1755) vö. *Dužijanica*, 16.

³⁰ *Pallas Nagy Lexikona. III* (Budapest 1893) 307.

³¹ „toliku hiljada Lutherana i Kalvina od priljuti lavova učinio prikrotke ovčice, ... ah stochu rechi od opakih i tverdokornih čijuta?” 8.

Lipovcsity dicséri (a *Veni Sancte* szavaival) Padányi apostoli buzgóságát: „Jöjj szegények Atyja Te...aki gyakran látogattad báránykáidat, nem törődve hideggel és forrósággal, nem félve sem hótól, sem esőtől, hegyektől és völgyektől, nem tekintve a fáradságot és veszélyt.”³¹ Egy „illír” nyelvű ódát is szerzett Padányi tiszteletére, amelynek akrosztichonja a püspök nevét mutatja.³²

A kötetben szereplő „Új énekek” közül figyelmet érdemel a Jeremiás meghívásával kapcsolatos illír fordítás:

„Á, Á, Á megnémulván áágot Jeremiás...”³³

„A, A, A zamuknuvsi, A-A-A nam prorokuje Jeremia,
i po tom otaisztvo kazuje, jer jedno A Oca,
drugo A Szina zlamenuje, tretye A
Boga Duha Szvetoga nam prilikuje.”³⁴

A dadogó Jeremiás három a-ja a három Isteni Személyt jövendöli meg. (A horvátban jobban rímel, mert az *a*-nak megfelel a Jeremija.) A könyv az imádságokon és énekeken túl részletesen ismerteti a keresztény katolikus tanítás ágazatait.

³² „Moje serce...Ako kod storenja...Radi ko Magnet...Tako...Ineće...Nezna...Uželjenja...S Mlogim...Biva prvi... Isus... Radi...O Isuse” 44–46.

³³ PADÁNYI BÍRÓ Márton, *Angyali társaságnak szövetsége* (1753) 61.

³⁴ Horvátul A-A-A. 51.

³⁵ Đuro Rapić (Stara Gradiška, 1715. április 15. –Velika, 1785. december 19.) a „Bosnia argentina” provincia tagja. Tanulmányait Péterváradon végezte, majd Pozsegán tanított. Bácsban telőgial tanári vizsgát tett. Azután Radnán, Péterváradon és Budán (1762–1764) működött különböző beosztásban, utána visszatért Szlavóniába. Érdekes a Matija Antun Reljković *Satir iliti divlji čovik* (Szatír, vagyis a vadember) földművelésre nevelő művétől ihletett írása: *Satir, iliti divlji čovik u nauku kršćanskom ubavistit, uputit, naučit i pokštit* (Pest 1766). („Szatír, vagyis a vadember értesítése, útbaigazítása, oktatása és megkeresztelése a keresztény tanban”). Ez adta az alkalmat, hogy neki tulajdonítsák a *Slavonski tamburaš* (1767) („Szlavón tamburás”) c. írást, amely Reljkovićöt bírálja. Vö. HAHN, Franz, *Matija Antun Reljković und Frankfurt (Oder)*, in *Die Oder-Universität, Frankfurt. Beiträge zu ihrer Geschichte* (Weimar 1983) 166–178.

A mű teljes címe: „Mindenkinek egy keveset, avagy vasárnapi prédikációk a nagyböjtiekkel együtt, minden lelkipásztor számára nagyon hasznosak, de különösen az igazhitű keresztények számára, bármely állapotbéliék és minden ember számára magukban tartalmazzák az evangéliumi törvény alapját, mindenkinek a jelentéktelennek is bőségesen hirdetik, a gradiskai Páter Gyuro Rapics testvér által, Szent Ferenc Atya obszerváns kistestvérei Capistran szt. János provinciájának fia, a szent hittudomány serény lektora által összeállítva és napfényre adva, MDCCLXII. évben. Nyomtatott Budán” – *Svakomu po malo, iliti predike nediljne...*

4. Gyuro Rapity: Mindenkinék egy keveset³⁵

Buda, 1762 (20x 32 cm, 744 old. + 2 ind. + errata)

Vasárnapi és nagyböjti prédikációk gyűjteménye. Rapity elárul valamit „forrásairól”, amikor az advent 3. vasárnapi prédikációjában Cornelius a Lapidének a Példabeszédekhez írt kommentárjára hivatkozik.³⁶

A vízkereszt utáni 3. vasárnapra előírt kánai mennyegzőről szóló perikópa pedig kiváló alkalmat nyújt a szerzőnek, hogy kifejtse gondolatait a házasságról és az asszonyokról. A férfiak nem egyszer a zsémbes, házsártos asszonyok miatt nem akarnak megnősülni:

„Nem akarok az asszonyokhoz férjnek menni,
mert nem tudok alárendelt lenni.
Menjenek csak maguk az asszonyok férjhez,
Mert férjnek is csak azok a férfiak mennek,
A kik asszonyaik szolgálái lesznek,
Amire az egész világ panaszkodik.”³⁷

Rapity kihasználja az alkalmat és előadja Penelopéről írt versét. Ennek utolsó versszaka így szól:

„Ám hol fogsz olyant találni,
aki másik Penelopé lenne?
A másvilágra kellene menned,
ahová a pestis elvitte az ártatlanságot.

³⁶ „Három dolog rongálja és bomlasztja a világot: Per tria movetur terra, vagyis commovetur et turbatur. Amint Cornelius a Lapide értelmezi és itt meg kell jegyeznünk...” 37. (Prov. 30,21): Commentaria in Salamonis Proverbia. Auctore R. P. Cornelio Cornelii A Lapide e Societate Iesu. Antverpiae, apud Iacobum Meursium. Anno MDCLIII. Rapity Nicolaus Lyranusra is hivatkozik (309), ami érthető, hiszen Lyra ferences volt.

³⁷ „Neću ženi za muža ići, jer podložan ne mogu bit, nek idu za muža same žene, jer i za muža idu muži koji su sluge svoje žene, suprot kim se sav svit tuži.” 87.

³⁸ „Indi gdi ćeš takvu naći, koja Penelope bude druga; u drugi svit bi moro ići, gdi nevinost nosi kuga već je žena, nego žena, koja s' jezikom ne frnjari a riči nije prokrena, (?)tu ištite Gospodari.” 89.

³⁹ „Lice gledeć jesi Svetac, jer je lipo tvoje deržanje; iz nutra pak si merzak tepac, doide kadgod svim na znanje.” uo.

Több az asszony, mint az olyan,
 aki a nyelvével nem kerepel,
 és a szóban nem bőbeszédű,
 az ilyen kezét kérjétek meg uraságok.”³⁸

A részeges férfit pedig mindjárt kezdetben így kell elutasítani:

„Ha az arcodat nézem, szent vagy,
 mert szép a te tartásod;
 Belülről pedig undorító nyomorék,
 ami előbb-utóbb mindenkinek
 tudomására jut.”³⁹

Húsvéti prédikációjában elmondja Curtius Rufus történetét „a bölcs Livius 7. könyvéből”, aki feláldozta magát a római népért, belevetve magát a Forumon tátongó szakadékba. Párhuzamba állítja Jézus Krisztussal, aki alászállt a poklokra az ember üdvösségeért. Majd felteszi a kérdést: „Mit mondtak volna a Rómaiak, ha Curtius Rufus visszatért volna a szakadékból?”

A pünkösdi utáni 7. vasárnapon elmondja, hogy menekülni kell a bűnös alkalomtól, és hogy a szökés nem mindig szégyen. Ezt Daphné példájával illusztrálja, aki Apolló elől menekül, és babérrá változik. A győzteseket babérral koszorúzzák.⁴⁰

Íme egy kis ízelítő a művelt ferences illír nyelvűre átültetett ismereteiből.

5. Gyuro Rapity: Mindenkitől egy keveset⁴¹
 Pest, 1764 (17x22 cm, 634 old. + 8 [előszó] + Dedicatio)

A könyv érdekessége a jelen összefüggés szempontjából nem annyira tartalmából származik, mint inkább abból adódik, hogy Szent Mária

⁴⁰ „Od zle prigode valja bižati” 362.

⁴¹ A mű teljes címe: „Mindenkitől egy keveset. Avagy Isten szent és igaz szolgáló életének, vértanúságának és dicsőségének rövid leírása, nem csak minden igazhívó, hanem a tévelygő lelkek üdvösségére a lehető legnagyobb gonddal összegyűjtve és különös gondossággal egybegyűjtve és illír nyelven közreadva. P. F. Gyuro Rapity atya, gradiskai szónok és a teológia derék tanítója Szent Ferenc Atyának obszerváns kistestvéreinek, Kapisztrán Szent János tartományához tartozó fia által. Az előljárók engedélyével. Nyomatott Pesten Eitzenberger Ferenc Antalnál, 1764. évben” – *Od svakoga po malo, iliti kratko ispisanje žīvota, mučeništva i slave pravih i svetih prijateljah Božji...*

(Szabadka) tanácsának támogatásával adták ki.⁴² A dedikációban a szerző köszönetet mond a támogatásért, és felsorolja elődeik Mária Terézia iránti hűségét és hadiérdemeit, hiszen úgy vonultak hadba, mintha lakomára mennének („*tamquam ad epulas*”). Mária Terézia ezt a királyi kiváltsággal jutalmazta (szabad királyi város 1779-ben lett).⁴³ Rapity ugyanakkor kitér a szabadkai ferences atyák „szeráfi lángbuzgalmára” („*igne seraphico inflammati*”) templomuk védőszentje, Szent Mihály, a mennyei seregek vezére oltalma alatt („*Divo Michaeli, militiae Caelestis Praesidio*”).⁴⁴

Az olvasóhoz intézett előszavában Joannes Trithemiusra hivatkozva kifejti, hogy a szónoknak két nyelve kell, hogy legyen: egy az egyszerű parasztok számára („*za priproszte parasznike*”) és egy a tanultak számára. Ha pedig az olvasó megundorodik, tudja meg, hogy Izrael népe is megundorodott a mennyei mannától, mennyivel inkább megundorodhat ettől a közönséges műtől!⁴⁵

A prédikációk közül, amelyek nemcsak a szent vértanúk, hanem az egész év ünnepeire szólnak, említést érdemel a Szent István királyról szóló, amelyben Rapity elmondja, hogy Szent István felajánlotta országát a Nagyboldogasszonynak, és hogy a törökök fölötti győzelmek mind valamely Mária-ünnepen vagy a körül történtek.⁴⁶

Az egyik karácsonyi prédikáció pedig az Énekek éneke latin fordításának e mondatából indul ki: „*Fulcite me floribus*” (Én 2,5). „Erősítetek virágokkal – mondja a menyasszony –, mert beteg vagyok a szerelemtől.” A szerző

⁴² A tanácsstagok: Vojnics Lukács, Vojnics János, Mukics Péter, Kopunovics József, Krizsánovics Gergely, Macskovics János, Szkenderovics Márk, Rudics Tamás, Vujkovic Jeromos, Joszics Péter, jegyző, Vizi József, Szakmaiszter Miklós, Kovácsevics Illés, „Regiae-Privilegiatae Civitatis Szent-Mariae senatorum, ac patronorum munificentissimorum”.

⁴³ Dedicatio, old. nélkül.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ 567.

⁴⁷ 505.

⁴⁸ Grgur Peštalčić (Baja, 1755. június 27. – uo., 1809. február 1.) Šarengradban lépett a ferencrendbe. A budai egyetemen tanult 1777–79 között. Baján, Pozsegán, Eszéken, Vukováron, majd ismét Baján működött. Katic Ignáccal vitorlásrepülőt szerkesztett, amely Baján 1784-ben nagy tömeg ámulatára felrepült. Vö. SEKULIĆ, Ante, *Književnost bačkih Hrvata* (Zagreb 1970) 42; UŐ, *Ulomci iz nepoznate hrvatske kulturne povijesti*, in *Kačić 3* (1970) 133; UŐ, *Grgur Peštalčić i njegova filozofska djela*, in

a Gyermekek Jézussal von párhuzamot, aki a bűnösök iránti szeretetből lett gyenge, a neki szánt virágok között pedig megemlíti azt, amelyiket „németül nefeleicsnek hívnak” (*nimacski nezaboravisze mene*), hogy ne feledkezzen meg rólunk igaz szolgálóiról, de mi se feledjük el, mit tett értünk.⁴⁷

6. Grgur Pestality: Szomorúak vigasza⁴⁸
Buda, 1797 (13x20 cm, 248 old. + 8 [előszó] + mutatók)

Mecsyéhez hasonlóan ez a könyv is a hét bűnbánati zsoltárról szóló elmélkedésekkel kezdődik. Teljes egészében azonban a pestissel kapcsolatos: megtaláljuk a pestisben segítségül hívandó szentek tiszteletét, azt a Szt. Rókus-éneket, amelyet Szabadkán mind a mai napig énekelnek a horvát hívek a Rókus-nyolcad idején a Rókus-kápolnában és a kápolna körül. Szabadkán 1738-ban és '39-ben pusztított a „fekete halál”.⁴⁹

A szerző elbeszéli, hogy hét hónapon át nem hagyhatta el a pestis miatt a vukovári rendházat.⁵⁰

Am a Knezovity által közölt Zakariás-keresztet nem találjuk nála. Annál részletesebben mondja el, mi a pestis, hogyan kell védekezni ellene, milyen „gyógyszereket” kell használni,⁵¹ és hogy a „különbéle csavargókkal, főleg pedig asszonyokkal, mindenféle cselédlányokkal, akik nem tudnak vesztég megmaradni a magányban...semmilyen kapcsolatot nem szabad tartani”.⁵²

Prilozi 6 (1980) 15–16/93–121; Hoško, F. E., *Franjevačko filozofsko učilište u Požegi*, in *Nova et vetera 27* (1977) 1/109–111.

A mű teljes címe: „Szomorúak vigasza Dávid Király hét bűnbánati énekében, megmagyarázva, ugyanannyi elmélkedésben, közülük egyesek Isten tiszta és őszinte szeretetéről, imákba foglalva valamint annak módjáról, hogyan kell a pestis mérgétől óvakodni. Pestality Grgur szent. Ferenc szeráfi rendjéből való szerzetes által. Az előljárók engedélyével. Nyomtatott Budán a pesti királyi bölcsész-egyetem betűivel. 1797. évben” – *Utišenje ožaloščenih u sedam pokorni pisama kralja Davida...*

⁴⁹ Vö. BESZÉDES Valéria, *Subotica-Szabadka, Kapela svetog Roke, Szent Rókus-kápolna* (Szabadka 2003) XI, 14.

⁵⁰ „Írtam a vukovári kolostorban, 1795. december 26-án” Előszó, old. nélkül.

⁵¹ Elsősorban a „terjak”-ot ajánlja: „Electuarium Nodinum = igaz terjék (electuarium aromaticum cum opio, theriaca)” I. Démoni ragály 31; Oculus Canceri, Diacordium Fracastorii („Fracastorius ellenszere”) 35. Fracastorius volt a Tridenti Zsinat orvosa. Vö. JEDIN II, 336.

⁵² 240.

Végül kioktatja a gyóntatókat, mire ügyeljenek beteglátogatásnál. Figyelmeztet arra is, mennyire helytelen az a hozzáállás, amely az isteni rendeléssel való ellenkezésnek tartja a védekezést a betegségtől. Hiszen a szerémségi egészségügyi királyi komisszárius és sok orvos és mások, akik Szerémségben, Ürögön (Irig), Valkóvárán (Vukováron) és másutt teljesítettek szolgálatot, ahol a pestis pusztított, nem kapták el a betegséget.⁵³

Pestaloty azonban lelkipásztor: az olvasókat megtérésre, bűnbánatra és őszinte szentgyónásra szólítja fel, mert Isten egy bűnös miatt is büntetheti az egész közösséget.⁵⁴

III. BEFEJEZÉS

A röviden bemutatott kiadványok 71 évnyi időtartamot ölelnek fel (1726–1797). Még megtaláljuk a vallásnak olyan formáját, mint a „Zakariás-kereszt” a pestis ellen és a konfesszionizmus megnyilvánulását Knezovity véleményében a görögkeletiekről vagy Lipovcsity/Padányi előszavában a protestánsokról és a zsidókról, azonban a kiadványok egyre inkább a felvilágosodás jegyét viselik magukon, és idővel az intolerancia jeleit sem fedezzük fel bennük.

⁵³ 247.

⁵⁴ Uo.

◆◆◆ DOROGI FERENC MIKLÓS

A „vihar űzte tűzmadár”
– Szabó Lajos esperes-plébános
(1880–1936)

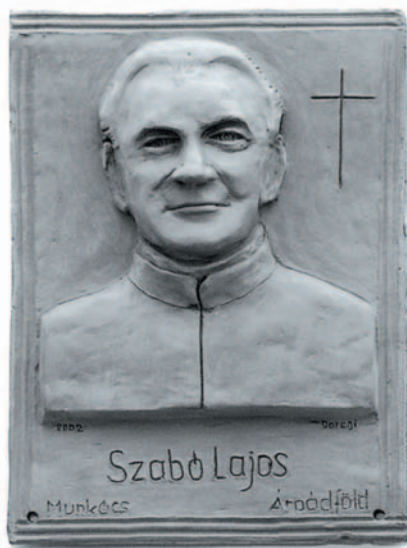
*A „Vihar” hirtelen kél és nem kímél.
Sem embert, sem teremtést.
Csak baj és rom marad utána.
Ledönti mind, mit talpon találhat.
Ritkán bár, de mégis van erős vár,
ha le is döntik, ő újból talpra áll.
Lehet, hogy végül ő is belepusztul,
de mégis hagy valamit tanulságul.
Tanulságot, mit megfogadni kell,
mert ha nem teszed, a baj nem kerülhet el.
Igaz ez rád, emberre, és igaz a nemzetre.
Összefogni mind, soha nem engedve
talmi fényeknek, hiú reménynek,
reménytelenségnek.
A „Tűzmadár” gyűjt lelkekben nagy tüzet,
sok tűz ha terem, eggyé forrasztja a lelkeket ...*

(DOROGI FERENC MIKLÓS)

A XX. század magyar történelme nem igényel különösebb bemutatást. Nagyon sokan és alaposan feldolgozták már majd minden szegmensét. Egyaránt mély nyomokat hagyott a társadalom minden rétegében. A század első kataklizmája, az első világháború és annak következményei példátlan módon sújtották a magyar társadalmat. Mindezek az események a hívőket, az egyházi szervezeteket és személyeket is mélyen érintették. Az elszakított területeken maradt lelkészek, papok feladatai fokozott mértékben jelentkeztek, mert zűrzavaros, majd lesújtó állapotok között kellett a reájuk bízott híveket vezetniük. Sokan közülük emberfeletti erőfeszítéssel látták el feladatukat, egy részüknek éppen ezért távoznia kellett szolgálati helyéről, és a trianoni Magyarországon kellett új egzisztenciát találnia. Ezek egyike volt

Szabó Lajos munkácsi esperes-plébános, aki határozott, különösen hatásos személyiségével vezette a rábízottakat. Kilenc év után az új hatalom végül nem tűrte tovább a tevékenységét, és kiutasította az új államalakulatból. Egy napon belül el kellett hagynia az országot.

Szabó Lajos Nagykárolyban született 1880. december 5-én. Elemi iskoláit és a gimnázium I–VI. osztályát Nagykárolyban, a VII–VIII. osztályát Szatmárnémetiben végezte. 1896-ban jelentkezett a szemináriumba. Teológiai tanulmányait Szatmárnémetiben végezte. 1900. március 25-én vette fel a kisebb papi rendeket, 1902. június 24-én alszerpappá, 1903. április 13-án szerpappá, 1903. április 14-én áldozópappá szentelték. Még ebben az évben megkezdte kápláni szolgálatát Felsővisón. 1906. április 21-én Szakasza, július 16-án Nagybocksóra, 1907. január 7-én Beregszászra, majd Nagybányára került. 1909. január 5-től adminisztrátorként működött Királyházán. 1909. március 12-én zsinati vizsgát tett. 1920. szeptember 7-én prezentálták Schönborn-Bruckheim gróf kegyúrnak, és adminisztrátor lett Munkácson. 1921. június 4-én a Beregi Espereskerület esperesévé nevezték ki. 1936. február 2-án az Úrban elhunyt Árpádföldön, Pest megyében, a Váci Egyházmegyében. Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén útban a templomba menet agyvérzést kapott, és 56 évesen azonnal meghalt.¹

SZABÓ LAJOS PORTRÉJA
a Szabó Lajos Katolikus Közösségi Házban
(Budapest, Árpádföld, Szent Anna Plébánia).
Dorogi Ferenc Miklós alkotása, terrakotta, 2002

„Tűzmadár” volt Szabó Lajos, munkácsi esperes-plébános: tüzet tudott gyújtani az emberekben, a hazafiság, az emberszeretet, a hit tűzét. A „Vihar”, az első világháború, a forradalmak és Trianon, amelyek mind-mind oda vezettek, hogy őt mint magyart kiűzték onnan, ahol híveinek és környezetének legfőbb támasza volt, felekezetre való tekintet nélkül.

Szabó Lajos 1927-ig az akkor Csehszlovákiához tartozó Kárpátalján, Munkácson volt esperes-plébános. A hatásos szónoki képességekkel és egészséges magyarságtudattal rendelkező pap nem volt kívánatos személy az új hatalom szemében. Csehszlovákia létrejöttének 9. évfordulóján állítólag nem tette ki a templom tornyára a csehszlovák zászlót, ezért arra hivatkozva, hogy nincs csehszlovák illetősége, kiutasították és Romániába, Erdélybe toloncolták. (Feltehetően azért oda, mert a Szatmári Egyházmegyéhez tartozott, amelynek székhelye Szatmárnémeti volt.) A román hatóságok nem tudtak mit kezdeni vele, visszatoloncolták Kárpátaljára. A csehszlovák hatóságok ismét visszaküldték Romániába. Ezt követően a román hatóságok – egyeztetve a csehszlovákiaiakkal – a trianoni Magyarországra toloncolták tovább. A román hatóságok mindkét esetben napokig vizsgálati fogságban tartották.

Nagyon nehéz volt az itteni élete. Minden igyekezete ellenére sokáig nem tudott állandó papi munkát találni. Pedig sokan próbáltak segíteni neki. A rákos-szentmihályi plébános, Pichler István például 1929. január 19-én levelet írt a váci püspöknek,² amelyben Szabó Lajos számára kér segítséget. 1929. október 5-én Vedres Béla pestújhelyi esperes-plébános is ugyanezt kérte a püspöktől.³ A váci püspök 1929. október 11-én válaszolt Vedres Béla levelére: Szabó Lajos esperesnek be kell szereznie az apostoli adminisztrátor engedélyét, és azt többi okmányaival együtt fel kell terjeszteni az Egyházmegyei Hatósághoz.

A templomban elhelyezett márvány emléktábla adatai szerint 1929. augusztus 25-én mutatta be Szabó Lajos első szentmiséjét Árpádföldön.

A következő évben, 1930. június 11-én a váci püspök az árpádföldi lelkiesség ügyében a következő intézkedéseket hozta:⁴

„Miután az árpádföldi helyi káplánság megszervezéséhez az érdekelt plébánosok hozzájárulásukat nyilvánították, a helyi káplánságot f. év július hó 1-től kezdődő hatállyal, ideiglenes jelleggel a következőképpen szervezem meg:

¹ Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár. Catalogus Venerabilis Cleri Diocesis Szatmariensis. Az eredeti latin szöveget magyarra fordította Dr. Beke Margit. Vö. *Schematismus Cleri Almae Diocesis Szatmariensis ad annum Jesu Christi 1926* (Szatmárnémeti 1926) 20, 60; *A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa* (Szatmárnémeti 2006) 385.

² VPL 382/1929.

³ Vö. VPL Esperesi sz. 191/1929.

⁴ VPL 2940/1930.

Az árpádföldi ideiglenes helyi káplánság területéhez fog tartozni a közigazgatásilag Cinkotához, egyházilag Rákosszentmihályhoz tartozó Árpádtelep és Anna telep, amelyek Árpádföld elnevezés alatt egyházközséggé alakultak, továbbá az egyházilag és közigazgatásilag Rákosszentmihályhoz tartozó Kisszentmihály és Margittelep, valamint az egyházilag és közigazgatásilag Csömörhöz tartozó Apponyitelep és Szelényitelep. ...Az így ideiglenesen megszervezett helyi káplánság vezetésével Szabó Lajos ny. szatmáregyházmezei esperes-plébánost bízom meg...”

Szabó Lajost hamar megszerették a hívek, különösen nagyfokú szociális érzékenység volt rá jellemző. Iványi Imréné Medveczky Magda így emlékszik vissza rá:

„Volt itt egy Szabó Lajos nevezetű esperes. Az esperes úr, Györe tanár úrral együtt karácsonykor az oltárt körülrakta ajándékokkal, ruhákkal, papundekli dobozokkal, amikben kiló cukor, kiló rizsa, kiló mák, ilyesmi volt. Az esperes azt mondta: „Tudom, szegyllitek, hogy nincs, én bemegyek a sekrestyébe, leoltom a villanyt, mindenki vigye el a neki megfelelő csomagot.” Nem élt ezzel vissza senki. Ez a Szabó esperes Árpádföld legszegényebb embere volt. Minden pénzét a gyerekekre költötte. Azt mondta: ’Édes öregem, én megvagyok lyukas reverendában is, a gyerekeknek kell adni a pénzt.’ Be szokott jönni az iskolába, felemeltette a gyerekek lábát, megnézte a cipőjüket. Akié lyukas volt, elküldte a templom melletti cipészhez, hogy csináltassa meg. ’Mondd meg fiam, az Öreg majd kifizeti!’ Ilyen ember nincs több. A templomban megvan a márványtáblája.”

Azt, hogy az árpádföldiek szeretetét élvezte, a *Rákos Vidéke* 1931. évi 36. számának 4. oldalán megjelent cikk is megerősíti: „Szabó Lajos esperes ünneplése. A Munkácsról erőszakkal kiűzött Szabó Lajos esperest árpádtelepi hívei meleg ünneplésben részesítették nevenapja alkalmából...”

Szabó Lajost nemcsak a helybeliek támogatták, hanem a környéken élő nem magyar ajkú lakosok is. 1930. október 15-én Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja levelében⁵ a váci püspököt arról tájékoztatta, hogy a magyarországi tótajkúak kormánybiztosa kezdeményezte, hogy az árpádföldi káplánságot önálló plébániává szervezzék át. Javasolta továbbá, hogy ez esetben Szabó Lajos volt munkácsi esperest nevezze ki plébánóssá.

A két évvel korábban felépült, de még nem teljesen berendezett árpádföldi templomot Szabó esperes ékesítette fel. Azonnal elindította több katolikus

⁵ Vö. VPL 5383/1930.

⁶ Szabó Lajos kárpátaljai tevékenységéről vö. www.foruminst.sk/index.php. A szlovákiai magyarok kronológiája c. internetes oldal szerint: „A fél évszázados múltra visszatekintő Kárpát Egyesület helyi

szervezet működését. Ahogy korábban Kárpátalján,⁶ új helyén is igen aktív társadalmi tevékenységet folytatott. Nagyon hamar motorja lett a társadalmi életnek, mind kulturális, mind szervezeti vonatkozásban. Kulturális események sorozatát rendezte, és részese volt több civil szerveződésnek. Kivette részét a magyar történelem nagy alakjainak emlékére rendezett ünnepek szervezéséből is, nem egyszer azok rendezőjeként, mint például a Szent Imre ünnepélyen, amiről a következő cikk jelent meg:

„A mult héten, szombaton délután Árpádföld közönsége zsúfolásig megtöltötte a kulturház dísztermét, hogy ott hódolatát rója le Szent Imre herceg emléke iránt azon a kegyeletes, vallásos és hazafias ünnepélyen, amelyet Szabó Lajos esperes-plébános rendezett.... mindenki érezte, hogy ennek az ünnepélynek lelki értékét csak növeli és biztosítja a rendező: Szabó Lajos, a Munkácsról kiüldözött esperes-plébános. ... Több ízben gyönyörködtünk Szabó Lajos szónoklataiban, de így még soha! Ez az ünnepi beszéde felülmúlta valamennyit. A szónok Szent Imre életét, az akkori időkét párhuzamba állította a mai élettel, a mai időkkel és drámai színekkel rajzolt, páthosszal tartott szónoklata belemarkolt a szívekbe, a lelkekbe, hogy a mai helyzetünkön való elkeseredés harmatcsepp könnyeit a szempillákra varázsolja. ... Szünni nem akaró, tomboló tapssal ünnepelte a közönség a jó lelkipásztort...”⁷

Szabó Lajos hozatott harangokat a templomnak Kárpátaljáról, Egry Ferenc harangöntőtől, segítve ezáltal a határon túlra szakadt magyarságot is. Így számolt be erről a *Rákosi Szántó*:

„Bongnak a felvidéki harangok

Nagyszerű ünnepség keretében szentelték fel az árpádföldi templom új harangját. Délután sikerült mulatság volt a kultúrházban. ... Rövid idő előtt mozgalom indult meg Árpád-földön, hogy a templomot haranggal lássák el. A gondolatot tett követte. Az árpádföldiek csakhamar összegyűjtötték a harang költségét. A mozgalom élén Szabó Lajos esperes állt, aki poétikus gondolattal kapcsolta össze a harangkérdést: öntessük ezt a harangot a Felvidéken, magyar anyagból, magyar munkásokkal, hogy állandóan hirdesse az itthoni magyaroknak a felvidéki magyarság bánatát ... Így lett. Szabó Lajos esperes megegyezett Egry Ferenc harangöntő mesterrel, aki egy személyben a felvidéki magyar nemzeti pártszövetség buzgó elnöke és a prágai parlament szenátora. Vállalta a harang elkészítését azért a kevés pénzért, ami arra összegyűlt. Munkásai – egytől egyig magyar munkások – lelkek érzését és tudásuk teljességét ölték a harangba. Elkészült. Ide került Árpádföldre. ... mestere, Egry

csoportjait alakították meg Ungváron (elnök: Lám Elemér) és Munkácson (Szabó Lajos)...”; továbbá: „Szabó Lajos Munkácson élt. 1921-től beregi esperes. 1924-ben és 1925-ben a magyar pártok parlamenti képviselőjelöltje”.

⁷ *Rákosi Szántó* (továbbiakban: RSz) (1930) 48/3.

Ferenc harangöntő is jelen volt és tiszteletet parancsoló nemes személyét mindenfelé gondos figyelem és megkülönböztetett szeretet vette körül. A harangszentelés egyházi szertartását Szabó Lajos végezte...⁸

Szabó Lajos egyéniségéről és tevékenységéről további adalékokkal is szolgál az akkori sajtó. Az alábbiakban néhány jellemző részletet idézünk.

Szintén a *Rákosi Szántó* írta:

„Szabó Lajos esperes-plébános árpádföldi tevékenységének méltatására szentel négy hasábot a Magyarország január 10-iki száma. A tudósító a helyszínen szerzett információ alapján írta meg beszámoló cikkét, amely elfogulatlanul állapítja meg azt az igazságot, hogy Szabó Lajos menekült esperes plébános Árpádföldön valóságos missziót teljesít az ide szorult, vagy idemenekült igen egyszerű szegény emberek lelki világának megmentése körül. Felsorolja eddigi buzgó tevékenységét, minden anyagi érdekről való lemondását, puritán egyszerűségét, lelkes magyar voltát s mindennek felett bemutatja a buzgó papot, egyházának hűséges szolgáját, aki oktat, meggyőz hatásos érveivel és igazságával még olyanokat is, akik azelőtt tudni sem akartak vallásról, Istenről...⁹”

A fenti idézet a következő írásra utal:

„Hogy alapít egyházközséget egy felvidéki pap Budapest külterkein

... a legszebb és a legjellemzőbb az új Árpád-telepi egyházközség keletkezése, itt Cinkota, Csömör és Rákosszentmihály között.

Magas dombok fekszenek e három község között s a kopár dombokon éppen olyan a település, mint minden világváros periferiáin. A nagy juharfa körül szét-szóródott magvak fogódnak meg így a földben, ilyen apró bokrokat eresztve. Tíz-húsz kis háziköböl álló telepek sorakoznak itt, ki a dombtetőn, ki a dombalján, ahová a sors szele fújta őket, mint már az ilyen parcellázásoknál szokott történni. Apró weekend-házak, nyugdíjas vityillók, kerti bódék. Összesen hat telep van hét-nyolc kilométer átmérőjű területen. Anna-telep, Árpád-telep, Margit-telep, Kísszentmihály, Apponyi-telep, Szelényi-telep. Három évtized előtt még kukorica-föld volt a helyükön, rókának való bozótokkal és búvóhelyekkel...

Megjött az új pap

Augusztus 25-én múlt egy éve, hogy egy reggel egy magas, fekete pap jelent meg a templomban, azzal a püspöki meghagyással, hogy mint adminisztrátor kezdje meg az egyház szervezését. Gyalog sétált át az új pap Rákosszentmihályról s bizony a nép legnagyobb része idegenkedve fogadta. „Mit akar itt ez a csuhás?” – mondogatták a szocialisták. Azt kevesen tudták, hogy ez a papi ember, akinek egyelőre még lakása

⁸ RSz (1931) 2/1.

⁹ RSz (1931) 3/3.

sincsen, Rákosszentmihályról jár át és kosztra is oda gyalogol vissza, nem rég még Munkács esperese volt, egy csomó plébánia felett rendelkezett s olyan szép, régi, emeletes esperesi rezidenciában lakott, hogy püspöki palotának is beillett volna.

Szabó Lajos munkácsi esperest három éve utasították ki a csehek Munkácsról valami állampolgársági ürüggyel, mert nem tetszett nekik, hogy a vasárnapi prédikációról mindig kisírt szemmel jött ki a magyarság és ha valahol nyilvános helyen beszélt, mindig félnapig lázban volt a város. Nem tetszett nekik, hogy akár lutheránus, akár református, ha magyar volt Munkácson, mind az esperesi rezidenciára járt tanácsért, a református pap éppen úgy, mint sok igazhívó görög katolikus. Hiába volt aztán küldöttségjárás, sürgönyözés, tüntető-gyűlések, huszonnégy óra alatt távoznia kellett a városból az esperesnek, öreg szüleivel együtt, minden bútortát, vagyonát odahagyva. Síró tömegek búcsúztak tőle és tömegek kísérték ki az állomásra.

Így került Szabó Lajos Rákosszentmihályra s onnan ki az Árpád-telepre ... Egy csupasz templomot kapott s hozzá másfélezer olyan lelket, akiknek legalább fele tudni sem akart templomról és vallásról. De már a második prédikációja után telni kezdett a templom, ide is, oda is hívogatni kezdték a kis munkásházakba, március 15-én már egyszerre hét helyre hívták meg, a csömöri tótok is felkérték, hogy náluk is beszéljen s a kisszentmihályi szociáldemokraták is hallani kívánták.

Mikor a szocialistavezér templomba kezd járni

Pár hétre rá, hogy először jött prédikálni, az itteni szociáldemokrata szervezet vezetőjének, ... a felesége is templomba kíváncszott, de a férje nem engedte. Nem sokára férjestől együtt kezdtek a templomba járni. A kommunistaérzésű tömegek egyik vezetője is bement egyszer a templomba úgy kíváncsiságból és prédikáció után a sekrestyébe ment az esperes után.

– Esperes úrral szeretnék beszélni, de négy szemközt.

... így kezdte:

– Kérem, főtisztelendő úr, én eddig halálos ellenségük voltam maguknak...

Ugyanazok az emberek, akik először tudni sem akartak papjukról, két hónap múlva berendezett lakással lepték meg, egy kis lapos tetejű, kétszobás weekendházban a templom mellett, az egész berendezést ők adták. Egy nyugalmazott vasutas mosdót, tükröt hozott, egy orvos özvegye, az egyház legfőbb patrónusa, a maga drága bútoraiból adta a berendezéshez. Akkor már olyan hívei voltak az egyháznak, hogy egy özvegy takarítónő havi harmincpengős keresetéből nyolc pengőt ajánlott fel egyszersmindenkorra az egyház támogatására és a vasárnap délutánoként tartott népművelési előadásokra, ahol az új pap rendszerint a határon túl lévő magyarság helyzetéről beszélt, a legmesszebb dombokon lakó munkások is eljöttek.

Megszólalt a megszállott területek harangja

A nyári Anna-telepi búcsú ezer pengő tiszta jövedelmet hozott az egyházköztség javára és körülbelül tízezer pengőre tehető azoknak az önkéntes adományoknak az összege, amiket ez a szegény nép egyházi felszerelésekre és a templom berendezésére adott az utolsó esztendőben. Nyolc vadházasságban élő házaspár jött eddig a paphoz, hogy adja őket össze törvényesen és egész csomó másvallású ember tért át

önként a katolikus egyházba. S ahogy a templom belseje tele van azóta virággal, képekkel, éppen úgy a telep lelki életében is nagy változás kezdődik mostan. ... Mikor a községi képviselőtestületi választások voltak Cinkótán, a hozzátartozó telepek az esperest kérték fel a keresztyény listára listavezetőnek, ... a keresztyény listának kétharmad többsége volt, vagy talán még annál is nagyobb. A munkásság jó része az esperesre adta le szavazatát. Tisztviselő lányok, leánygyermekek álltak itt össze önként, hogy énekkart alakítsanak és csupa olyan dalt énekelnek vasárnaponként a templomban, amiket csak megszállott területeken hallhat az ember...

Itt minden misét a Himnusz fejez be és az új kis egyházközségnek, amely hivatalosan még meg sem alakult, most a Vízkereszt előtti vasárnapon volt az igazi nagy örömmünnepe. Két harangot hozattak, még pedig papjuk utasítása szerint megszállott területről, az Ung megyei Kisgejőcből, a felvidéki magyarság egyik vezéralakjának, Egry Ferencnek, a harangöntő-szenátornak harang-öntődjéből.

Voltak nyugdíjasok, akik havi 40-50 pengő nyugdíjükből száz pengőt jegyeztek a harangra résztörlesztéssel. És a két új haranggal együtt megérkezett maga az öreg harangöntő is, a mindig csizmában és magyar ruhában járó, hatalmas medvevállú, boltozatos koponyájú Egry Ferenc is, a megszállott magyarság üdvözlétét hozva az új egyházközségnek. A szegénység adta össze a felszentelési vigalomhoz az ételeket is. Minden kis házban sütöttek-főztek és mikor az öreg Egry Ferenc meg a fiatal esperes a határon túl lakó magyarságról beszélvén, közben megszólalt a két új harang, egy szem sem maradt szárazon, mindenki sírt, szegény és gazdag, mert egy náluk is szomorúbb magyar világ harangjait hallották a harangok szavában. O.Gy.¹⁰

„A fejlődő Árpádföld

... Alig múlik el hét, hogy Szabó Lajos esperes-plébános, ... a polgári kör egész elnökségével ne foglalkozna olyan kérdésekkel, amelyek Árpádföld csinosításával, utcáinak rendezésével és javításával kapcsolatosak. ... A mozgalmat a Kaszinó, a Polgári Kör és a MOVE együttesen irányítják a Stefánia- Szövetség szaktekintélye mellett, s lelke Szabó Lajos esperes és Záborszky Zoltán főjegyző...¹¹

A *Rákosi Szántó* 1931. évi 32. számában az árpádföldi búcsúról ír:

„... Árpádföldet már a reggeli órákban nagy közönség kereste fel. ... A helybeliek az ünnepi nagy Misére gyűltek a templomban, ahol Árpádföld népszerű papja, Szabó Lajos esperes-plébános mondott nagyszabású szentbeszédet, utána fényes Szentmisét mondott. A templom zsúfolásig tele volt emberrel, míg a templom előtt legalább háromszor annyian ájtatoskodtak, ezek már nem fértek a templomba. ... A rendezés munkája amilyen gondos, annyira fárasztó volt. Az egyesek tevékenységét kiemelni nem akarjuk, de azt nem hallgathatjuk el, hogy Szabó Lajos esperes és dr. Kalecsinszky Zoltán érdemeit alig lehet szavakkal méltatni.”¹²

¹⁰ *Magyarság* (1931) január 10., 5.

¹¹ *RSz* (1931) 17/1.

1931-ben – egy kárpátaljai lapban – megjelent cikk található a Váci Püspöki Levéltárban¹³ *A kiutasított Szabó esperes nemes munkája Árpádföldön* címmel:

„Bizonyára sokan, igen sokan fognak örülni az alábbi közleménynek, mely arról tanúskodik, hogy a Munkácsról, Csehszlovákiából kiutasított Szabó Lajos esperes-plébános Magyarországon, jelenlegi szűk hatáskörében is megtalálta a módját annak, hogy egyéniségéhez méltó nagy, nemes munkát végezzen. A közlemény, mely a 'Pestkörnýéki Hírlap' aug. 6-iki számában jelent meg, a következőképpen hangzik:

'Még nincs is egy esztendeje, hogy a váci püspök Árpádföldet önálló helyi káplánsággá tette s annak lelkészi teendőivel a Munkácsról kiüldözött Szabó Lajos esperest bízta meg. Ezt a vallásilag teljesen elhanyagolt területet jobb kezekre igazán nem bízhatta volna. Amit ez a kiváló, nagyműveltségű pap rövid háromnegyed esztendő alatt itt művelt, az páratlan. A kommunista elemektől szinte megfertőzött hely, amelynek, – keveset mondunk – legalább 50 százaléka egyáltalán hit és vallás nélkül élt, ma rajong a papjáért. Az amúgy is kicsi templom ma már szűknek bizonyult s a jobb meggyőződésre tért lakosságot alig képes befogadni. Ha még csak nem régen is valaki azt állította volna, hogy Árpádföld, amely egy képviselőtestületi tagot választ, papot fog ebbe a pozícióba ültetni, azt egyenesen kinevettük volna. Nos, ez a csoda megtörtént.

Szabó Lajos esperest nemrég óriási többséggel választották az árpádföldiek a képviselőtestület tagjává. Ez az ízig-vérig magyar érzésű és gondolkodású, agilis pap máris nagy terveket sző. Papi lakást akar építeni. De a templom is kicsi, tehát meg kell nagyobbítani. S míg öneki magának semmi fizetése nincs, talán nem is érdekli az emberek, miből él, a nemes célra erősen gyűjti a garasokat. S ahogy őt ismerjük, célját meg is fogja valósítani.

A múlt vasárnap délután búcsúval egybekötött népünnepélyt rendezett. Aki ezt látta, az nem hitt a szemeinek. Szó szerint mondjuk: Árpádföld apraja, nagyja ott volt. Az egész templom és iskola környéke egy sátorváros képét tárta elénk. ... Ilyen szép, nemes, üdvös dolgot csak a Szabó esperes akarata hozhatott össze.'

A gazdasági (világ-)válság Árpádföldön is érezte hatását. Ez olvasható a *Rákosi Szántó* 1931. évi 47. számának 1. oldalán *Az ínségmunka megindult* címmel:

„Úgy tudjuk, Cinkotán a szegénykatasztert összeállította a község. Az ínségmunka megindult. ... Ennél élénkebb az élet Árpádföldön. Ott Szabó Lajos esperes, Czirmay Antal és Niksits Tamás előljárók, továbbá dr. Kalecsinszky Zoltán vezetése alatt álló Ínségbizottság mintegy harminc munkással javíttatják az Árpádföldre vezető utat s rövid idő kérdése, hogy ez az út el is készüljön s ezzel az árpádföldiek

¹² RSz (1931) 32/2.

¹³ VPL 4613/1931.

egyik régi jogos kívánsága teljességbe menjen. Az árpádföldi ínségbizottság nagyon tevékeny. Naponként hetven gyermek kap tejet, húsz család naponként ebédet és mintegy hetven család részeseül különféle élelmiszer és tüzelőszer támogatásban. Ezeket mind kizárólag árpádföldi termelőtől és kereskedőtől szerzik be, amit dicsérettel említünk meg...”

Az árpádföldi egyházközségben 1932-re megnőtt az aggodalom, attól tartottak, hogy Szabó Lajos megelégteli a különösen rossz helyzetét és elhagyja őket. Anyagi helyzete még azt sem biztosította, hogy a létminimumon éljen. Az elszegényedett lakosság sem volt képes pótolni a hiányt, inkább tőle vártak segítséget, a hivatali környezete pedig nem támogatta eléggé:

„Árpádföld egyházi fejlődése érdekében – de még inkább attól való félelemtől, hogy ez a fejlődés vissza ne essen – szükségesnek tartom, hogy helyzetjelentés formájában ismertessem viszonyainkat.

A nagy gazdasági válságok miatt, bár látszólag minden csendes, mi itt Budapest periferián lakók érezzük, hogy kezd dübörögni alulról a föld s ezt a dübörgést a párnázott ajtókon belül még nem hallják de mi érezzük. Félve gondolunk a télre, mikor a nyomor és ínség fog kopogtatni a munkanélküliek nagy tömegeinek ajtajain. A nyomorúság elveszi az emberek józan ítélőképességét.

Mi Kegyelmes urunk bölcs tanácsát követve megkezdtük azt a munkát, hogy három községhez tartozó telepünk lakóit egy kis községbe tömörítsük s e munka Szabó Lajos esperesünk kiváló agitációja és népszerűsége folytán sikerülni is fog, mert főispánunk támogat ebbeli törekvéseinkben, mint mondá: ’rendet akar teremteni Budapest környékén’ – erre pedig itt nagy szükség van.

Ez a telep ugyanis perifériális fekvésénél fogva kiesett a közigazgatás ellenőrző szeme alól, s az egyház volt az első szervezet, amely a jó embereket a szent mise hallgatásért összehozta, vagyis a szeparatív életet felváltotta az úgynevezett egyházi társas élet, s mód adatott ezáltal betekinteni oda, akiknek fáj, hogy e telep már van olyan életközösség, mely vallásos és hazafias.

Ma mind többen jönnek közénk, hogy Szabó Lajos esperesünk kiváló vallásos és amellet hazafias érzésű, lángoló beszédeit meghallgassák, okulnak a hallottak felett s így nem lesznek szélsőséges elemek, s ennek következtében megnyugvással viselik ez idő rettenetes nehézségeit. Megnyugtat, bátorít az élet küzdelmeinek elviselésére, lelkesít a hazaszeretetre, alamizsnát osztogat, szegényeket ingyen temet, esket, szóval önzetlen, s ahol lehet mindenkinek segítségére van. Az Isten ide vezényelte e telepre, ahol a legnagyobb szükség volt egy ilyen papra, a milyen nagyon kevés van, s miért teszi ezt, csak mély meggyőződésből, mert bizony amit tőlünk kap a mai nyomorúságos viszonyok közepette az igen kevés, alig hogy meg tud élni belőle.

Elgondolni is rémes, mi lesz belőlünk, ha tudatára ébred sivár helyzetének, mert félős, hogy ez be fog következni, mert semmiféle támogatásban nem részeseül áldásos működéséért, sem anyagilag sem erkölcsileg. Mert ő mindenkor megbecsült, sőt ünnepelt férfia volt egyházmegyéjében, kinek jó dotált plébániája volt 17 filiálával.

Szomorú a magyar ember sorsa most, de még szomorúbb annak, kinek hazafiságáért el kellett hagynia meleg otthonát, vagyonát e sors csapások következtében elvesztette édes anyját, apját. Hogy meg tudjon élni, nagynénjéhez Rákosszentmihályra jár ebédelni, vacsorázni, utána kijön Árpádföldre, hogy minden reggel misézhesen, iskolában tanítson, beteget látogasson stb. stb.

Nem az ő felkérésére írom e sorokat Kegyelmes Uram, mert ő ennél sokkal önérzetesebb, s ha tudná levelem e tartalmát, ő volna az első ki megakadályozná ennek elküldését.

Kegyelmes Uramnak ismert atyai jóságában bízva, kérem, hogy bölcs belátása szerint hasson oda, hogy Szabó Lajos esperes ... még igen sokáig fejthesse ki tevékeny működését körünkben, itt ahol egy erős embernek kell lenni a gáton. Árpádföld, 1932. évi július hó 5-én. Maradtam kiváló tisztelettel: Dr. Kalecsinszky Zoltán egyház tanács elnöke.”¹⁴

Szabó Lajos is évente benyújtotta segély iránti kérvényét a váci püspökhöz, aki a vallás- és közoktatási miniszternél eljárta érdekében, így 1933, 1934 és 1935 években segélyt kapott.

Az átélt viharok felőrölték egészségét. 1936. február 2-án reggel 8 órakor a rákosszentmihályi HÉV-hez igyekezve rosszul érezte magát, a HÉV-en ugyancsak, majd Nagyitcénél váratlanul elhunyt.

Temetésére sok-sok tisztelője részvételével 1936. február 6-án került sor a kasszentmihályi temetőben. Előtte gyászmisét tartottak a rákosszentmihályi templomban, a búcsúztatása a templom előtt volt. A temetésen több beszéd is elhangzott. Gyászbeszédet mondott többek között Horváth Béla, a Felvidéki Egyesületek Szövetsége főtitkára és dr. Korláth Endre, Kárpátalja egyik magyar képviselője a prágai parlamentben.

A *Rákosi Szántó* így számolt be az eseményekről:

„A Munkácson megjelenő 'Az Őslakos' című hírlap szerkesztője az alábbi sorokkal vezette be a 'Szabó Lajos róm. kath. esperes kiutasítása' címmel megírt cikkét még 1927. november 20-án: 'Könnyes szemmel, remegő kézzel írom e sorokat. Erősen fogom a tollat, hogy ne szaladjon úgy, mint ahogy lelkemben dúlnak az indulatok. Vigyázva írok le minden szót, hogy többet ne vessek papírra, mint amennyit szabad... Csak azt örökítem meg, ami történt. 1927. november 17-én reggel Munkácson lehullott az első hó. A fehér reggelen percek alatt egy hír rohanta be a várost. Szétszáguldott a hír, hogy Szabó Lajost, a munkácsi rk. esperest kiutasították, még pedig úgy, hogy még aznap 'önként' s egyszersmindenkorra el kell hagynia a cseh-szlovák köztársaság demokrácia által kormányzott területét.'

¹⁴ VPL 2738/1932.

...majd így folytatta:

„És ma kilenc év elmúltával a tudósító szeme könnyezik és remegő kézzel írja e sorokat. Fájdalommal ír le minden szót, amikor megőrökíti, hogy mi történt a kiutasított Szabó Lajossal.

1936. február 2-án, Gyertyaszentelő ünnepén, reggel pergett az eső. A borús reggelen percek alatt egy hír rohanta be Árpádföldet. Szétszáguldott a szívekbe markoló hír: Szabó Lajos esperes meghalt, volt és nincs többé!

Volt és nincs! Ezek egymáshoz közelálló rövid, röpke szavak, de nagyon hosszan tartó fájdalom ... A könny megnémítja az ajkakat, az ész nem talál megnyugvást és csak az a tudat nyújt valami csekély vigaszt, hogy az Úr azért ragadta ki Őt a bűnös világból, az egymást bántalmazó emberek tömegéből, mert kedves volt az Ő lelke az Úr színe előtt és mert megelégte azt a szenvedést és keserűséget, ami érte Őt hazájának feldarabolásával és egyes „jóindulatú” egyének sátán sugallta bántalmaival, ami az utóbbi időben teljes súlyával helyezkedett az Ő nemes, béketűrő szívére. Fájdalom, nem egyforma az ember, a teremtés koronája; ahány ember, annyi különböző szív!

A kérelhetetlen halál múlt vasárnap reggel nyolc óra után egy daliás természetű kemény magyart, egy a hivatalával járó kötelességeit a legbuzgóbban teljesítő lánglelkű papot, egy „Arany Szent Jánost” a szív jóságának és lelki nemességnek példaképét vitte el körünkből. A rút halál olyan embertől fosztott meg bennünket, akinek nemesen dobogó, híveiért, a szegényekért küzdő szíve és agyának minden gondolata az Isten, a Haza és az Irgalmasság szolgálatában állott, aki osztály és vagyoni megkülönböztetés nélkül csak szerette és becsülte embertársait, mint az Isten legszebb teremtményét, akik mindenkor támogatásra akadtak az Ő érzékeny, a szenvedőkkel együtt érző, segítségre kész emberbaráti nemes szívében, fennkölt lelkében a harminchárom esztendőös ragyogó működése ideje alatt.

Szabó Lajos minden keserűséget szívébe préselve, nap-nap után erősebben remélve várta a feltámadás ünnepét, ami vörös vonalként húzódott végig hazaszerezettől lángoló gyönyörű szóoklataiban, ami úgy társalgásának, mint álmainak tárgyát képezte. Minden szavával vigasztalt, bátorította a csüggedőket s újabb reményt öntött az elkeseredett lelkekbe.

Mint rendesen, úgy vasárnap is a szokott időben kelt fel Szabó Lajos, hogy Rákosszentmihályról Árpádföldre utazzon a villamossal. Öltözködés közben arról panaszkodott vele élő nagynénjének, hogy nagyon rosszul aludt a múlt éjjel. Majd nagynénje közölte vele, hogy halott van a szomszédjukban és boldognak nevezte az illetőt, mert minden kinlódás nélkül hirtelen halt meg, mire Szabó Lajos azt a megjegyzést tette, hogy az nem boldogíthat, ha az ember váratlanul, a szentségek felvétele nélkül, készületlenül hal meg. És íme, rövid egy óra multával Őt is ugyanaz a sors érte. Megszűnt dobogni a nemes szíve, amely sebeket gyógyított és könnyeket szárított.

Szabó Lajos vasárnap reggel 8 órakor villamoson utazott a nagyitcei állomásig, ahol átszállt volna a csömöri szerelvényre. De útközben annyira rosszul lett, hogy amikor Nagyitcére ért, képtelen volt leszállni a vonatról s így a körülötte lévők segítségével támolygott a váróterembe, ahol leült egyik padra és onnan lehanyatlott. A támogatók, abban a hitben, hogy elájult, bevitték a szomszéd helyiségbe, ahol a földre terített takaróra fektették, ruháját kigombolták és mindent megkíséreltek

élesztésére, sőt a mentőkért is telefonoztak, akik azonnal megjelentek a helyszínen. De hiába volt minden igyekezet, Szabó Lajosban megszűnt az élet...’

... a rákosszentmihályi templomban fogják felravatalozni...

...1902-ben szentelték pappá. 1920-tól 1927 végéig Munkácson működött és 1929 augusztusában került Árpádföldre, ahol a templommal szemben levő egyik egy szobás, konyhás bérelt házban lakott. Minthogy tavaly nyár elején harmadszor törtek be lakásába és kifosztották azt eddig ismeretlen tettesek, azért Szabó Lajos elköltözködött a Rákosszentmihályon, az Akácfa utca 62. sz. saját házában lakó nagynénjéhez, özv. Ruff Sándornéhoz és onnan járt át Árpádföldre, majd innen betazott minden nap a Társadalmi Egyesületek Szövetségéhez Budapestre, ahol mint szónok és mint író tevékenykedett.

Egy férfi testvére Debrecenben él, másik férfi testvére és két nőtestvére pedig Munkácson, akiket távirati úton értesítettek a megdöbbentő katasztrófáról.

Akik szombaton, vagyis a halála előtti nap még utójára beszéltek Szabó Lajos-sal, mind azt mondják, hogy feltűnt különös arcszíne, lehangoltsága és fáradtságot eláruló mozdulatai, mert hiszen mindenki mindig fürge mozgású, derült mosolygó arcúnak és élénken beszélgető emberkedvelő férfinak és jó barátjának ismerte Őt.

Ne zúgolódjunk, de nyugodjunk meg az Úr akarataiban és zárjuk szívünkbe az Ő kedves és mégis fájdalmas emlékét. Szabó Lajos meghalt, de álma él és emléke élni fog. Tárnai Andor¹⁵

„Szabó Lajos temetése

Árpádföld lakossága megmozdult a múlt hét szerdáján és kisebb, nagyobb csoportokban zarándokolt a sashalmi halottas házba, arra a szomorú helyre, ahol a sötét sárga, aranyozott feszületes tölgyfakoporsó üveglapján át egy utolsó búcsúpillantást vetett rajongásig szeretett lelkipásztoruk jóságot sugárzó arcára és a szívek, mélyéből fakadó imádsággal róttá le kegyeletét a páratlan emberbaráti szív s a magyar integritás titáni harcosa iránt. Este pedig sok árpádföldi házban szentelt gyertyák fénye mellett folytatták az ájtatoskodást és másnap hullámzó tömegben vonultak a rákosszentmihályi plébánia templomba, ahová a temetkezési intézet emberei a reggeli órákban szállították át a koporsót Sashalomról és felravatalozták a délszaki növényekkel és csokrokkal díszített, zsúfolásig megtelt templom hajójában. A templom feketekárpitos főkapuja előtt díszruhás és sisakos rendőrök irányították a csoportokban érkező tömeget, amit nem a pompa, de a szeretet hívott a temetésre. A templom fénybegyulladt csillárai feketeruhás gyászoló seregre vetették világosságukat, számtalan gyertyaláng lobogott a ravatal körül s mellette FEFKE Bocskay sapkás küldöttsége állott díszőrséget.

Tíz óra előtt érkeztek a gyászoló család tagjai, egymást követték az autók, melyek a Felvidék társadalmának, a főváros és az ország különféle testületeinek küldöttségeit szállították. Az egész környék valláskülönbség nélkül képviselve volt a temetésen; hiszen a buzgó pap és nagy magyar nem a vallást, de a szívet, a szeretetet és a jellemet

¹⁵ RSz (1936) 6/2-3.

tekintette az embernél. ... A gyászszertartás kezdete előtt a máriabesnyői kapucinus rendház főnöke könyörgött a jó barátjáért az egyik mellékoltárnál.

Pontosan tíz órakor kezdődött a gyászszeni tisztelet, amit Vedres Béla pestújhelyi apátplébános tartott nagy papi segédlettel; körülötte a szentélyben helyezkedtek el a kerület papjai. Az apát a gyázmise befejezése után szívből fakadó, keresetlen, egyszerű, de annál meghatóbb szavakkal búcsúztatta a megboldogultat. Feltörő, hangos zokogás követte az apát szavait, a legacélozottabb szív is szabad folyást engedett a könnyeknek. Majd a beszentelés szertartása következett s ennek végeztével a templom elé helyezték a koporsót s amikor a kitóduló tömeg példás rendben elhelyezkedett körülötte, elhangzottak a búcsúbeszédek. A Magyar Nemzeti Szövetség nevében Majoros István búcsúzott a magyar gondolat lelkes harcosától.. Külön búcsúztatták a felvidéki papi kartól, majd a Katolikus Népszövetségtől. A kisebbségi sorban élő felvidéki magyarság üdvözlétét dr. Korláth Endre, a prágai országgyűlés magyar képviselője tolmácsolta s végül Horváth Béla főtitkár a felvidéki egyesületek nevében beszélt. A drámai erejű megrázó beszéd után a tárogató halk hangon búgta a „Nagy Bercsényi Miklós...” kezdetű síralmas kurucdalt s amikor a szónok elcsukló hangon így kiáltott fel: Szabó Lajos Isten vedel! – az apát sem titkolhatta elérékenyülését. Bereg, Szatmár és Ugocsa megye felvidéki küldöttsége egy-egy marék földet hozott a megszállt területről, hogy elhelyezze a számon kérő anyaföld hantjai között.

Most megindult és lassan gördült a gyászhintó s előtte a koszorúktól roskadó kocsai a temető felé. Amerre a gyászmenet elvonult, mindenütt lehúzták az üzletek redőnyeit. A temetőben Györe László tanító vezetésével az árpádföldi iskolás gyermekek fogadták a koporsót és „Utolsó üdvözlét kicsi tanítványaitól” felirátú ciklámen koszorút helyeztek a sírhantra. A beszentelés után Szondy Emil csemőri jegyző az árpádföldi hívek nevében mondott utolsó Isten hozzádot. Minden szeméből kicsalta a könnyeket. ...

A teméntelen koszorú közül megemlítjük a Magyar Nemzeti Szövetség és a Felvidék nemzeti szalaggal ellátott hatalmas koszorúját; utóbbi felirata: A Felvidék szeretete a Haza nagy fiának. Az árpádföldi hívek 56 fehérrózsából kötött koszorú szalagfelirata ez: Felejthetetlen drága jó Esperes úrnak utolsó üdvözléssel árpádföldi hívei. A megboldogult legkedvesebb virága volt a hóvirág s azért, ahogy hullt a rög a sírba, közben több kosár hóvirágot szórtak a rögök közé. Megható az is, hogy az árpádföldi iskola nagyobb növendékei önként vállalkoztak arra, hogy délelőtt tíz órától egy óráig, vagyis a temetés végéig szünet nélkül harangoztak az árpádföldi harangokkal, melyeknek létezése Szabó Lajos nevéhez fűződik. A szomorú temetés hétfőn nyert befejezést azzal, hogy Nagy Géza rákosszentmihályi esperesplébános az elhunyt lelki üdvéért engesztelő szentmiseáldozatot mutatott be az Úrnak az árpádföldi templomban, mely hat és fél évi boldogság után árvaságra jutott.

Gyönyörűen temették el Szabó Lajost, akire ráillik ez az idézet: „Élete szép volt minden gyötrellemmel: szenvedés, haragok és harcok, bátor, nagy érzések, szakadatlan emberföldről munka és hangos diadalok.” Síron túli élete még szebb lesz! Tárnai Andor¹⁶

¹⁶ RSz (1936) február.

„Emlékezünk Szabó Lajos esperesről

A Munkácson kiadott 'Az Óslakos' c. politikai hetilap – mely ma lap fején bátran hirdeti, hogy a felvidéki magyarság jogainak, érdekeinek harcosa és szószólója, amely vétót kiált az igazságtalanságnak és elnyomásnak, hangot ad az elnyomottságot és igazságtalanságot szenvedők jajainak – legutóbbi számában terjedelmesen ismerteti azt a hatást, amit kiüldözött esperesünk: Szabó Lajos tragikus halála keltett úgy Munkácson, mint a Felvidéken. A lap első oldala feltűnő betűkkel közli a családi gyászjelentést, majd a temetés lefolyását és R. Vozáry Aladár szerkesztő hosszú cikkben emlékezik meg a fájdalmas hírről és az elhunyt hazaszeretetről, karöltve munkácsi életével.”¹⁷

A Rákos Vidéke hetilap így emlékezett meg a halálesetről:

„Szabó Lajos volt munkácsi esperes-plébános, a Szent Anna kápolna lelkésze, váratlanul meghalt, vasárnap reggel a Nagy Itce állomáson. – Szívszélhűdés oltotta ki életét. ...

Gyűjtő erejű, fanatikusan hazafias, magával ragadó szónok és nemeslelkű lelkipásztor volt. A váci egyházmegyében mutatkozó paphiány miatt kapott igen szerény javadalmazású beosztást Rákosszentmihályon, hol a Szent Anna kápolna lelkésze lett. Hívei rajongásig szerették, a szegények áldották jóságát. Mint a Magyar Nemzeti Szövetség és Tesz vezértagja részt vett az ernyedetlen hazafias munkában és lobogó erejű szónoklataival élesztette a nemes tüzet mindenfelé s az egész Pest-környéken is igen nagy népszerűsége és megbecsülésre tett szert. A lelkesedése, a maga odaadása ölte meg, mint a szépeplékű Bihari Ákos színművészt, aki hasonló véget ért. Annyira átadta magát érzéseinek, romboló indulatának, hogy valósággal felperzselt önmagát és szívét elbírhatalan munkával terhelte meg. A megboldogult esperes a magánérintkezésben is módfelett szeretetreméltó, vonzó egyéniség volt. Mindenki tisztelte és szerette és mindig optimista, nagy reményeket hirdető szavait örömmel hallgatta. A villamoson azonban naponta gyengéden magára hagyták, mert a nagy elfoglaltságú férfiú ott végezte el a breviárium esedékes részleteit. Égbe szállott lelke a magyar vértanúk megdicsőült seregét szaporítja.

Elgyötört szívét vasárnap reggel végzetes próbára tette. Az Ilona-utcában akart felülni a villamosra, de lekésett, s ezért elébefutott a hurokvágány végére. Fel is jutott a vonatra, de rosszul lett, a szívét fájlalta, majd a Gizella útnál alátan hanyatlott a szomszédjára. A Nagyitcénél leemelték a kocsiból, de már nem volt benne élet. A sashalmi hullaházba vitték. Csütörtökön délelőtt temették a rákosszentmihályi plébániatemplomból. Vedres Béla apát végezte a szertartást, és gyászmisét nagy segédlettel. A díszes ravatalt az árpádföldi egyháztanács vette körül. A zsúfolt templomban ott volt Rákosszentmihály és az egész környék

¹⁷ RSz (1936) 8/3.

gyászoló közönsége. A Felvidékről is küldöttség érkezett, Vedres apát megindító gyászbeszédben búcsúztatta, esetelwe mérhetetlen szenvedéseit és nagyszerű hazafias önfeláldozását. A temetőben a felvidékiek, a szatmári egyházmegye képviselője és még két más szónok bucsúztatta, majd felharsant a tárogató. Mindenki könnyezett. A temetésen megjelent Csík József dr. országgyűlési képviselő, az egész környék papsága Schwarcz apáttal az élen, de ott voltak szegényei is, akikért annyi jót tett.”¹⁸

Az alábbi cikk a kárpátaljai *Magyar Kárpáti Gazda* című hetilapban jelent meg 1936. február 16-án:

„Szabó Lajos temetése. Ezek kísérték utolsó útjára a Kárpátjáról kiutasított láng-lelkű papot.

A templomban gyertyát lobogó fényében, hatalmas ravatalon hideg koporsóban feküdt a nagy ember, a nagy pap, a nagy magyar, Szabó Lajos. Az ember, akinek csupa tűz volt a lelke, mindig égő volt szíve, csodálatos harsona volt a hangja. Aki egy országnak vezéralakja, magyarok büszkesége volt. És aki hideg szívvel, magasba szállt, lelke nélkül elnémult ajkakkal feküdt a koporsóban...

Lehajtott fejű papok egész sorának kíséretében lépett az oltárhoz püspöki süvegvel Vedres Béla apát. A segédkező papok között Csík József apát, országgyűlési képviselő, dr. Stumpf kanonok, Schwarcz pápai prelátns, Nagy Géza esperes s a környék esperesei. Felbűgött az orgona és kezdetét vette a gyászmise.

A padokban a magyar közélet számos előkelőség. Báró Perényi Zsigmond a magyar koronaőr, Majoros István a Magyar Nemzeti Szövetség igazgatója, dr. Ajtay József közigazgatási bíró, dr. Pongrácz Aladár, Nyisztor Zoltán. A jobb oldali első padokban Kárpátalja magyarságának kiküldötte: dr. Korláth Endre képviselő, Seres János nagybereznai plébános, dr. Bokády István, mellettük Egry Ferencz fia, dr. Egry Ferencz ny. pénzügyigazgató. És egymásután gyászoló küldöttségek, egyesületi kiküldöttek végtelen sorban. Szlovenszko és Kárpátalja Budapestre szakadt vezéreinek hosszú sora.

A gyászmise után Vedres apát beszélni kezdett. Búcsúztatta a nagy magyar papot. És beszédje első mondatától kezdve, mint döbbenetes kíséző zene festette alá minden szavát az ezrek állandó zokogása. Könny, fájdalmas felcsuklás, zokogás volt a templom, semmi más. A végtelen fájdalom volt az igazi orgonája a gyászszertartásnak.

A templomi szertartás után a templom előtti hatalmas téren felállított katófalkra helyezték a koporsót. A papság elvégezte a beszentelést, ezután Majoros István kormányfőtanácsos mondott könnyezve szívbemarkoló búcsúszást. A Katolikus Népszövetség nevében Csap főfelügyelő, a kárpátaljai papság nevében Seres János plébános, majd a Felvidéki Egyesületek Szövetsége nevében dr. Horváth Béla beszélt. Beszéde után sírón, fájdalmasan felhangzott a tárogató hangján: 'Nagy Bercsényi Miklós'.... A sívító szél együtt zokogott a tárogatóval!...

¹⁸ *Rákos Vidéke*(1936) 6/1.

Ezután dr. Korláth Endre lépett fel a templom lépcsőjére és a legjobb barát búcsúzni kezdett:

Gyásztisztesség tévő közönség!

Kárpátalja magyarsága a maga egyetemességében elküldte Szabó Lajos munkácsi esperes ravatalához - felekezetre való tekintet nélkül - gyászát, hódolatát. Hódolni jár Őneki, mert Ő nekünk lelki, szellemi és erkölcsi vezérünk, lánglelkű apostolunk és mártírunk.

Vezérünk voltál és maradsz sokat szenvedett bajtársunk, édes Lajos. Vezér, aki soha sem nyúltál a vezéri pálcá után. Közkatoná sorban teljesítetted a legfenségebb apostoli munkát, de az ellen hatalmasai ismerték lelki vezéri őrhelyedet, eltávolítottak onnan keresztjáró Kálváriára. Hódolat jár Neked és ezt hoztuk el utolsó utadra, amit életedben csak kevesüktől kaptál meg.

Nagy a mi gyászunk, Kárpátalja magyarságának, mert lehullott a mi fejünknek koronája.

Tátong az üresség, amit búcsúzásod közöttünk hagyott.

Mi Kapisztrán Jánost láttunk mindig Benned és mint Kapisztrán János hívők élén vártunk és vártunk vissza, a Megváltó mártír keresztjével hatalmas válladon, s a mi Igazságunk mindent elsöprő erejével szikrázó szemeidben égre emelt karjaiddal.

Gyászolunk, mert elégtél a saját lángodban, amellyel lelkedet belepréselted nemzedet tömegeibe, amit soha sem szüntél meg nevelni, tanítani, lelkesíteni, kishitűségében megerősíteni, nagyvá, erőssé, boldoggá tenni hiteddel, szeretetteddel és reménységgeddel.

Hited gyújtogatott százazreket, reménységed felemelte főbeütött társadalmunkat – szereteted mindig forrasztgatta az ellentábor által mesterségesen szétszaggatott nemzetünket.

Gyászolunk. Mint elhagyott tanítványok, bajtársaid várjuk az Isten kegyelmét, bátorító szent-lelkét, hogy betöltse az Utánad maradt ürességet.

Jöjj vissza és légy közöttünk örökké!

Gyászoljunk magyarok, de kétségbe ne essünk, ne fokozzuk az elköltözött di-cső Szabó Lajos lelkének fájalmát siralmunkkal. Mi Kárpátalja magyarsága, akik mindent elvesztettünk - hisszük, érezzük, tudjuk, hogy ez a koporsó csak a Szabó Lajos kiegészített testét takarja, de lelkének lángoló hite, az Ő milliókat felemelő reménysége, az Ő gazdag szeretete ott él Rákóczi földjén Kárpátalján, mint a többi elköltözött nagyoké, a legegyszerűbb emberek lelkében is és a mi Kapisztrán Jánosunk angyalok élén fog jönni hozzánk Igazságunk diadalában! Nézz ránk vissza Szabó Lajos az örökkévalóság küszöbéről, ahová elszóltattattál. Érdemaid jutalmaztassanak Istenüktől, hogy az örök világosság fényeskedjék neked! A viszontlátásig édes Lajos, Isten Veled!

Megindult ekkor a gyászmenet. Hiába szaggatott csontokig a viharos szél, az ezrek nem széledtek szét, kísérték Szabó Lajost utolsó útjára: a hat kilométerre fekvő rákosszentmihályi temetőbe. Ami itt történt, azt már leírni nem lehet, azt látni kellett, szenvedni kellett. Iskolás gyermekek, rongyos ruhájú magyarok százai két hatalmas kosár hóvirágot hoztak - Szabó Lajos kedvenc virágját - és hullott a virágosó a sírgödörbe, puha ágat vetettek a legjobb embernek. És amikor Szondy főjegyző utolsó búcsúszavai után a sírásók le akarták engedni a koporsót a mélybe,

akkor valami lenyűgöző kitérésben, őrző fájdalomban tülekedtek, verekedtek az emberek, valami megérthetetlen paroxizmusig fokozódott erővel tört fel a sírás, a jajgatás, a sikoltozás, síró ordítózás.

Szabó Lajost nem akarták engedni letenni a sírba...

Így embert siratni nem láttam. ... ilyen temetést nem éltem még. És azután mégis hulltak a göröngyök, a koporsót mindjobban takarta el a föld. Egy igazi pappal, egy jó emberrel, egy nagy magyarral kevesebb lett a földön..."

1936. április 5-én Budapesten emlékülést tartottak Szabó Lajos tiszteletére:

„A kegyelet estje volt a Felvidéki Egyesületek Szövetsége által rendezett, Szabó Lajos esperes-plébános emlékezetére rendezett ünnepély. A Felvidéki Egyesületek Szövetségének Géza-utcai dísztermét az Árpádföldről, Cinkotáról, Mátyásföldről és Rákosszentmihályról, valamint a Felvidékről jobbra kiüldözött és átmenetileg Budapesten tartózkodó magyarok egészen megtöltötték, hogy kegyelettel áldozzanak az egykori munkácsi esperesplébános, utóbb Árpádföld lángoló lelkű papjának és izzóan magyar hazafiú, Szabó Lajos emlékezetének. A tragikus gyorsasággal meghaltak eljöttek barátai és tisztelői, hogy tanúságot tegyenek arról, nem felejtik el sohasem hön szeretett papjukat és a páratlanul jó embert, a maga szerénysége mellett is a nálánál szegényebbek buzgó pártfogóját.”¹⁹

Ez alkalomból Horváth Béla főtitkár mondott emlékbeszédet:

„A hír, amely Szabó Lajos váratlan elhunytáról szólt döbbenetbe dermesztette barátait, híveit, ismerőseit határon innen és határon túl. Mint a megzavart nyáj futottak szét és verődtek össze s riadtan kérdezgették: igaz lehet-e, hogy Szabó Lajos a daliás férfi a lánglelkű magyar őszavú szónok, csupa szeretettel teli pap, az odaadó emberbarát, a szegények apostoli gyámola ily hirtelen elköltözött az örökkévalóságba? .. Szabó Lajos életsorsa úgy volt meghatározva, hogy ilyen véget érjen. Hazájáért, híveiért, embertársaiért egész valóságának odaadása fokozatosan, láthatatlanul érlelte szívének fizikai gyengeségét. Felperzselte olthatatlan lélektűzének izzása.

Az úr megelégette a sok szenvedést és keserűséget, ami hazájának feldarabolásával, kiüldöztetésével és néhány megtévedt embertársa sátánsugallta bántalmaival érte, melyek az utóbbi időben teljes súllyal nehezettek az ő nemes, béketűrő, csak szeretni tudó szívére. ...

Ki volt Szabó Lajos

Ki volt Szabó Lajos? ... Szabó Lajos a papi hivatását Istennek tetsző módon teljesítő, hívei sorsát féltő gonddal istápoló, a gondjaira bízott kis egyházközösséget atyai

¹⁹ RSz (1936) 16/1.

szeretettel fejlesztő és védelmező, hívei által rajongásig szeretett lelkipásztorunk – az elesettek, rászorulóak érdekében kéretlenül is mindig szót emelő, szüntelenül jót cselekvő, jótevésben lankadást nem ismerő, fáradságot nem kímélő, a szegények által áldott jóságú igaz emberbarátnak – és a csonka, árva Magyar Hazáért szenvedni, harcolni és meghalni mindig kész, lánglelkű és tűzszavú hazafinak – tehát a három legszebb emberi hivatásnak teljes és példaszzerűnkarnációja volt. Szívének minden érzése, agyának minden gondolata Isten, a Haza és az irgalmasság szolgálatában adott, s osztály és vagyoni megkülönböztetés nélkül csak szeretni tudta embertársait.

Megszemélyesítője volt a legszebb eszményeknek, hordozója az apokaliptikus meglátású próféták kivételes tulajdonainak. Czizellált mívű lelkében a szépet, jót, nemeset túláradó mértékben termelte. A jótevésnek, segítségnek, emberszeretnek apostoli mértékét tudta s minduntalan szerette volna művelni. A szó szoros értelmében rajzott lelkében a jócselekedetek iránti tettkézsége.

Hogy Szabó Lajost leghívebben jellemezzem, idéznem kell a Munkácson megjelent Óslakos c. hetilap febr. 8-i ihletett hangú nekrológiájának néhány részletét.

’... Pap volt, aki egyháza lelki, szellemi érdekeinek védelmében és szolgálatában a templom katedróján, a közéletben a politikai aréna pódiumain, egy-egy kommunista temetésen ígét hirdetni, magát megtámadásnak, veszedelemnek kitenni mindig kész volt. Pap volt, aki lelkesítette a szegényt, az árvát, a hitehagyottat, hogy segítse, gyámolítsa, Istenhez visszavezesse. Pap volt, aki csak szeretni tudott, s aki egy-egy haldokló ágyánál napokon, éjszakákon át ott ült, hogy könnyebbé tegye a nagyútra indulást, s ha életében el is hagyta az egyházat, visszasegítette oda, honnan egyedül nyerhetett megnyugvást, önmagával való megbékélést. Pap volt, de a Kapisztrán Jánosok, a Tomory Pálok, a Zadravecek sorából való. Akik úgy érezték, hogy a papi hivatásuk, egyházi elkötelezettségük azt is parancsolja, hogy ezer veszedelemnek kitett, balsorsba taszított nemzetünkért elsősorban nekik kötelességük élni, szenvedni, harcolni és meghalni.

A háború után varázsos egyéniségének, minden képességének a kárpátaljai magyar kisebbség apostoli hitű és szavú, messze kimagasló lelki vezére lett. Szíve minden dobbanását lelke minden érzését csak a magyar sorsa foglalkoztatta és töltötte el. Mindenki benne látta a legelső, legbátrabb, leghívőbb magyart. Magával nem törődött. egyéni érdeket nem ismert, hiuság nem érintette. Két kézzel adta, amije volt annak, aki kért tőle, akin segíteni kellett, és soha senkitől nem kérte vissza, amit adott. Nem volt Kárpátaljának magyarok által lakott helye, ahova el ne ment volna lelkesíteni, biztatni. A templomi szószék, a gyűlés dobogója, egy ravatal, egy magyar társaság asztala, vagy a szabad ég alatt egy baráti összefüvetel mind ezt jelentette számára, hogy ott is bátorítsa a csüggedőt, ott is biztassa a harcolót és ott is szolgálja a magyarság érdekeit.

Amint felállt a dobogón egyszerre néma csend lett. Minden tekintet ajkára szegeződött. S amint beszélni kezdett egyre jobban villantak a szemek, egyre jobban pirultak az arcok, s egyszerre eltűnt az elnyomottság és a gyávaság érzése mindenkiből. És pillanatok múlása után már senki sem volt ura akarátának. Egyéniségének, hevének és szavának rabja lett mindenki. S ő vitte, ragadta magával a hallgatóit, akik egy pillanatra sem tudtak felocsúdni a varázs alól, mely belőle kiáradt. Megdermesztette, megremegtette, majd szent lelkesedésre hevítette őket. Szava tűz,

láng volt, s ő maga égett a legjobban magyarsága tüzeiben. Többször hallottuk tőle idézni Petőfi egy versének négy nagyon magyar sorát:

A Kárpátoktól le az Aldunáig
Egy bősz üvöltés, egy vad zivatar!
Szétszórt hajával, véres homlokával
Áll a viharban maga a magyar!

És ha valaki tudta hűn szimbolizálni vagy megszemélyesíteni azt a képet, amit a verssorok mutatnak, akkor Szabó Lajos volt az egy-egy beszéde jelenetében. Szeme tüzben égett, csapzottá lett a haja, láz sugárzott egész alakjáról, teste minden porcikájából. ...

És csordultig telt a keserű pohár, amelyet ki kellett ürítenie. El kellett mennie onnan ahová egész lelkével gyökerezett ... És ő ment a magyar kálvária szenvedésekkel, megpróbáltatásokkal telt kereszthordozó útján. Vállalt mindent: testi-lelki szenvedést, meghurcolást, szegénységet, otthon- és hontalanságot, töretlen hitet, csüggedetlen harci kétséget ...'

Szabó Lajos mint lelkész 1902-től kiutasításáig, 1927. nov. 27-ig működött a közben megalakuló Csehszlovákia területén, az utóbbi hét évben Munkácsen esperes-plébánosi minőségben. Már 1910-ben illetőségi bizonyítványt kapott azon a területen, s ez alapon vették fel Munkács város kötelékébe, ahol szintén rendes illetőséget nyert, s útlevele is volt, mely cseh állampolgároknak járt.

Út a Kálvária felé

Az 1925. évi novemberi képviselőválasztás idején mivel az akkor tartott programbeszédei miatt a cseh impérium neheztelt rá, illetőségének érvényességét vitatni kezdték. E vizsgálat folyományaképpen illetőségét a belügyminisztérium megsemmisítette, ami ellen Szabó Lajos a legfelsőbb közigazgatási bírósághoz panasszal élt, ahol azonban panaszát 1927. szeptember havában elutasították.

A munkácsi rendőrfőkapitányi hivatal 1927. november 17-én kiutasítási végzést kézbesített Szabó Lajos részére amely szerint még aznap el kellett hagynia a köztársaság területét. A munkácsi római katolikus egyháztanács küldöttségileg kereste fel dr. Joch nagyzsupánt és kérte a kiutasítás visszavonását.

A nagyzsupán azzal az indoklással, hogy nincs csehszlovák illetősége s hogy október 28-án a templom tornyára nem tűzette ki a csehszlovák zászlót és a Podkarpatská Rusban járó angol újságírókat kalauzolta és informálta, dr. Nagy Kálmán keresztény szocialista párti elnök temetésén három hónappal azelőtt államellenes beszédet mondott, a kérelmet elutasította.

A tényállás az, hogy dr. Nagy Kálmán temetésén tartott beszéde nem az állam-, de kommunistaellenes volt, az angolokkal sohasem tárgyalt. A zászló kitűzését pedig az egyháztanács nem engedélyezte.

1927. november 17-én a cseh detektívek a halmi román határállomásra kísérték és ott az oláh rendőrségnek átadták. Halmiból Szatmárra, majd Kolozsvárra kísérték, mindenütt újra és újra kihallgatták s végre is arra a meggyőződésre jutottak, hogy Romániában nincs és nem lehet állampolgársága. Erre visszaküldték a halmi állomásra. A cseh rendőrség a halmi állomáson felsőbb utasításra a cseh vonatra nem engedték felszállni.

Másnap november 23-án a nagyszöllősi főszolgabíró Halmiba érkezett s tárgyalást folytatott az oláh rendőrőrnökkel. November 24-én dr. Blecha munkácsai rendőrőrkapitány másodmagával Halmiba érkezett, majd onnan Szatmárra utazott, honnan a sigurancia főnöke telefonált Halmiba, hogy haladéktalanul ismét vigyék Kolozsvárra. Kolozsvárra a sigurancia inspektor tudomására hozta, hogy nem mehet vissza Csehszlovákiába és Magyarországra kell mennie. Ismételten tiltakozott ügyének törvénytelen intézése ellen és hangsúlyozta, hogy úgy a Csehszlovákiából való kiutasítása, mint a Romániába való átvétele törvénytelen és Magyarországon nincs mit keresnie.

Ennek dacára két szuronyos katonával az érmihályi határállomásra kísértették és november 27-én Nyírbátornál Magyarországra toloncolták.

A tények rövid száraz ismertetésével igyekeztem bemutatni a csehek minden törvényt és erkölcsöt szarcsapó eljárását, de el lehet képzelni, hogy mit kellett kiállnia Szabó esperesnek tíz napon át, amíg fegyveres katonák kísérték szuronyok közt, mint egy gonosztevőt, csak azért, mert magyar és a magyarságnak egyik szeretett vezére volt.

A bátor, az igaz, a zengő szavú magyar

Hogy ki volt Szabó Lajos a kárpátaljai magyarság szívében, azt elmondja helyettem az Ungváron akkor még megjelent *Határszéli Újság* bátor cikke, mely Szabó Lajos kiutasítása után jelent meg a lapban:

’A legnagyobb magyar ment el erről a földről, amit most Ruszinszónak neveznek. A legbátrabb, legigazibb, legzengőbb szava magyart, Szabó Lajost kiűzték ebből a demokratikus országból. Detektívek kísérték ki a román határra, elűzték híveinek családjának, magyarjainak köréből, mert ’nem kívánatos elem volt’, – mert félték tőle. ... De nagyurak, hatalmas urak, a Szabó Lajos lelkét, a Szabó Lajos szívét, a Szabó Lajos emlékét nem vihették el tőlünk! Mert ha azt akarnátok, ki kellene irtani belőlünk minden magyar érzést, ki kellene vágni testünkéből a magyar szívet, golyóval kellene átlukasztani a magyar koponyát. Csinálhattok amit akartok, Szabó Lajos köztünk van! Szabó Lajos Munkácsos van, Szabó Lajos az egész országban ott van, itt van a szívünkben. Végigsimítja erős keze homlokunkat, megragadja kezünket és mutat rendíthetetlenül az egyetlen, a legszentebb, legigazabb cél: a magyar boldogság felé.’ ...

Szabó Lajosnak ott kellett hagynia forrón szeretett édesanyját, aki a fától való elválás fájdalmai miatt testében, lelkében súlyos beteg lett. Aggasztó állapota mindinkább sürgőssé tette, hogy mielőbb fia mellett legyen. 1929 április havában nagy betegen hagyta el Munkácsot a sokat szenvedett édesanya és szerető fia a trianoni országhatár hídjának közepén néma megindultságban borultak egymás nyakába s a férfi, a fiú első ölelésébe az első kézcsókba fojtotta fájdalmát, amit azóta beteg édesanyja lesóványodott arcának meglátása okozott lelkében. Csak nézték egymást néma zokogással soká, soká s nem járt szó ajkaikról.

Szeretett jó édesanyja mártíri szenvedései nem sokára véget értek.

Szabó Lajos Árpádföldön

A kiülőzött Kapisztránt – bármily hihetetlenül – ideát a csonka hazában kellő méltánylás nélkül fogadták. Kiülőzöttese után csaknem két évig élt bizonytalanságban, hiába kérve a maga számára lelkeszi munkakört. Ezalatt az idő alatt ismerete meg a budapesti hívek egy része. Rövid időre a gellérthegyi sziklakápolnában végzett helyettesítés folytán istentiszteletet, s tartott ott magasszárnyalású szent beszédeket. A hatalmas szónoki képességű, rendkívül rokonszenves megjelenésű

lelkész a hívek lelkét itt is magával ragadta s mozgalom indult meg körükben, hogy a sziklakápolna állandó lelkészévé elnyerhessék. A felsőbb egyházi hatóságok állásfoglalása miatt azonban ez sikertelen maradt.

1929 augusztus havában végre a még jórészt beépítetlen pusztán széjjeliszórt szegény kis telepnek a mostani Árpádföldnek lett anyagiakban nagyon szegény lelkésze. Kapott egy berendezetlen imaházat (mert eddig szentség sem volt benne) és sok sok emberi lelket, akik messze voltak az Istentől. Az ő jóságos lelke és sokat befogadni tudó szíve tette Istenházát azzá, amilyen lett. Mídőn először megjelent a kápolna oltáránál, fény ömlött végig jóságos arcán s bizakodó tekintetében kifejeződött, hogy törhetetlen szent hittel szolgálja Urát, Istenét. Csodáserejű beszédei hallatára mindinkább jönnek a hívek a templomba, mert látják és varázslatosan érzik, mily végtelen és hatalmas erő lakozik benne. Harangokat a Felvidékről hozat, áldoztató kelyhet, misekönyvet, Betlehemet és monstrenciát szerez, oltárt nagyobbíttat, szószéket, padokat, székeket rendel a kicsiny üres templomba, hogy a hívek nyugodtan végezhessek ájtatosságukat. és még sok mindennel díszíti a kis kápolnát Isten nagy dicsőségére. Renováltatja a templomot, szépíti, díszíti Isten házát s ő ilyenkor nagyon-nagyon boldog!

1931. december 15-től 1932. április végéig csaknem 4 1/2 hónapon át ingyen ebédet oszt minden nap 150 családnak. Lót-fut, hogy sok-sok könnyet letörölhessen. Ő maga megy el minden szegény házba megkérdezni, milyen segítséget kíván. Esőben, szélben zúgó viharban lobog a reverendája, de nem törődik önmagával, iparkodik kenyeret, ételmet adni az élet szerencsétlenjeinek.

Minden karácsony ünnepén cipőt, ruhát, ételmet ad, húsvétkor kenyeret kalácsot osztogat siet a gondterhes arcokat felvidítani.

Születése napja (december 5-e) várt napjuk volt a szegényeknek, mert legnagyobb öröme és boldogsága az volt, ha a szegény nyomorultakon segíthetett.

A szegény, ha kért mindig kapott, és akkor is kapott, ha nem kért, ingyen temette a szegény halottakat, gyalogosan kísérte a messze fekvő temetőbe, hogy utolsó áldásban részesítse. Ingyen esketett, ha rá szorultak, ingyen keresztelt. Sok-sok szegény imádkozik jóságos atyjukért és gondos jötevőjükért.²⁰

1936. június 7-én Árpádföldön is rendeztek megemlékezést Szabó Lajosról a helybeli iskola udvarán. A rendezésben a helyi lakosság, a Magyar Nemzeti Szövetség és a Felvidéki Egyesületek Szövetsége vett részt. Szondy Emil, csömöri adóügyi jegyző nyitotta meg az eseményt, majd Horváth Béla és Bíró Bertalan árpádföldi lelkész mondtak beszédet:

„Árpádföld napja

A telep lakossága csaknem teljes számban és a Felvidéki Egyesületek Szövetsége, a környéki községek képviselői jelentek meg Szabó Lajos emlékünnepe

Az árpádföldi iskola udvara hatalmas, tágas térség. Ez az udvar vasárnap délután tele volt embertömeggel. Aki csak tehetett, mindenki odasietett. ...

²⁰ RSz (1936) 22/5.

Az udvar északi oldalán rögtönzött fekete lepellel borított, nemzetiszínű szalaggal ékesített jelvény fölött tölgyfakoszorús keretben a megcsonkított haza térképe és Szabó Lajos fényképe hirdette az ünnep célját. Gondos úri-hölgyek aprólékos-ságra is kiterjedő figyelme ülőhelyről is gondoskodott. ...

...Horváth Béla lépett az emelvényre, hogy elmondja emlékbeszédét.

A viharűzte Tűzmadár

Február 2-án - kezdette nagy hatású beszédét - végső mozdulatlanságra hanyatlott le két kéz, mely a gyámolra szorulók részére kérges kezével is mindig-mindig csak segítséget nyújtott ...

...Akkor, február 2-án nem akartuk elhinni, hogy ily döbbenetre virradtunk. Akkor, február 2-án nem mertünk ráeszmélni, hogy ily árvaságra jutottunk ...

...A Gondviselő nekem megengedte, hogy Szabó Lajost nemcsak mint a legelkesebbet magyar bajnokot láthassam küzdeni közletről, hanem megismerhessem annak a rajongó szeretetnek a légkörét is, amelyben ő és hívei lelkünkben oly szorosán összekapcsolódtak.

Csodálatos, hogy Szabó Lajos életsorsa úgy volt meghatározva, hogy rokonai, hívei, barátai, ismerősei köréből mindig hirtelen búcsú nélkül kellett távoznia. Munkácsról való távozása is úgyszólván egyik órától a másik órára történt. Oly nagy szállka volt a csehek szemében, hogy még 24 órai haladékot sem engedélyeztek számára, hogy függő ügyeit elintézhesse s hogy rokonai, hívei, barátai, ismerősei körétől elbúcsúzhasson, akiknek azonban mégis megadatott, hogy a bizonytalan messzeségbe induló vonatnál áhítattal, rajongással, szent lelkesedéssel vehették körül s néma megindultsággal szoríthattak vele kezét a munkácsi vasúti állomáson ahová kikísérték. Fájdalom pedig feloldódhatott meg-megránduló ajkuknak sóhajó köszöntésében : 'A jó Isten áldja meg! ... A viszontlátásra...!'

De mennyivel nagyobb a mi reményfosztott fájdalomunk...!! Mi nem szoríthatunk kezét az örökkévalóságba távozó Szabó Lajossal ... a mi búcsúmenetünk útján, melyen őt végső útjára kísértük, ott tépdesett minket az a fájó tudatunk, hogy Szabó Lajos életének véglegesen megvont határa megváltozhatatlan, s hogy nincs ami fájdalomunkat mérsékelhetné. ...

Mi vigasztalanok maradtunk ...

De mégis van egy nagy bizakodásunk: Szabó Lajos lelkünkre fonódott nagy emlékének művelése, e nagy emlék művelésének szent kötelessége, melynek gyakorlásával mindig felidézhetjük a lelki viszontlátás vigaszt nyújtó érzéseit ...

És majd az emlékezés későbbi, időnkénti ünnepi alkalmi során Szabó Lajos vallásos elmélyültségének, Isten és egyháza alázatos szolgálatának, emberszeretete bibliai mértékének, izzó magyar lelkesedésének, lángoló honszerelmének évről-évre való felidézése a hálás kegyelet örökmécsének szent lángját tűzoszloppá fogja gyújtani, melynek messzeható káprázatos fénye bevilágítja előttünk a legszebb emberi eszménynek, a magyar jövő nagy céljainak járható országútját, távolba mutató mérföldköveit.

Nekünk mindnyájunknak, akikre Szabó Lajos nagy lelki örökségét hagyta, legszentebb kötelességgyeében kell az Ő példáját gyakorolni s a jövő nemzedék számára azt minden szépségével, minden tisztaságával, minden fényével és teljes átütő erejével megőrizni és átmenteni ... És akkor ennek az előttünk haladó tűzoszlopnak a halhatatlanság fényét fogjuk biztosítani.

Rajtatok múlik Magyar Testvéreim, hogy a történelem majd kellően értékelje ehhez a kicsi templomhoz fűződő közelmúlt időszakot. Ne engedjétek mulandóvá végesülni, idő előtt elenyészni ennek a legendás időnek értékeit, melynek kultuszát nemcsak hálás emlékezéssel kell művelnetek, de nemes hivalkodással és önérzetes büszkeséggel kell hirdetnetek. A Szabó Lajos emléke, példája kötelez Benneteket, hogy itt időtlen-időközben minden életmegnyilvánulásnak, társadalmi megnyilatkozásnak az Ő szellemében, a lángoló, tettrekész, áldozatos hazaszeretet és mély vallásosság erényeinek szent, hősi megvallásában és tetteges gyakorlásában kell kifejeződnie.²¹

„Bíró Bertalan (árpádföldi lelkész) beszéde:

Az emelvényre most Árpádföld új papja, Bíró Bertalan lépett, akinek a környéken kifejtett jótékony cselekedeteit áldó szavak kísérik, különösen a sashalmi állami baraktelepen lakók sorából. A rendkívül rokonszenves és tekintetével is bizalmat ébresztő fiatal pap lelkes beszéde komoly intelmet foglalt.

Szabó Lajos három arcát figyeltem meg – mondotta beszéde folyamán. –

Az egyik arca a papé volt, az Úr katonájáé : őrtálló, figyelő katona volt, aki egy pillanatra sem felejtkezett meg szent hivatásáról, arról a kemény életéről, ami a katolikus papi hivatás velejárója. Az Úr katonáját nem kényeztette el a sorsa, nem puhította el a kényelem. Nem ismerte a családi élet melegségét, nem fogadta otthonában mosolygó arc, gögicselő gyermek édes öröme. Aszkéta egyszerűség és szegénység volt a sorsa, minden pillanatban készen az Úr szolgálatára, híveinek lelki gondozására. Ragyogott Szabó Lajos, a pap arca, amikor az Urat szolgálta.

Szabó Lajos másik arca a hazafi arca volt. Tele fájdalommal, mert a magyar sorsa egy évezred óta a muhi pusztá és a mohácsi csatater tragikumával van tele. Ha apró pillanatok mosolya derült is néha a hazafi arcára, a jövődő fölött való kétségbeesés borította sötét bánatba a másik percben, mert ismerte fáját, amelyből származott és tudta, hogy erős kezek kormányzására szorult ez a szilaj, mulatni és viszálykodni szerető nép, amelynek tragikuma a vendéglátó természete, mert most, a gyász napjaiban is azt tudják róla külföldön, hogy mulatni és csak mulatni, Magyarországon lehet. Pedig – és ez az intelem Szabó Lajos hazafi arcán – hirdette megszakítás nélkül, hogy a magyar komoly munkába merüljön el, mert ebben van elrejtve a nagy feltámadás dicsősége. Dolgozzon és testvéries békességben éljen magyar fajtájával és meleg érzéssel szorítson kezét azzal – ahogy ő tette – aki a magyar hazáért dolgozni önzetlenül akar. Ne az ajkán hordozza a hazafias szent érzelm megnyilvánulását, hanem dolgos kezében, amely, amikor itt lesz az ideje, erősen markolja meg a szent hazá dicsőségét szolgáló fegyvert. Mert a magyar ne jötevőkben reménykedjen, hanem a saját erejében. Ezt tükrözte állandóan Szabó Lajos hazafi arca.

Szabó Lajos harmadik arca az emberé volt. Nálánál emberebb ember kevés járt a földön. Mindenkin segített, vagy akart segíteni, kárára senkinek sem volt, még ellenségeinek sem. Még hazája ellenségeinek sem kívánta kárát, csak a magyarok

²¹ RSz (1936) június, 11.

javát. Minek említsem, mit tett Árpádföld szegényeiért. Ezt mindenki tudja. Csak egy példát említek, aminek tanúja voltam. A fővárosban az egyik utcasarkon egy hóesős napon apró iskolásgyermek dideregve álldogált vékonyka ruhájában. Szabó Lajos meglátta a villamosról. Felugrott, a gyermekhez rohant, levetette kabátját és abba bújtatta a fucskát, hogy ne fázzon meg, egészségben nőhessen fel, mert magyar, mert a magyarnak erős férfiakra, küzdeni tudó munkásokra és katonákra van szüksége. Magával nem törődött és a melegbe burkolt gyermeket boldogságtól sugárzó arccal kísérte haza! Ez a Szabó Lajos emberi arca.

Szegény volt, nagyon szegény, de az utolsó fillért is odaadta a nálánál szegényebbnek. Csak a lelke volt gazdag és pompásan színes. Szabó Lajos emlékét ne felejtse el senki sohasem!”²²

A halálát követő mintegy 60-70 évben lassan megfeledkeztek Szabó Lajosról. Ebben az is közrejátszott, hogy a temetőt 1949-ben bezárták. Csak 2002 után a még élő tanítványai egyike, Iványi Imréné Medveczky Magda segítségével sikerült sírját megtalálni, a már csak töredékeiben létező temetőben. Azóta többen is ápolják sírját és emlékét. 2011-ben a kerületi önkormányzat segítségével az egyházközség felújította a sírt. A 2004-ben felépült katolikus közösségi ház Szabó Lajos nevét vette fel, majd még abban az évben a kerületi önkormányzat posztumusz, „Árpádföldért” kitüntetéssel ismerte el tevékenységét.

2010. december 5-én az árpádföldi egyházközség szórólapon emlékezett meg születésének 130. évfordulójáról, majd 2011. február 5-én a sírjánál tartottak megemlékezést. Február 6-án, temetésének 75. évfordulóján délelőtt szentmisével, délután templomi műsorral tisztelegtek emléke előtt, majd a katolikus közösségi házban Szabó Lajos-kiállítást nyitottak.

Az árpádföldi Szent Anna Plébánia kiadásában 2011 májusában jelent meg e tanulmány szerzőjének könyve Szabó Lajosról.

Budapest XVI. kerületének önkormányzata 2011. június 3-án avatta fel Sashalmon azt a sétányt, ahol a kerület előd-településein élt kiváló személyiségek emlékére névre szólóan egy-egy fát ültetett, és eléjük emléktáblát helyezett. Közöttük van Szabó Lajos, Árpádföld első állandó lelkészének emléktáblája is.

Tartsuk meg emlékezetünkben Szabó Lajost és tekintsük követendő példának a hit, a hazafiság és a szeretet érdekében kifejtett áldásos tevékenységét.

²² RSz (1936) 24/2.

Erdő Péter Egyház, kultúra, társadalom

Erdő Péternek már sok arcát ismerhetjük. Ismerjük már őt mint tudóst, tudományszervezőt. Most megismerkedhetünk főpásztori arc-élével. Azt az embert láthatjuk kötete olvastán, aki aktualizálni próbálja a jelenben az evangéliumot; igehirdetéssel, tudományos írásokkal, interjúkkal, kormányzati döntéseivel. Azt láthatjuk meg e kötet révén, hogy miként értékeli ő az idők jeleit, mi módon merít erőt a múltból és reményt a jövőből a jelen küzdelmeinek bajvívásához.

Kuminetz Géza

Egy olyan időszakban születtek ezek az írások, amikor a szerző egyetemi professzorként, kutatóként, majd rektorként, később pedig az Egyház legfiatalabb bíborosaként olyan átlátással rendelkezik a mai világról, amely keveseknek adatik meg. (...) Keressük az igazságot, tanuljunk mindent, ami szükséges, és találjunk ki sok új dolgot, de ne feledjük, ezen túl már nem a magunk erejéből tudunk továbblépni és harmóniában élni. Van irgalom és van kegyelem. Nekem talán ez a könyv olvasásának legnagyobb öröme és következtetése.

Roska Tamás

764 oldal, keménytáblás, ára: 5800 Ft

MEGVÁSÁROLHATÓ:

a Szent István Társulat könyvesboltjaiban

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda 1364 Budapest, Pf. 277.

Tel.: 318-6957 • Fax: 317-0974 • E-mail: vevoszolgalat@stephanus.hu

◆◆◆ KÖZLEMÉNYEK

◆◆◆ BIRÓ AURÉL

A REGNUM MARIANUM TEMPLOM ALAPÍTÁS IRATAI (1926) (SZÓ SZERINTI FORRÁSKÖZLÉS)

„Évszázados fák között emelkedik égnek Mária országának temploma.”

Az ezerkilencszáztizennégy–ezerkilencszáztizennyolc évi szörnyű vér és anyagi áldozatot követelő világháború által megtizedelt, s az utána következett–vallást, nemzetet nem ismerő összeomlásban megsanyargatott magyar katolikus társadalom ujjá éledésének és Istenhez való ragaszkodásának tanubizonyosságául emeltetett e templom, egy igazgatlan béke által megcsonkított nemzet fővárosában. Eme gyászos emlékű évek, ezernyi megpróbáltatásai a hívők sokaságát szinte egy családdá kovácsolta, hogy az elmúlt idők átkait vezekelve, hajlékot emeljenek a lélekből előtörő igaz fohászoknak s könnyörgéseknek, mellyek egy remegve várt szebb magyar jövő reményében szállnak az egek Urához.

Hirdesse ezen mű impozáns megvalosulásának körülményei, a magyar katolicizmus halhatatlanságát, Isten dicsőségére.

Ezen nagy idők lezajlása után, magyar királyi állam formában, de megkoronázott magyar király nélkül, öfőméltosága nagybányai vitéz Horthy Miklós kormányzó úr kormányzósága alatt, a szent István királyunk magyar koronája jegyében, a Regnum Marianum nevében, nagyságos Shvoy Lajos úr akadályt és fáradságot nem ismerő kezdeményezésével, a hívők áldozatkész adakozásából, az építkezés ezerkilencszázhuszonhat augusztus tizenegyedikén megkezdődött, az alább nevezettek közreműködésével.

A templom két részben épül; először a csarnok s ennek befejezése után a torony. Jelen sorok elhelyezése ezen első rész építésének befejezési ünnepségén, azaz a korona leleplezése alkalmával ezerkilencszázhuszonnyolc február huszonhatodikán történt.

Az építmény egyik érdekessége, hogy a rossz talajviszonyok miatt a csarnokrész, torony és toronyárkád nélkül, ötszázhuszonegy beton cölöpre alapoztatott.

Az építkezés folyama alatt a kezdeményező plébános, méltóságos Shvoy Lajos úr Székesfehérvár megyéspüspökévé szenteltetett.

Az építkezés védnöke: Albrecht királyi herceg őfensége.

Az építkezés elnöke: Skerlecz Iván báró úr őméltósága.

A Regnum Marianum egyházközség templomának kegyura

Budapest székesfővárosa, aki a templom építkezés céljára, a telek adományozásával és a templom köhomlokzatának költségével járul hozzá.

A Regnum Marianum egyházközség elnöke:

méltóságos tabody Tibor úr, máltai lovag.

A Regnum Marianum egyházközség plébánosa: nagyságos Dr Halász Pál úr

A Regnum Marianum egyházközség templomattyai:

méltóságos Röessler Ernő és méltóságos Bartmann Miklós urak

Tervező és művezető építész:

méltóságos Dr Kotsis Iván úr, okleveles építész, a királyi József műegyetem tervezési tanszékének nyilvános rendes tanára.

A tervező alkalmazott munkatársa: Krecsun Virgil úr, okleveles építész.

Helyszini ellenőr: Brezina Bennó úr, építőmester.

Az építővállalat; Dávid János és fia építőmestercég, melynek működő tagjai;

Dávid János, Dávid Károly és Wanner Antal urak építőmesterek.

Az építővállalat alkalmazott munkatársai:

Szabó J Géza építésvezető.

Régner Ferenc főmunkavezető.

Staudt Ernő és ifj. Müller Rezső műszaki rajzoló.

[aláírások: Krecsun Virgil, Brezina Bennó, Dávid Károly, Régner Ferenc, Szabó J. Géza, ifj. Müller Rezső, Staudt Ernő]

Levéltárnak, Hajdu Henrik elvtárs kezéhez. A mellékelt iratot a Regnum Marianum templom bontása alkalmával a kupolában találta a Fővárosi Épületbontó Vállalat. Az okiratot abból a célból küldjük meg, hogy amennyiben érdekes a Levéltárban lerakni szíveskedjenek. Budapest, 1951. szeptember 11. Dános György osztályvezető-helyettes.¹

¹ Budapest Főváros Levéltára IV.1420.d. Budapest Székesfőváros tanácsi majd polgármesteri ügyosztályainak gyűjteményes iratai. Az ügyosztályok irataiból kiemelt okmányok gyűjteménye. 2. doboz. 10. okmány. A Regnum Marianum templom alapítási iratai 1926.

♦♦♦ FODOR NÓRA

A PRÍMÁSI LEVÉLTÁRAT GAZDAGÍTÓ OKMÁNYOK

A Prímási Levéltár felé megnyilvánuló bizalom jele, hogy az utóbbi évtizedek során magánszemélyek és intézmények adományai révén jelentős kincsekkel gazdagodott a gyűjtemény. Értékes könyvritkaságok, ősnymtatványok, becses kéziratok, levelek, iratok kerültek így az archívum vagy a könyvtár állományába, és maradhatnak fenn ezáltal az utókor számára. Ezek az ajándékok többnyire szervetlenül, azaz nem tematikailag vagy a proveniencia elve alapján illeszkednek a levéltár anyagába, így szükségessé vált, hogy a visszakeresés és a kutathatóság végett egy önálló levéltári egységet, ún. fondot hozzunk létre számukra, amely a *Documenta donationalia* nevet kapta. Az ajándékba kapott könyvek formátumuknál és jellegüknél fogva ebből a levéltári egységből különválasztva, „ajándék” jelzettel ellátva az Érseki Simor Könyvtár kötetei közé nyertek besorolást. E rövid írásunk célja, hogy – a teljesség igénye nélkül – röviden bemutassuk a felbecsülhetetlen értékű ajándékok némelyikét, és sorainkkal egyben köszönetet mondjunk az ajándékozóknak.

Az adományok katalógusa mára már több mint harminc tételből áll. Sokszínű ez a lista, különböző jellegű értékes és érdekes kordokumentumokat foglal magában. Itt említhetjük II. Rákóczy Ferenc 1707. évi, illetve III. Károly király 1716-ban kiadott okleveleit és Mária Terézia aranyozott bőrkötésbe foglalt, jegyzetekkel ellátott imakönyvét. Továbbá a bécsi Pázmáneum történetének kéziratát vagy a Krisztus Királyról elnevezett Népművelő Társaság 1927–1950 közötti évekből származó iratait, illetve a csolnoki és a pilisszentléleki plébánia történetét. Érdekes kordokumentum Faichtmayer Ferenc szomori plébános kilenc levele, amelyek az 1848–1849-es szabadságharc utáni viszonyokról adnak árnyaltabb képet. Jelentős történeti forrásértékkel bír egy lengyel katonatisztek által a II. világháború alatt vezetett, lengyel nyelven írott napló, mivel az ipolyhídvégi lengyel tiszti táborról más írott forrás nem maradt fenn.¹

¹ A napló teljes szövege kiadva: *Lengyel tiszti tábor – Ipolyhídvég. Magyarországon internált lengyel katonatisztek tábori naplója 1939–1944* (szerk. Bárdos I. – Csombor E. – Hegedűs A.; Esztergom 2011).

Az adományok lajstromának sokszínűségét érzékelteti, hogy nem csupán egyház- és köztörténeti, hanem gazdaság-, ipar- és helytörténeti jelentőséggel is bíró kuriózumokat találunk rajta. Így annak a Lindtner családnak az 1883-1909. évekből fennmaradt számlakönyvét, akik a napjainkban is működő és népszerű Központi Kávézó alapítói voltak, vagy Esztergom város kurátorának az 1726-1785. esztendőkre vonatkozó számadásait.

Adománykéntérdekes történeti és családtörténeti források, magánlevelezések is kerültek levéltári állományba, többek között az esztergomi Bazilika építőjének, Packh Jánosnak a levele, valamint több primás, Simor János, Vaszary Kolos, Csernoch János levelei. A továbbiakban egy főúri család története szempontjából jelentős levélegyüttest szeretnénk röviden bemutatni, és ezzel a Magyar Országos Levéltár állományának eddig részben publikált *missiles* anyagát kiegészíteni. Az eddig kiadatlan és a nagyközönség számára így ismeretlen levelek nagy része az Eszterházy család tagjai vagy akár az Eszterházy és Batthyány család közti viszony árnyaltabb rekonstruálása szempontjából is fontos, de némely sorok történeti jelentőséggel is bírnak. Rövid bemutatásként és az érdeklődés felkeltésére következzenek itt a levelek tartalmi kivonata:

Eszterházy Miklós levele Eszterházy Imréhez, amelyben felszenteléséhez és rátóti préposti kinevezéséhez gratulál és további szerencsés előmenetelt kíván. (1714. augusztus 20.)

Eszterházy Miklós levele Eszterházy Péterhez, amelyben köszönetét fejezi ki az iránta tanúsított jóindulatért és a neki küldött ajándékokért. (1716. november 29.)

Eszterházy Miklós levele Eszterházy Péterhez, a Gátha-i birtok eladás illetve bérbeadás ügyében. (1716. június 13.)

Batthyány Lajos levele Eszterházy Imre primáshoz Tolheim bárónő és Joannis Jacobus Schober a mosoni Partenfeld-birtok feletti peres ügye kapcsán, amelyben Batthyány Lajos a primástól kapott tanácsért és információért mond köszönetet. (1735. november 30.)

Batthyány Ádám levele Eszterházy Imre nyitrai püspökhöz, amelyben köszönetét fejezi ki az elnyert katonai kinevezéséhez, ugyanakkor sajnálatát is, amiért Eszterházy István számára szóló ajánlást szorgalmazni nem tudja, ám reméli, hogy a jövőben ebbéli buzgalmát tanúsíthatja majd. (1756. augusztus 8.)

Batthyány Károly levele Eszterházy Imre nyitrai püspökhöz, amelyben patrónusa névnapi köszöntéséért és a püspök iránta tanúsított eddigi jóindulatáért mond köszönetet. (1757. november 7.)

Batthyány Lajos nádor levele Eszterházy Imre nyitrai püspökhöz az újoncok besorozása ügyében. (1758. február 13.)

Batthyány Károly köszöntő és az iránta tanúsított jóindulatért köszönő levele Eszterházy Imre nyitrai püspökhöz, ahol is Batthyány Károly elhunyt patrónusa névnapjára szóló megemlékezéséért mond köszönetet. (1758. november 8.)

Batthyány Lajos nádor levele Eszterházy Imre nyitrai püspökhöz. A nádor arról tudósít, hogy Mária Terézia neki megküldött levelében a császárnő azon törekvését fejezi ki, hogy háborús viszontagságokkal is sújtott népének szenvedéseit enyhíteni igyekszik és ezért továbbra is a püspök ez ügyben írott kegyes leveleit várja. (1758. szeptember 21.)

Batthyány Lajos nádor levele Eszterházy Imre nyitrai püspöknek, melyben köszöni jókívánságait és üdvözlését küldi. (1758. március 23.)

Batthyány Lajos nádor levele Eszterházy Imre nyitrai püspöknek a folyamatban lévő határvitákat rendezendő, a császári udvar által elrendelt földmérések ügyében. (1755. június 23.)

Végezetül mindenképp szót érdemelnek az Érseki Simor Könyvtárat gazdagító ajándékként kapott könyvritkaságok is, mint Caesar Baronius Soranus szép pergamenkötésű műve, a *Martyrologium Romanum* Velencében 1611-ben kiadott kötete. Továbbá egy gubbiói bencés szerzetes által a nápolyi Szent Klára kolostor apátnője, Girolama Grimaldi számára 1682-ben írt Szent Franciska-életrajz (Bonaventura Tondi: *L'Eroina del Campidoglio trionfante del mondo, della carne, e dell'inferno*), valamint egy igazi antikvár kuriózum, egy mesékbe épített neveléstan az 1672. évből, Alberto Caprara unokaöccséhez írt, rézmetszetekkel ellátott műve (*Insegnamenti del vivere de conte Alberto Caprara a Massimosuo nipote*).

Verba volant, scripta manent, azaz a szó elszáll, az írás megmarad. Jól tudták ezt a jelentős iratok, könyvtörténeti ritkaságok tulajdonosai. Adományaik a Primási Levéltár őrizetében megmaradnak az utókor számára, és gazdagíthatják későbbi emberöltők ismeretét.

♦♦♦ HÁMORI ANTAL

A HITTANI KONGREGÁCIÓ *DIGNITAS PERSONAE* CÍMŰ
INSTRUKCIÓJA

Bevezetés

Az emberi élet és méltóság védelme alapvető feladatunk. Különösen fontos a legártatlanabb, legvédtelenebb, legkiszolgáltatottabb emberek oltalmazása. II. János Pál pápa *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában az emberi embriót, magzatot olyan ártatlan embernek nevezi, hogy „ennél ártatlanabbat el sem lehet képzelni”; „Gyenge, annyira tehetetlen, hogy még egy újszülött sírásának és nyöszörgésének védekező jeleitől is meg van fosztva. Teljesen rá van bízva annak gondoskodására és oltalmára, aki méhében hordozza.”¹

Az Egyház tanítja, hogy minden emberi lény a fogantatás pillanatától a természetes halálig a személy méltóságával rendelkezik. Ez az elismerés egy nagy „igen”-t fejez ki az emberi életre, aminek az orvostudományi kutatások körében is meg kell lennie. E tekintetben igen jelentős a Hittani Kongregáció *Donum vitae* című instrukciója,² s a kihirdetésének huszadik évében megjelent *Dignitas personae* című útmutatása.³ Az új dokumentum megalkotását főként az emberi embriókkal és össejtekkel kapcsolatos orvostudományi kutatás területén felmerült további kérdések megválaszolásának szükségessége kívánta meg.⁴

Az Egyház reménnyel tekint a tudományos kutatásra; akkor is, amikor a *Dignitas personae* tanításával a hívőkhöz és mindazokhoz fordul, akik az igazságot keresik.⁵ E hiteles tanítóhivatali megnyilatkozásnak az első részében

¹ *Acta Apostolicae Sedis* (AAS) 87 (1995) 401-522 (EV), n. 58.

² AAS 80 (1988) 70-102 (DV).

³ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Istruzione Dignitas personae su alcune questioni di Bioetica* (Libreria Editrice Vaticana, Roma 2008) 56 (DP).

⁴ DP n. 1, 11.

⁵ DP n. 3.

a téma alapvető jelentőségű antropológiai, teológiai és etikai aspektusai, a második részében az emberi utódnemzésre vonatkozó új problémák, a harmadik részében pedig az emberi embrió, illetve génállomány manipulálását illetően keletkezett tételek kerültek bemutatásra. Az alábbiakban, az olasz szöveget alapul véve, ezek összefoglaló ismertetésére szorítokom.⁶

I. Antropológiai, teológiai és etikai aspektusok

Az emberi lény a létezése első szakaszaiban sem tekinthető pusztán a sejtjei összességének. Az embrió saját genetikai identitással bír, folyamatosan fejlődik, létének első pillanatától az a feltétlen tisztelet illeti meg, amellyel az ember testi és lelki egységének erkölcsileg tartozunk. Az embert fogantatásának pillanatától személyként, annak méltóságával kell tisztelni, elismerve személyi jogait, mindenekelőtt az élethez való sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogát.⁷ Ennek a természetes erkölcsi törvénnyel egyező megerősítésnek minden jogrendszer alapjának kell lennie.⁸

A teremtő Isten a házasságot azért alapította, hogy az emberek között megvalósítsa szeretetének tervét. Az emberi élet a férfi és a nő – Istennel együttműködő – kölcsönös, személyes szerelméből ered.⁹ Az ember meg van hívva arra, hogy osztozzon az élő Isten szentháromságos szeretetében.¹⁰ „Isten, aki a szeretet és az élet, a férfinak és a nőnek hivatást adott arra, hogy különlegesen részesüljenek az ő személyes közösségének titkában, valamint teremtoi és atyai művében.”¹¹ Az emberi élet mindig jó, mivel „Isten megnyilvánulása a világban, az ő jelenlétének jele, az ő dicsőségének nyoma”^{12,13}

A házasság „a férfi és a nő egymást kiegészítő természetében gyökerezik, és a házastársak azon elhatározásából táplálkozik, amely szerint közös életet élnek, azaz megosztják mindazt, amijük van és amik: így tehát ez a közösség egy mélységesen emberi igény gyümölcse és jele. Isten pedig az Úr Krisztusban

⁶ A lábjegyzetek további hivatkozásokat is tartalmaznak.

⁷ DP n. 4, 10; cf. DV Introduzione, 3, I, 1, III; CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Dichiarazione sull'aborto procurato*, in AAS 66 (1974) 730–747, n. 12–13.

⁸ DP n. 5; DV III.

⁹ DP n. 6; cf. DV Introd., 5, II, A, 1, B, 4, 6, 8; CONC. ECUM. VAT. II, *Cost. past. sulla Chiesa nel mondo contemporaneo Gaudium et Spes*, in AAS 58 (1966) 1025–1115 (GS), nn. 24, 50–51; PAOLO VI, *Lett. enc. Humanae vitae*, in AAS 60 (1968) 468–491, n. 12; GIOVANNI PAOLO II, *Esort. ap. post-sinodale Familiaris consortio*, in AAS 74 (1982) 81–191 (FC), n. 14; *Codex Iuris Canonici* (1983, CIC), can. 1055, § 1, can. 1057, § 2, can. 1061, § 1.

elfogadja ezt az emberi igényt, megerősíti, megtisztítja és felemeli, szentségi házassággá tökéletesíti: a szentségi házasságkötésre kiírástott Szentlélek a keresztény házastársaknak egy új közösség, a szeretet ajándékát adja, amely eleven és valóságos képe annak a nagyszerű egyesülésnek, amely az Egyházat az Úr Jézus oszthatatlan, misztikus Testévé teszi^{14, 15}

II. Az emberi utódnemzésre vonatkozó új problémák

Az instrukció ezen része a terméketlenség orvoslásának határaitól, az úgynevezett „mesterséges megtermékenyítés”-i technikák elfogadhatatlanságának okairól szól. Az orvosi technikák alkalmazása során is tiszteletben kell tartani: minden emberi lény élethez és méltósághoz, testi-lelki épséghez, egészséghez való jogát, a fogantatás pillanatától a természetes halálig; a házastársi méltóságot, hűséget, a házasság egységét, hogy a házastársak csak egymás által váljanak apává és anyává; a gyermek ama jogát, hogy házasságban és házasság által (a házaspár sajátos és kizárólagos aktusával) fogadjon és szülessen a világra; az élet továbbadását nem szabad elválasztani a házastársi aktustól, az emberi lényt nem szabad „laboratóriumi termék” szintjére süllyeszteni (a gyermek nem akarható úgy, mint valami tárgy). A nemzésre irányuló orvosi technikák annyiban utasítandók el, amennyiben ezeket az értékeket, normákat sértik, illetve veszélyeztetik; vagyis nem azért, mert mesterségesek. Azok az eszközök, beavatkozások megengedettek, amelyek nem helyettesítik a házastársi aktust, hanem megkönnyítik azt, segítik annak természetes célját elérni.¹⁶

„Az orvos a személyek és az emberi szaporodás szolgálatában áll: nincsen teljhatalma rendelkezni felette vagy dönteni róla. Az orvosi beavatkozás ebben a tekintetben akkor tiszteli a személyek méltóságát, amikor a házastársi aktus támogatását célozza, amennyiben annak beteljesülését megkönnyíti, vagy céljának elérésében segíti, miután az rendes módon beteljesült.”¹⁷

¹⁰ DP n. 8.

¹¹ DP n. 9; DV Introd., 3; FC n. 11; cf. GS n. 50.

¹² EV n. 34.

¹³ DP n. 8; cf. DV II, B, 5.

¹⁴ FC n. 19.

¹⁵ DP n. 9.

¹⁶ DP n. 12-13; cf. DV Introd., 3 („Questi interventi non sono da rifiutare in quanto artificiali.”), 4-5, I, 1, 5-6, II, A, 1-3, B, 4-7, III; GS n. 51; FC n. 11; CIC can. 1056, can. 1134.

¹⁷ DP n. 12; DV II, B, 6-7.

Az útmutatás a megengedett orvosi eszközök, beavatkozások (pl. hormonális gyógyítás, ivarvezeték elzáródásának helyreállítása) mértékletes megfontolása mellett a megfelelő örökbefogadási eljárás és a meddség megelőzésének támogatására is kitér.¹⁸

1. Az *in vitro* megtermékenyítés

Miként már a *Donum vitae* instrukcióban is kiemelésre került, az *in vitro* megtermékenyítés emberi lények szándékos megölésével jár (olykor a lefagyasztás közben jöttével); az embriókat egyszerű sejthalmazoknak, eszközöknek tekintik.¹⁹ A „beültetést” követő „embriócsökkentés” is szándékos abortusznak minősül, ami mint az ártatlan emberi lény előre megfontolt és közvetlen megölése, mindig súlyos erkölcsi rendetlenséget (bűnt) képez.²⁰ Ezekben az esetekben nincsen szó a kisebbik rossz vagy a *duplex effectus* elvének alkalmazhatóságáról. Sohasem megengedett ugyanis egy olyan magatartás, ami lényegileg (bensőleg) tilos.²¹

II. János Pál pápa az *Evangelium vitae* enciklika 14. pontjában felhívta a figyelmet arra, hogy „a mesterséges megtermékenyítés különféle technikái, amelyek látszólag az élet szolgálatában állnak, és amelyeket nem kevésszer ezzel a szándékkal végeznek, valójában kaput nyitnak az élet elleni új támadásoknak.”²²

Az *in vitro* megtermékenyítés esetében az élet továbbadását elválasztják a házastársi aktustól (annak minden, említett következményével, ami önmagában rossz, megengedhetetlen); a heterológ formánál a házastársi hűséget, a házasság egységét és a gyermek hivatkozott jogait is megsértik.²³

Az Egyház elismeri a gyermek utáni természetes vágy legitimitását, és megérti a terméketlenség problémáitól szenvedő házastársakat. Ezt a vágyat azonban nem szabad az emberi méltóság elé helyezni (vö. pl. embriók megölése, tárgyként tekintése).²⁴ A jó cél nem tesz jóvá egy önmagában rossz eszközt (vö. Róm 3,8).²⁵

XVI. Benedek pápa hangsúlyozza, hogy Isten szeretete nem tesz különbséget a még meg nem született és a megszületett kisgyermek, vagy a fiatal

¹⁸ DP n. 13; cf. DV II, B, 8; FC n. 14.

¹⁹ DP n. 14-15; DV I, 5, II.

²⁰ DP n. 21; cf. GS n. 51; EV n. 62.

²¹ DP n. 21.

²² DP n. 15.

²³ DP n. 16; DV II, B, 5. A *Donum vitae* instrukció felhívta a figyelmet arra, hogy a személyes kapcsolatok ilyen változása a család belsejében a társadalomra is káros hatással van (II, A, 2).

²⁴ DP n. 16; DV II, A, 2, B, 5, 8.

²⁵ DP n. 21.

felnőtt, illetve az idős ember között, mert mindegyiküket saját képmása és hasonlósága lenyomatának látja.²⁶

A hiteles tanítói hivatali megnyilatkozások szerint: annak ellenére, hogy a mesterséges megtermékenyítési technikák elfogadhatatlanok, minden gyermeket az isteni jószág ajándékának kell tekinteni, és szeretettel kell felnevelni.²⁷

2. Az *Intra Cytoplasmic Sperm Injection* (ICSI)

Miként az *in vitro* megtermékenyítés, az ICSI is lényegileg tilos technika, mert teljesen szétválasztja a termékenységet és a házastársi aktust: „a házastársak testén kívül történik egy harmadik személy cselekedete által, akinek szakértelme és technikai teljesítménye meghatározza a beavatkozás eredményét; rábízta az embrió életét és identitását az orvosok és a biológusok hatalmára, és a technika uralmát rendeli az emberi személy eredete és rendeltetése fölél. Az alárendeltség ilyen formája ellene mond annak a méltóságnak és egyenlőségnek, amelynek közösnek kell lennie a szülők és gyermekek között.”²⁸ A gyermekek foganása ebben az esetben sem a házastársi egyesülés specifikus aktusának kifejezője és gyümölcse.²⁹

3. Az embrió és az ivarsejtek lefagyasztása

Az embrió lefagyasztása összeegyeztethetetlen az emberi lénynek járó tisztelettel: különösen azért, mert feltételezi az *in vitro* megtermékenyítést, a halál vagy sérülés súlyos veszélyét.³⁰ Az embriók túlnyomó többsége így „árván” marad,³¹ és halálra ítélik, ami súlyos igazságtalanság.³²

Szintén elfogadhatatlan az embriók kutatási, gyógyászati „felhasználása”, mert azzal úgy bánnak velük, mint egyszerű „biológiai anyaggal”, s eltűrik a halálukat.³³

A mesterséges megtermékenyítéssel kapcsolatban említett okok miatt az ivarsejtek lefagyasztása is elfogadhatatlan.³⁴

²⁶ DP n. 16; AAS 98 (2006) 264.

²⁷ DV II, B, 5.

²⁸ DP n. 17; DV II, B, 5 (cf. 6-7).

²⁹ DP n. 17; cf. DV II, A, 1, B, 4-5.

³⁰ DP n. 18; DV I, 6.

³¹ DP n. 18.

³² DP n. 19.

³³ DP n. 19; cf. n. 34-35; DV I, 5, II, A, 1-3.

³⁴ DP n. 20.

4. A preimplantációs diagnosztika

A preimplantációs diagnosztika a mesterséges megtermékenyítési technikákkal kapcsolatos: az *in vitro* létrejött embriók méhbe történő áthelyezése előtti genetikai diagnózisáról van szó, sokszor „minőségi” kiválasztási céllal, ami abortusszal jár (vö. pl. genetikai indikáció). Egy olyan fajnemesítő mentalitás jelenik meg, „ami elfogadja a szelektív abortuszt, azért, hogy megakadályozzák különféle típusú rendellenességekben szenvedő gyermekek megszületését”; ez „nagyon szégyenteljes, mert az emberi élet értékét csak a normalitás és a fizikai egészség adatai szerint akarják mérni, így utat nyitva a csecsemőgyilkosság és az 'eutánázia' törvényesítésének” is³⁵.³⁶ Az emberi embrióval úgy bánnak, mint egyszerű „laboratóriumi anyaggal”: súlyosan igazságtalan, az emberi méltóságot sértő, jogilag elfogadhatatlan diszkrimináció történik.³⁷

A Hittani Kongregáció arra is rávilágít, hogy a méltóság egyformán hozzátartozik minden egyes emberi lényhez, és nem függ a szülői szándéktól, a társadalmi helyzettől, a műveltségtől, a fizikai fejlettség állapotától.³⁸

5. Az abortusz új formái

Az embrióbeágyazódását gátló, illetve megszüntetőeszközök (pl. spirál, tabletta) alkalmazása is – fogamzás esetén – abortív hatással bír, amelyre az elkövetők szándéka általában kiterjed.³⁹

Ha kétséget kizáróan bizonyított (vö. *in dubio pro reo* elve⁴⁰) az abortusz bűncselekményének megvalósítása – a konjunktív feltételek fennállása esetén⁴¹ –, az elkövetők a kánoni jog szerint büntetendők.⁴²

A Pápai Kódexmagyarázó Bizottság hiteles törvényt magyarázata értelmében magzatelhajtás alatt, amelyről a hatályos *Codex Iuris Canonici* 1398. kánonjában van szó, a magzat bármilyen módon és bármilyen időben, a fogantatás pillanatától (pl. *in vitro*) történő szándékos megölése értendő.⁴³

³⁵ EV n. 63.

³⁶ DP n. 22.

³⁷ DP n. 22.

³⁸ DP n. 22. Ad prenatalis diagnosztika: DV I, 2.

³⁹ DP n. 23; cf. EV n. 58.

⁴⁰ CIC can. 1608, § 4, can. 1728, § 1.

⁴¹ CIC can. 1, cann. 1321–1324; *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* (CCEO), can. 1, cann. 1413–1415.

⁴² DP n. 23; CIC can. 1398 (cf. can. 1328, § 1–2, can. 1397), cf. can. 1329, § 1–2; CCEO, can. 1450, § 2 (cf. can. 1418, § 1–3, can. 1450, § 1), cf. can. 1417.

⁴³ DP n. 23; AAS 80 (1988) 1818 (ide nem értve a duplex effectus elve alkalmazásának eseti körét).

III. Az emberi embrió és génállomány manipulációja (a génterápia, a klónozás és az őssejt-kutatás területén felmerült problémák)⁴⁴

A génterápiával kapcsolatban is ki kell emelni, hogy az embriót nem szabad egyszerű sejt-halmaznak, eszköznek tekinteni: tilos az a technika, amely által sérül méltósága (vö. pl. *in vitro* megtermékenyítés). A csírasejt-vonalat érintő génterápia amiatt sem fogadható el, mert a meglévő módszerek még nem ellenőrizhetők megfelelően, és az embrióra nézve aránytalanul nagy veszéllyel járnak (vö. genetikai manipuláció).⁴⁵

Az emberi klónozás súlyosan sérti az emberi méltóságot (lényegileg tilos); az említett okokon túl: beláthatatlan káros következményekkel jár, például egészségügyi, pszichológiai, társadalmi szempontból (vö. pl. családi kapcsolatok, genetikai örökség felborulása).⁴⁶

Az őssejtekkel kapcsolatos kutatás vonatkozásában hangsúlyozandó, hogy az embrióból történő őssejt-vétel elkerülhetetlenül az embrió halálát eredményezi; ezért súlyosan tilos cselekménynek minősül (vö. II. 5.). Az is megemlítendő, hogy az „embrionális” őssejtek terápiás alkalmazása komoly tumorképződési veszéllyel jár.⁴⁷

A hibrid klónozás további rosszasága az ember saját azonosságának felforgatásában és az egyéb járulékos egészségügyi kockázatokban áll.⁴⁸

A tiltott eredetű „biológiai anyag” felhasználásának minősítéséhez emlékeztetni kell arra, hogy: az embriót kísérlet tárgyául „használni” bűncselekmény méltósága és élete ellen;⁴⁹ holttestét, akár abortusból származik, akár nem, úgy kell tisztelni, mint más emberi holttestet.⁵⁰ Az ilyen „biológiai anyag” szóban forgó felhasználása tilos, mert az mintegy „elfogadottá teszi”, növeli az említett igazságtalanságokat (pl. az embriók sorozatos megölését).⁵¹ A bűnben nem szabad együttműködni; az igazságtalan állami szabályozásnak is ellen kell állni: az életet védeni kell!⁵²

⁴⁴ DP n. 24.

⁴⁵ DP nn. 25–27; cf. DV I, 3, 5.

⁴⁶ DP nn. 28–30; cf. DV I, 6.

⁴⁷ DP n. 31–32; cf. n. 34–35; EV n. 62–63.

⁴⁸ DP n. 33; cf. DV I, 6.

⁴⁹ DP n. 34; EV n. 62–63; cf. DV I, 4.

⁵⁰ DP n. 35; DV I, 4.

⁵¹ DP n. 35; cf. EV n. 73.

⁵² DP n. 35; EV n. 89; DV III.

Befejezés

Összefoglalóan: minden magatartás tilos, ami sérti az emberi méltóságot; különösen elítélendő az ártatlan emberi lény életének szándékos és közvetlen kioltása; az emberi életet a fogantatás pillanatától a természetes végéig védeni kell. Mindez az orvostudományi kutatások területén is igaz. Az emberi embriónak alanyi joga van az élethez és méltósághoz. Az Egyház kötelességének tartja szólni azokért, akiknek nincsen hangja. A *Dignitas personae* tanításával is ezt teszi – előmozdítandó az élet új kultúráját, amelyben az emberek az emberi életet az instrukcióban kifejtettek szerint tisztelik és szeretik, meghívva erre minden jóakarátú személyt (olyan értékekről van szó, amelyek a természetes ész fényével befogadhatók); mert Isten mindig felajánlja a szükséges kegyelmet ahhoz, hogy megtartsuk parancsait, és minden emberi lényben, főképp a legkisebbekben, magával Krisztussal találkozunk (vö. Mt 25,40).⁵³

⁵³ DP n. 36-37; cf. DV Introd., 1, III, Conclusione.

BEKE MARGIT

Fejezetek az új- és legújabb kori elitképzéshez

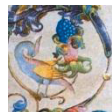
Beke Margit akadémiai doktori értekezése a Pázmáneum XIX–XX. századi történetéről a Szent István Társulat gondozásában jelent meg. A Pázmány Péter bíboros által 1623-ban Bécsben alapított kollégiumból kikerülő papok általában magas egyházi méltóságot értek el, és az egész magyar társadalomra nagy hatást gyakoroltak. Különösen érdekes a kötet, mert nyomon kíséri a főpapok későbbi életútját is, bemutatva a társadalomban és kultúrában betöltött szerepüket is.

„Köztudott, hogy a Pázmáneum intézete a külföldi magyar papság részére kezdettől fogva az elitképzésnek volt a színhelye, amelyet az alapító Pázmány Péter jelölt meg alapító levelében. A Pázmáneum iránti érdeklődést éppen az intézet patinája indokolja, és szerencsére egyes szerzők fontosnak tartották, hogy a

hivatalos intézményi levelezésen túl maradjanak írásos tanúi az intézet történetének akkor, amikor egyidejűleg benne élhettek kortársként, és ez az érdeklődés napjainkig tart.”

354 oldal, keménytáblás, színes képmelléklettel

Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis V. Egyházi heraldikai emlékeink nyomában

Miscellanea
Ecclesiae
Strigoniensis

A tartalomból:

- Harmath Arisztid:* A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság működése
Bertényi Iván: A magyar egyházi heraldika néhány kérdése. Főpapi címerhasználatunk egyes jellegzetességei
Biró Aurél: Magyarok Nagyasszonya ábrázolás egyes Budapesten őrzött zászlókon
Beke Margit: Szakrális hordócskák mint püspökszentelési insigneák
Eck Alajos: Modern hordócskák nyomában
Hegedűs András: Kép a pajzson. Kalauz a primási gyűjtemények címeres emlékeiből rendezett kiállításon
Várszegi Csaba: A Templomos Lovagrend Praeceptóriája

104 oldal, puhafedeles

A KÖTETEK MEGVÁSÁROLHATÓK:

a Szent István Társulat könyvesboltjaiban

és a Budapesti Főegyházmezei Hivatalban (1014 Budapest, Uri u. 62.)

◆◆◆ SZEMLE

◆◆◆ KÖNYVBEMUTATÓ BUDAPEST – ESZTERGOM, 2011. DECEMBER 7–8.

Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye és Egyháztörténeti Bizottsága 2011. december 7-én Budapesten, a Központi Papnevelő Intézet dísztermében, december 8-án Esztergomban, a Szent Adalbert Központban ünnepélyes könyvbemutatót és -vásárt rendezett. A következő köteteket ismertették:

- *Az Esztergomi Bazilika/Die Kathedrale zu Esztergom/ The Basilica of Esztergom* (szerk. Beke Margit; Editions du Signe – Esztergom-Budapesti Főegyházmegye, Strasbourg 2011) 192 pp., 261 színes kép
- ERDŐ Péter, *Egyház, kultúra, társadalom. Beszédék, interjúk, írások* (Szent István Társulat, Budapest 2011) 762 pp.
- BEKE Margit, *Fejezetek az új- és legújabb kori elitképzéshez. A Katolikus Egyház szerepe a modern magyar értelmiségi elit nevelésében a bécsi Pázmáneumban* (akadémiai doktori értekezés; Szent István Társulat, Budapest 2011) 326 pp., 39 fotómelléklet
- *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis V. A 2010. szeptember 15-i „Egyházi heraldikai emlékeink nyomában” című konferencia előadásai és a kiállítás anyaga* (szerk. Beke Margit; Szent István Társulat, Budapest 2011) 104 pp.
- BEKE Margit, *A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei* (2., bővített kiad.; Magtár Művészeti Alapítvány, Budapest 2011) 511 pp.

Az alábbiakban válogatást közlünk az elhangzott beszédekből.

Köszöntő

Nem mint házigazda, de mint a ház gazdája, szeretettel köszöntöm az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága által szervezett könyvbemutatóra érkezett kedves, érdeklődő vendégeinket.

Amióta kitalálták a könyvnyomtatást vagy még inkább az írást, a szellem emberei mindig nagy becsben tartották a könyvet mint információk tárát, mint új ismeretek hordozóját, mint az emberi szellem átjárta világ összegyűjtött kincseinek közvetítő eszközét. A katolikus Egyház, az isteni értelem vallása is gyorsan szövetségest látott az írásban, a könyvnyomtatásban, a tudományban.

Szüksége van erre a szövetségesre is, mert Krisztus nem ígérte, hogy országa a történelem során mindig nagyobb lesz, így növelve hívei biztonságérzetét. Híveinek nem ígért gondtalan életet sem, hanem csak azt, hogy az ő országán a pokol kapui nem vesznek erőt, hogy híveinek minden képességüket és erejüket latba kell vetniük a vágyott kincs, vagyis a kötelező értékek, a Vele való hiteles kapcsolat birtoklásáért, közvetíteni tudásáért.

Övéinek tehát minden korban meg kell találniuk a tanúskodás jó stratégiáit, aminek egyszerre kell a múltból és a jövőből táplálkoznia; amiben találkoznia kell hitnek és észnek, szívnek és értelemnek.

A múlthoz tartozik az Írás és a Tudomány mint eddigi tapasztalataink forrásai, tárházai. Ez az igaz hit és a valódi tudás. Azt mondják el nekünk, hogy mit kell hinnünk Istenről, és mit tudtunk meg a teremtésről. A múltban ezek már sikeresen vezették az Egyház hajóját, akár a nehezen hajózható vizeken is. De hiszen ez sem más, mint az akkori jelenben az akkori múlt és a jövő összevetésének eredménye. Vagyis az idők jelei minden kor tér-idő horizontján megjelennek.

Feladatunk birtokba venni talentumaink arányában, hogy mit hittünk és tudtunk meg eddig, vagyis azt, hogy mi a hitelre és megismerésre méltó. Így kerülhetjük ki az álvallás, a tévhit és az áltudomány Skylláját és Karybdiszét. Ilyetén felvértezetttség nélkül aligha sikerül a ma feladataival megbirkóznunk.

Ám a mindenkori jelen hozhat újat, olyat, amire a múltbéli tapasztalat nem kínál közvetlen segítséget. Az idők jelei sejtetik a holnap árnyait és fényeit, az Egyház valós lehetőségeit. Azoknak a fogódzópontoknak a megtalálása ez, amelyek fogékonytá teszik a ma emberét a hit és a tudás befogadására. Mert ma nemcsak a hit befogadásával, de a tudás befogadásával is baj van. De az igazi hit és valódi tudás szüli valamiképp a reményt. Ám az újat is csak a már ismert, vagyis a hagyomány segítségével tudjuk felfedezni; ezért a múltnak – újra- és újraértékelésének – és a vele való eleven kapcsolatnak minden kor számára nagy becsben kell lennie.

E könyvbemutatón kulcsszerepet kap a múlt. Bár a bemutatandó kötetek inkább a történelmi múltat idézik (*historia est testis temporum, nuntia vetustatis*), ám ezt is főleg azért, hogy okuljunk belőle. Így lesz a történelem nemcsak *lux veritatis*, hanem *magistra vitae* is.

Szó lesz itt templomról, címertanról, a bécsi Pázmáneum történetéről, az Esztergom-Budapesti Főegyházmege újabb levéltári kutatási eredményeinek

közzétételéről, illetve a főegyházmege jelenlegi főpásztorának új kötetéről, melyben megpróbálta a múlttal összevetni az eljövendőt.

Az esztergomi bazilikát bemutató kötet bevezet minket a Magyar Sion történetébe és jelenébe. Templom tervezése és építése minden építész legnagyobb álma, melyben nemcsak a technika és technológia bravúrája, hanem az Istent kereső és imádó ember vallásos hódolatának művészi kifejezni tudására is szükség van. Kettős értelemben is a monumentalitás közvetítője tehát a templom: az épület nagysága és a művészet szárnyalása, hogy Isten legyen mindenben mindig a legnagyobb, aki szeretetből magához akar emelni minket, hogy életünk, gazdagabb életünk legyen. Nagy dolog, ha egy templomnak történelme, múltja van – ez még jobban kiemeli monumentalitását, hiszen magába fonja a nemzedékeket, melyek a templom falai közt Isten dicséretére fakadtak, általa igazabbakká lehettek. Mindez még erőteljesebben érvényes, ha a haza főtemplomáról van szó.

Az Egyház hídját két pillér tartja: a keresztény család és a papság a szerzetességgel. Mindkét pillérnek erősnek kell lennie, hogy a híd valóban összekösse az Eget a Földdel, az Embert az Istennel. Az Egyháznak is szüksége van arra, hogy a papság soraiban is jelen legyen az elit, akik nem privilégiumokat kívánnak, nem kényelmes életre vágnak, hanem ők azok, akik tényleg jók és igazak. Ők a szó eredeti értelmében vett arisztokrácia. Jellemük és rátermettségük adja biztosítékát annak, hogy valóban mint jók uralkodjanak. Ettől lesz igazságosabb a társadalom és tudnak benne boldogulni az emberek. A bécsi Pázmáneum történetéből kiviláglik, hogy a múlt századok főpásztorai milyen előrelátóak voltak, s ezért a mai püspök atyák számára kormányzati lépéseik és kormányzati stratégiájuk tanulmányozása épp a jelen problémák orvoslásához ajánlatos.

Ma ismét kezdjük felfedezni a szimbólumok, a jelszavak fontosságát. Ezek között a jelek között vannak a címerek, s rajtuk gazdájuk származása, élettörténete, tevékenységük és az életüket irányító vezéreszme. A történelmi események okainak feltárásában, egy-egy történelmi személy döntésének és döntési motívumainak megítélésében a címereik tanulmányozása olykor meglepő eligazítást adhat. Hasonlóan fontosak a levéltári kutatások, melyek elárulják nekünk azt, hogy az egyes korokban miképp értelmezte az idők jeleit, mi módon reagált az adott kor eseményeire, eszméire és eszményeire az Egyház, mi módon hirdette az Isten igéjét, mik akadályozták a történelmi helyzet jó kihasználását, hogyan őrizte örökségét, az Evangéliumot.

Erdő Péternek már sok arcát ismerhetjük. Ismerjük már mint tudóst, tudományszervezőt. Most megismerkedhetünk főpásztori arcélével. Azt az embert láthatjuk bemutatandó kötete olvastán, aki aktualizálni próbálja a jelenben az evangéliumot; igehirdetéssel, tudományos írásokkal, interjúkkal, kormányzati döntéseivel. Azt láthatjuk meg e kötet révén, hogy miként értékeli ő az idők

jeleit, mi módon merít erőt a múltból és reményt a jövőből a jelen küzdelmeinek bajvívásához.

Ezekkel a köszöntő szavakkal megnyitom az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága által rendezett könyvbemutatót, s kérem a mikrofonhoz az egyes könyvek méltatóit, mi pedig hallgassuk őket figyelemmel.

Kuminetz Géza

Az Esztergomi Bazilika/Die Kathedrale zu Esztergom/The Basilica of Esztergom (szerk. Beke Margit; Editions du Signe–Esztergom-Budapesti Főegyházmegye, Strasbourg 2011) 192 pp., 261 színes kép

Erdő Péter bíboros, esztergomi érsek örömmel fogadta, a strasbourgi Signe kiadó projektvezetőjének, Rolf Herzbach úrnak a megkeresését, hogy a világ nagy templomainak sorozatában, három nyelven, önálló, díszes kötetekben szeretnék bemutatni a magyar katolikus Egyház legfőbb templomát, az esztergomi Bazilikát. Bíboros primásunk dr. Beke Margit levéltáros-történész, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnökét bízta meg a szervezéssel és a szerkesztéssel. Beke Margit felkérte a primási és káptalani gyűjtemények vezetőit, hogy munkatársaik bevonásával – a lényegre szorítkozva – ismertessék az 1000 éves esztergomi főszékesegyház történetét és európai jelentőségű művészeti kincseit. Az így megvalósult jeles kötet hét fejezetből áll, amelyekhez Erdő Péter bíboros, primás írt előszót. A bevezető sorokat primásunk címere vezeti be, amely a Magyarok Nagyasszonyát ábrázolja égi trónusán, s alatta a jelmondat olvasható: „*Initio non erat nisi gratia*”. Ez az isteni kegyelem nyilvánult meg országunk legfőbb temploma, a „*Caput, Mater et Magistra Ecclesiarum Hungariae*” igen viszontagságos 1000 éves történetében. Szent István első királyunk itt ajánlotta fel az országot 1038-ban az Istenanyának, abban a Bazilikában, amelyet ő építtetett a Szent Szűz és Szent Adalbert püspök tiszteletére. A kötet címlapján e két védőszent szobra látható az esti reflektorfényben tündöklő Bazilika előtt. A Bazilika ma, 1000 év után is, a magyar katolikus egyház központja, búcsújáró hely, Mindszenty József bíboros, Boldog Meszlényi Zoltán püspök és számos szentéletű főpap és világi temetkezési helye.

A Várhegy és a Bazilika. A kezdetektől a középkor végéig című I. fejezetben dr. Hegedűs András történész-levéltáros, a Primási Levéltár igazgatója ismerteti a Bazilika építésének előzményeit és történetét. Gazdag színes képanyaggal kísérhetjük végig ezt a történetet a trónörökös Vajk (Szent István) megkeresztelésétől kezdve 1543-ig, Esztergom török kézre kerüléséig. Rudnay Sándor primás, a mai Bazilika első építtetője a főoltár felett

a keresztelés fontos eseményét kívánta megjelenítenni, ezért bízta meg Hesz János Mihály magyar festőt 1823-ban a kép elkészítésével. E kép részlete ma a Vármúzeumban látható. Mivel Esztergom 1000–1256 között a magyar király székhelye is volt, és az érsek a király első embere volt, a szerző bemutatja a Prímási Levéltárban őrzött legkiemelkedőbb történeti dokumentumainkat is, így az Aranybulla 1318. évi átiratát az eredeti 1233. évi aranypecséttel. Kiemelt figyelmet kap a III. Béla és Jób érsek által 1185–96 között megújított Bazilika nyugati díszkapuja, a *Porta Speciosa*, amelynek a török hódoltság utáni romos képét 1741–53 között festtette meg Klímó György kanonok. Ennek a pompás kapuzatnak a teológiai programja és szobrászati emlékei a kor európai kultúrájában egyedülállóak! A következő évszázadok jeles prímás érsekeinek mecénási tevékenységéből a szerző a Pálóczi György által készített ötvös- és textiltárgyakat, Szécsi Dénes és Vitéz János érsek művészi sír-emlékét, valamint Bakócz Tamás pápajelölt érsek épen fennmaradt kápolnáját és annak pompás felszerelését emeli ki. A Mátyás király kincstárából Bakócz prímáshoz került nagyméretű, világhírű, zománccal ékes arany ötvösmű, az ún. Mátyás-kálvária is e kápolna kincsét képezte.

A Török kor kezdetétől 1706-ig. A török idők és a visszatérés című II. fejezetben dr. Beke Margit ismerteti az érseki végvár hősi küzdelmeit 1529-től a Rákóczi-szabadságharcig. 1543-ban az érsekség a káptalannal és a prépostságokkal Nagyszombatba menekült. Itt és a közeli Pozsonyban fokozatosan kialakították a prímási székhelyet. Megismerjük a korszak főbb érsekeinek – Oláh Miklós, Pázmány Péter, Lippai György, Szelephényi György – európai jelentőségű tevékenységét. Művészettörténetük jeles emlékeit pompás színes képek mutatják be. A török uralom alatt a Bazilikát löporraktárnak használták, de a fénylő vörös márványból épült Bakócz-kápolnát dzsámivá alakították át a híres Szinan építész terve szerint. A kápolna mellé minaretet állítottak. Török utazók elragadtatással teli leírásait is olvashatjuk a Bakócz-kápolnáról. Az 1683. október 27-én Sobieski János lengyel király és Lotharingiai Károly vezetésével felszabadult Esztergom a török uralom alól. A hálaadást a Bakócz-kápolnában tartották.

A III. fejezetben (*A XVIII. századtól az új székesegyház építéséig. Az árván maradt város*) a XVIII. századi Várhegy életét Istvánffy Miklós művészettörténész mutatja be. Az érsekség ugyanis nem térhetett vissza Esztergomba a felszabadulás után, mert császári katonaság költözött a Várhegyre. A Bakócz-kápolna barokk berendezést kapott. 1718-tól a máriapócsi Istenanya-ikont helyezték az oltárra, amely vonzotta a zarándokokat. Barkóczy Ferenc érsek 1761–65 között megkísérelte visszaszerezni a Várhegyet a katonaságtól. A romos székesegyház helyére új templomot kívánt építtetni Isidore Cannevale és F. A. Hillebrandt terve szerint, de korai halála miatt csak az előmunkálatokig jutott el. 1767–71

között felépült a katonaság részére a Szent István-templom a székesegyház romos falai mellé. Ennek a templomnak jeles barokk oltárképeit is láthatjuk a kötetben, amelyeket ma a vizivárosi zárdatemplom őriz.

A kötet leghosszabb, *A XIX–XX. század. A Bazilika újjászületése* című fejezetében Kontsek Ildikó művészettörténész, a Keresztény Múzeum igazgatója mutatja be a mai Bazilika 1820-tól 1869-ig tartó, drámai politikai küzdelmek között zajló építkezését. Négy primás folytatott hősi küzdelmet a császári udvarral a reformkor kezdetétől, Haynau rémuralmán, majd a Bach-korszak évtizedein keresztül, az ország és benne az Egyház függetlenségét jelképező primási székesegyház felépítéséért. A szerző nagy szakértelemmel mutatja be az egyes érsekek által megbízott jeles építészek – Kühnel Pál, Páckh János, Hild József – és a különböző korok kiemelkedő képzőművészeinek alkotásait. Ez utóbbiak időrendben a következők: Andreas Schroth (a kriptá angyalszobrai, 1822), Ferenczy István (Szent István első vértanú oltára, 1827–31), Giuseppe Pisani (Károly Ambrus primás síremléke, 1830), Marco Casagrande (a Bazilika nyugati homlokzatának két domborműve: Szent István országfelajánlása, Szent László meghívása a keresztes hadjárat fővezérévé, 1844), Pietro Bonanni (a főoltár szobrai, 1851–55, az Eucharisztia-oltár szobrai, 1855), Giovanni Bonanni (Szent Erzsébet és Szent Margit szobra az északi kereszthajóban, 1851–55), Michelangelo Grigoletti (Mária mennybevitelle főoltárkép, Szent Kereszt-oltárkép 1854, Szent István országfelajánlása oltárkép 1855–70), Ludwig Moralt (a szentély boltozati freskója: a Szentháromság dicsősége, 1852–55, a kupola csegelyeiben az egyházatyák képei, 1855, további oltárképek: Vajk megkeresztelése, Szent Márton a Kereszt jelével győzi le a pogányokat, Jézus születése, Jézus feltámadása, 1855), Johann Meixner (domborművek a hajó északi és déli falán: Jézus virágvasárnapi bevonulása Jeruzsálembé, Jézus a gyermekek között, 1850, az orgonakarzat szobrai: Szent Cecilia és Dávid király és harsonázó, zenélő angyalok, 1855, a Szent Adalbert-oltár szobrai, a Szent József-oltár szobrai, 1850-es évek, Jézus megszólítja Zakeust, dombormű a főkapu felett, továbbá az északi és a déli torony kapuíve feletti domborművek: a Bazilika alapkövetétele és felszentelése, 1856). A szentély bútorai – stallumok, primási trón, orgona – a bécsi Carl Leistlertől származnak (1854). Johann Huttererkészítette Szécsi Dénes és Hunyadi János nagyméretű szobrait és a négy építető primás címerét az oszlopcsarnokban 1874–78 között. A torinói Pietro della Vedovműve Pázmány Péter egész alakos márványszobra (1882), a Bakócz-kápolna két oltárszobra, Szt. István és Szt. László (1875). Kiss György munkája Telegdi Csanád és Nagy Lajos király szobra az oszlopcsarnokban (1894), a Jézus Szíve-oltár (1896) és a Szt. Márton-oltár szobrai (1897), valamint ahúsvéti gyertyatartó (1906). Stróbl Alajos műve Simor János primás egész alakos szobra (1896).

Lippert József készítette a főhajó mennyezeti díszítését és a szentélyben Simor János prímási trónusát (1886). Mattioni Eszter alkotása a Szent Kristóf-kép (1974). Perczel Dénes alakította ki 2000-ben a Szt. István-kápolna új liturgikus terét. A missziós kereszt Ozsvári Csaba munkája (2008).

A tanulmány a fenti műalkotásokat az egyes érsekek tevékenységéhez kapcsolva mutatja be. Kiemelt szerepet kap a szabadságharc leverése után, 1849-ben kinevezett Scitovszky János prímás elszántsága a Magyar Sion mielőbbi használatba vételére, felszentelésére, amely 1856. augusztus 31-én nagy ünnepséggel meg is valósult. Liszt Ferenc vezényelte az általa erre az alkalomra írt Esztergomi misét. Jelen volt Ferenc József császár és kísérete. A Bazilika felszentelésére készült liturgikus kellékek, mint a Milánóban készült pompás palást, továbbá a nagy napra kiadott képek és emléktárgyak hozzák közel az olvasóhoz a nagyszabású történelmi eseményt.

A Kincstár: 1200 év egyházművészete című V. fejezetben a főszékesegyház európai híró főbb ötvös- és textilműveit Rákossy Anna művészettörténész ismerteti. Az 1000 éves főszékesegyház kincstára ugyanis korábbi, Karoling-kori, hegyikristályba vésett Kálvária-ábrázolást is őriz. A szerző vázolja a világhíró gyűjtemény viszontagságos történetét, majd a legkiemelkedőbb néhány emléket mutatja be: a XII–XIII. századi Békecsók-táblát, a limoges-i körmeneti keresztet, a XIV–XV. századi pompás kelyheket, mindenekelőtt Suky Benedek kelyhét, úrmutatókat, szarvserleget, majd a miseruhákon át vezeti el az olvasót a Mátyás-kálvária csodájához. A barokk korszak jeles emlékei közül Pázmány Péter prímás házioltárára és liturgikus tárgyaira, továbbá Károly Ambrus érsek 1717-ben Augsburgban készült kelyhére és misekancsó-készletére, valamint Esterházy Imre érsek drágakövekkel ékes bécsi úrmutatójára és kelyhére hívja fel a figyelmet. A mai Bazilikát építő primások ajándékaként a XIX. század európai iparművészetét méltóképpen képviselő készletek gazdagították a Kincstárat, ami a XX. században is – jóllehet szerényebben – folytatódott.

A XX. század első fele. Háborúk viharában című VI. fejezetben Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója tekinti át a korszakot, amelynek nagy jelentőségű primásai Csernoch János (1913–27) és Serédi Jusztinián (1927–45) voltak, akik az I. világháború és Trianon katasztrófái után is biztosították a magyar Katolikus Egyház főtemplomának méltó fényét. Erre utal Zala Gyögy nagyszabású Csernoch-síremléke, a téli kápolna freskódíszé és az 1938. évi nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus, amelynek kiemelt színhelye a Bazilika volt.

A Bazilika jelen korát, 1945 és 2011 közötti életét mutatja be a záró, VII. fejezetben (*1945-től napjainkig. Élet az ország főtemplomában*) a szerkesztő, dr. Beke Margit. A II. világháborúban súlyosan megsérült főszékesegyház Mindszenty József bíboros prímás rövid, hároméves működése alatt az ország lendületes lelki újjászületésének központja volt. 1948–75

között, amikor a primást a kommunista diktatúra bebörtönözte, az állam által ellenőrzött apostoli adminisztrátorok igyekeztek a Bazilika működését fenntartani. Mindszenty bíboros, primás halála után, 1976–86 között, Lékai László bíboros, primás idején befejeződött a Bazilika háborús sebeinek gyógyítása. A székesegyház új művészi alkotásokkal is gazdagodott. Megújult a Bakócz-kápolna, a Kincstár a mai, méltó helyére költözött. 1987–2003 között Paskai László bíboros, primás idejében a Bazilika kiemelkedő ünnepei voltak Szent István király halálának 950. évfordulója 1988-ban a Szent Jobb jelenlétében, majd a rendszerváltás után, 1991-ben Mindszenty József bíboros újratemetése és II. János Pál pápa látogatása, 1994-ben az orosz ortodox pátriárka köszöntése, továbbá az 1997. évi jubileumi év Szent Adalbert püspök és vértanú halálának 1000. évfordulója alkalmából, valamint a 2000/2001-es millennium nyitó- és záróünnepsége a Szent Korona és az ország vezetőinek jelenlétében. 2003 óta Erdő Péter bíboros, primás vezeti hazánkban a Katolikus Egyházat, akit az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa elnökévé választott. A primási főszékesegyház számos nemzetközi egyházi eseménynek is helyet ad, mint pl. 2006-ban a szlovák–magyar kiengesztelődésnek. A kötetet kísérő pompás színes képek száma ebben a fejezetben a leggazdagabb. A pap- és püspökszenteléseken, bérmálásokon kívül, a főegyházmegye vértanú segédpüspökét, Meszlényi Zoltánt (+1951) is a Bazilikában avatta boldoggá 2009-ben a primás. Mindez az Egyház élni akarását és hitét dokumentálja.

A 261 művészi színes fénykép nagy része Mudrák Attila fotóművészt, a Keresztény Múzeum jeles fényképészét dicséri. Számos intézmény által digitalizált illusztrációk egészítik ki a fényképek sorát. A kötet művészi tervezését Sylvie Tisinski végezte. A magyar, német (Übersetzt.: Kristóf Szabó) és angol (transl.: Dr. Gábor Braunitzer) nyelven megjelent pompás kötet lehetővé teszi, hogy honfitársaink mellett a nagyvilág is megismerje a magyarság 1000 éves egyházi központjának nemzetközi jelentőségű történetét és kincseit.

Prokopp Mária

Az Esztergomi Bazilika társkiadója: az Editions du Signe

Szeretném megköszönni kiadónk elnöke, Christian Riehl úr nevében is a meghívást, és hogy így alkalmunk nyílik arra, hogy bemutassuk könyvkiadói tevékenységünket Magyarországon. Köszönjük Erdő Péter bíboros úrnak munkánk minőségébe vetett bizalmát, büszkék vagyunk az első közösen megvalósított kötetre, az esztergomi Bazilika történetét bemutató albumra.

Köszönetet szeretnénk mondani továbbá elsősorban a kötet szerkesztőjének és egyben egyik szerzőjének, Dr. Beke Margitnak, az egyes fejezetek szerzőinek, Dr. Kontsek Ildikónak, Rákossy Annának, Dr. Hegedűs Andrásnak, Czékli Bélának, Istvánffy Miklósnak, valamint a kötet olvasószerkesztőjének, Dippold Pálnak és fényképészenek, Mudrák Attilának. Hálásan köszönjük Tarcsay Péter és Dr. Kovács Zoltán szerkesztői ésszervezői támogatását is. Őszintén reméljük, hogy ez az első közös munka érdeklődő közönségre talál majd, kiváltképp Esztergomban, a Bazilika látogatóinak körében.

Az Editions du Signe 1987-ben alapított sikeres nemzetközi vallás- és egyháztörténeti kiadó. Megalapítása óta kiadónk sikeresen jelentetett meg képes egyháztörténeti köteteket, valamint lelkeségi kiadványokat világszerte. Több mint 550 katolikus egyházmegye és kongregáció számára készítettünk albumokat, főként Németországban, Franciaországban, Ausztriában, Svájcban, az Amerikai Egyesült Államokban, Írországon, Angliában, Spanyolországban és Olaszországban. Világszerte több mint száz székesegyházról adtunk kitöbbsnyelvű kalauzokat (összesen mintegy 40 nyelven), így a római Szent Péterről, a párizsi Notre-Dame-ról, a New York-i St. Patrickről. Megjelentettünk egy hétkötetes képes Bibliát felnőttek számára, amelyet a Readers Digesttel együttműködve világszerte terjesztettünk, valamintegy képes gyermekbibliát. Kiadtuka katolikus szentek történetét 10 kötetben. Megjelent gondozásunkban az Újszövetség. További kiadványaink között szerepelneklelki kalauzok családok, betegek, idősek, iskolák számára, valamint egyházi ünnepekre, illetve albumok pl. a Vörös Kereszt történetéről, Elzász és Baden-Württemberg régiókról stb.

A kiadó 1994 óta tőzsdén bejegyzett társaság, éves forgalma 6 millió euró azaz 1,8 milliárd forint, 30 embert foglalkoztat, és évente kereken 200 új könyvet, illetve írásművet ad ki. 100%-ostulajdonú leányvállalattal, a németországi Kehlben működő, német, osztrák és svájci egyházmegyékkel kooperálóSadifa Media Verlags GmbH-val egyetemben kiadónk szakmailag kiemelkedő szinten sikeres kiadói összkoncepciót képvisel, egyházszerkesztésű formatervezéssel, jutányos nemzetközi nyomda- és papírköltséggel dolgozik, menedzsmentje tapasztalt, szerzői és fényképészei szakmájukban elismertek.

A kiadó képes egyháztörténeti könyvek publikációját tervezni és készíti elő a közép-európai térségben: Magyarországon, Szlovéniában, Horvátországban, Romániában, Szlovákiában. Az *Esztergomi Bazilika* első ilyen jellegű kötetünk Magyarországon. 2012-ben további egyháztörténeti tárgyú albumok kiadását tervezzük, köztük a Hajdudorogi Egyházmegye és a magyar görögkatolikus egyház történetéről, a Szeged-Csanádi Egyházmegyéről, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyéről, a máriaradnai pápai bazilikáról és a

Ljubljana-i Főegyházmegye történetéről. További egyházmegyékkel, valamint a Pannonhalmi Főapátsággal tárgyalásokat folytatunk.

Kívánjuk, hogy a jövőben is sikeresen működjünk együtt új kötetinken a magyar egyházmegyékkel, könyveink szerzőivel és fényképészeivel, és természetesen, hogy sikeres, szép műveket adjunk ki a magyar Katolikus Egyház javára.

Rolf Herzbach

ERDŐ Péter, *Egyház, kultúra, társadalom. Beszédék, interjúk, írások* (Szent István Társulat, Budapest 2011) 762 pp.

Dr. Erdő Péter bíboros új könyve, mely az *Egyház, kultúra, társadalom* címet viseli, a szerző különböző alkalmakra készült beszédeinek és írásainak gyűjteménye, és az 1993 és 2011 közötti időszakot öleli fel. Történésekkel teli időszak ez mind a magyar Egyház, mind Magyarország primásának életében. 1993-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának kánonjog professzora, majd az egyetem rektora, többek között ebben az időben jön létre annak Jog- és Államtudományi Kara és a Kánonjogi Posztgraduális Intézet is. Erdő Pétert 2000. január 6-án szentelte püspökké II. János Pál pápa Rómában, a Szent Péter-bazilikában 12 új püspök között. Majd 2002-ben, éppen ezen a napon, december 7-én nevezte ki a Szentatya főegyházmegyének érsekévé. Hazánk primása jelenleg egyben a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa (CCEE) elnöke is.

A kötetben 55 beszédet (a teológia, a kultúra és a társadalmi kérdések témaköréből), 49 interjút (ugyanezen témákban), 23 egyéb írást, összesen 127 megnyilatkozást találunk, valamint a Család Évében elmondott katekézissorozatot. Ezek az alkotások véleményem szerint kiváló példát mutatnak arra, hogy minden pap, de különösen is minden püspök számára a nyilvánosság előtti minden megszólalás vagy írás lehetőség arra, hogy Isten és az Egyház ügyéről szóljon és tanúskodjon. A beszédék a szerző számára alkalmat teremtenek arra, hogy beszéljen egy konkrét közösségnek arról, ami az emberi életben igazán fontos. Az interjúk sajátos helyzetek, amikor egy-egy konkrét körülmény kínál arra alkalmat, hogy személyes vallomást tegyen a riport alanya arról, hogy miként látja saját életét vagy az Egyházat foglalkoztató aktuális kérdéseket. Az írások pedig a hosszabb párbeszéd dimenzióját tárják fel az író számára, azzal a világgal, mely nagyon is keresi az igényes partnert a maga számára, és amelyet nagyon is foglalkoztatnak azok a kérdések, amelyekről a keresztény örömhír szól. Ilyen pozitív üzenete a kereszténységnek, hogy létezik igazság, és ezt az ember képes is megismerni, és hogy az ember

sajátos méltóságot kapott az Istentől: „Mennyire aktuális a mai világunkban, hogy az igazságnak, a valóságnak megfelelő képünk legyen a világról, az emberről, a világ és az ember értékéről, létünk értelméről. Ha ilyen képünk nincs, nehezen tudjuk világosan értékelni, szenvedélyesen megbecsülni mások és a magunk méltóságát. Isten léte és a Krisztusban hozzánk elérkezett igazsága és szeretete teljes és biztos alapot ad a keresztyén ember világlátásának és életének. Krisztus az út, az igazság és az élet. Ő az ember megváltója.” (617. o.) Végezetül a katekézis nem más, mint higgadtan kifejtett, az Egyház kincseiből merítő tanítás elsősorban a hívők, de minden, az igazságot kereső ember felé is.

Főpásztorunk ezeket a sajátos helyzeteket felhasználva nyilatkozik meg ebben a kötetben. A sorokon is átsejlik nyugodt stílusa, az egyes témák iránti igazi lelkesedése és elkötelezettsége a Tanítóhivatalhoz való hűségben. Kiolvashatjuk páratlan teológiai és kánonjogi tudását, szakértelmét és a párbeszédre való nyitottságát is. De egyben megismerhetjük családját, a karácsonyi ünnepekre a gyermekeikkel együtt készülő szüleit, akiktől az első könyveket kapta elolvasásra, és akik otthon is tanúságot tettek keresztyén hitükről.

A kötetet örömmel ajánlom elolvasásra. Akik vállalkoznak erre a szellemi útra, megtapasztalhatják, hogy Erdő Péterre is igaz, ahogyan ő vall a keresztyén értelmiségiről, vagy ahogyan régen nevezték őket, az „írástudókról”: „Az élet és a világ nagyobb összefüggéseit kutatták, akik a dolgok értelmét, a cselekvés célját tárták fel a közösség számára.”

Frankó Tamás

HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

DEMMEI József, *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon* (Kalligram, Pozsony 2011) 373 pp.

A Demmel József előző kötetén olvasható cím is meghökkentő: „Egész Szlovákia elfért egy tutajon...”,¹ de ez az idézet legalább Jozef Škultétytól, a szlovák nemzettörténet nagy öregétől származik. Jelen cím viszont a szerző vakmerő értelmezése, hiszen a szlovák nemzet születését a 19. századra

¹ DEMMEL József, „Egész Szlovákia elfért egy tutajon...” *Tanulmányok a 19. századi Magyarországon szlovák történelméről* (Kalligram, Pozsony 2009). Ismertetése: *Magyar Sion* IV (2010) 2/281.

teszi, ráadásul Magyarországon. A nem csupán a szűk történész szakmának szóló könyv bizarr gondolatokat ébreszt majd a szlovák közolvasókban, akik legkevésbé nemzetközponitú ismereteik szerint is *Szlovákia* történetében jár-tasak a Nagymorva Birodalomtól kezdődően. Igaz, a nálunk is ismert Dušan Kováč kézikönyvének² III. fejezete „A középkori Magyarország”, amelynek kiemelt része „A szlovák etnikum kialakulását elősegítő államkeret” alcím, ami Demmel kötetével együtt a hungaroszlavakológia mellőzhetetlenségét tanúsítja: a mai szlovák retrospektív vizsgálódások nem szakíthatják ki a szlovákságot „Uhorsko”, Magyarhon összefüggésrendszeréből, de talán még súlyosabban intik a magyar múlt tanulmányozóit a magyar, a szlovák és a többi nem magyar etnikum évezredes szimbiózisának elemzésére, elfogadására, alkalmazására a mai magyar nemzeti múltismeret értelmezésében.

A szlovák etnogenezis a nemzetteremtő Lúdvít Štúr életrajza, egy várható nagymonográfia különböző mélységben készült részleteinek időrendi sora. Minden állítása adatolt, a szak- és politikai irodalom feltételezéseit nem veszi át. A téma természeténél fogva levéltári források mellett párhuzamosan ismer-teti, és rendszerint módosítja, kiegészíti, nem egyszer cáfolja is a szlovák és a magyar szakirodalmakat, sőt jó néhány összefüggésre nyugat-európai szerzők segítségével mutat rá.³

Az újabb kommunikáció-tudomány következetes alkalmazásának megfelelő publicisztikai kiemelő alcímválasztások különösen fontos, eddig ismeretlen vagy kényes kérdések felvetését jelzik: „A magyar historiográfia beszédes hall-gatása”, „Az új családi stratégia úticélja: az insula lutherana”, „Kossuth Lajos nagybátyja, a szlovák irodalmi nyelv és a szlovák anyanyelvű magyar nemes-ség”, „A Tatrín mint magyarországi egyesület”, „Szlovák parlamentarizmus a 19. században”, „A megfigyelés legendája”, „A szlovák Weimar” stb.

Szerzőnk mindvégig bizonyítja Prológusának vezérgondolatát: Štúr a 19. századi Magyarországon élt, magyarországi egyesületeket alapított. „Az egy-lényegű magyarországi társadalmon belül létrejött egy alternatív, szlovák nemzeti társadalom.” (13–17. p.) A hungaroszlavakológia gyakorlati kézikönyvét lapoz-

² KOVÁČ, Dušan, *Szlovákia története* (Kalligram, Pozsony 2001).

³ Igényességét mottói is jelzik (Hans Georg Gadamer, Anthony D. Smith, Pierre Bourdieu stb.) például a biográfia, a könyvkiadás és könyvterjesztés, a kulturális egyesületek és az oktatás, a magánélet kérdéseiben.

⁴ Szörényi László polivalens nemzeti tudatnak nevezi ezt a patriotizmust. Vö. SZÖRÉNYI László, *Severini János polivalens nemzeti tudata*, in *Interkulturális tanulmányok Vajda György Mihály 85. születésnapjának megünneplésére* (Szeged 1999) 61. Kulcsár Szabó Ernő a hungarológiai feladatá-nak tartja az „interkulturális találkozások” elemzését. Vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A (nemzeti) kultúra – mint változékony üzenetek metaforája. Avagy: Emlékműve-e önmagának a „hungarológia”?*, in

gatjuk tehát. A „beszédesen hallgató” magyar historiográfia, a magyar közvélemény „nem tekintette nemzetnek az ország szlovák anyanyelvű lakóinak közösségét” (43. p.), pedig a szlovákságot „felfedező”, többségükben katolikus történetírók nemzetfelfedezésüket a hungarus patriotizmus keretei között végezték (64. p.). Demmel nemzeti oknyomozásából egyértelmű, hogy a Štúr nemzettudatát alakító személyek és körülmények miként gyökereztek a hungarus nemzetfeletti valóságban, amikor a német Leopold Petz működését veti egybe a szlovák és a magyar történetírás tükrében. A korabeli Magyarországon a „normalitás” „identitáspluralitás” volt,⁴ de ez a felfogás csak a legújabb időben tapasztalható. Igaza van szerzőnknek: „Petz és Štúr kapcsolata is elsősorban pedagógiai, nem pedig nemzeti kontextusban értelmezhető ... a magyar források figyelmen kívül hagyásával olyan tények maradnak feltáratlanul, amelyek felbukkanása Štúr kapcsolatrendszeréről szóló eddigi tudásunkat alapvetően kérdőjelezi meg.” (75. p.) Ugyanúgy a szlovák historiográfia forráskutatás nélkül vette át Jozef Miloslav Hurban adatait (69. p.).

A magyarországiság mint a hungaroszlavakológia alapvető vizsgálódási területe jeles hangsúlyt kap Demmel kötetének második részében, különösen „A Tatrín mint magyarországi egyesület” (197–217. p.) alfejezetben. A szlovák olvasókör már az 1844-től érvényes magyar nyelvtörvénnyel is ütközött, első vezetője, Michal Miloslav Hodža röpirata a Tatrín érdekében dokumentum értékű a szlovák nemzettudat alakulása szempontjából: „Ne ütközzünk meg azon, hogy Magyarországon nem ismerik el a mi szlovák nemzetiségünket. Hogyan akarjuk, hogy mások elismerjenek, amikor saját magunkat sem ismerjük el? Nemzetiségünk elismerése rajtunk múlik: mert önmagunk megismerése a nemzetiség ábécéje. A szlovák nemzetiség olyan különlegesség Magyarországon, hogy nincs még keret számára, ezért még sem nyilvánult meg, sem nem ismertette meg magát.”⁵

Az oknyomozás igen értékes eredménye Štúr zólyomi követ voltának tisztázása. Demmel félreérthetetlenül fogalmaz: a zólyomi „városi tanácstagok jelentős hányada, ha ekkor még nem is volt a szlovák nemzeti mozgalom aktív

Tiszatáj(2000) 3/67–68. SZELESTEI NAGY László tanulmányának már a címe is beszédes: *Hungarus – Hungaricus / Magyarországi – magyar*, in ÁBRAHÁM Barna (szerk.), *Magyar–szlovák terminológiai kérdések* (Pons Strigoniensis, Studia IX) (PPKE BTK Szlavisztika, Közép-Európa Intézet – Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, Piliscsaba–Esztergom 2008) 50–54.

⁵ HODŽA, Michal Miloslav, *Dobruo slovo Slovákom, súcim na slovo* (v Levoči 1847), faksimile kiadása: (Tatran, Bratislava 1970) 44–46. Az idézet helye: KÄFER István, *A szlovák irodalom magyar vonatkozásai Michal Miloslav Hodža, Vincent Šikula és Ladislav Ťažký műveiben*, in *A közép-európai irodalmak* (Esztergom Forrásközpont Sorozat II) (sorozatszerk. Kozma Gábor, szerk. Ábrahám Barna – Illés Pál Attila; Szent István Társulat, Budapest 2007) 107.

résztevője, szlovák anyanyelvű evangélikusként elfogadta Štúr ... magyar nyelvű ajánlkozó levelében Štúr maga nem említ semmilyen szlovák törekvést, sőt saját szlovákságára sem utal...” (238. p.)

A hungaruslét nehezen érthető és értelmezhető a szlovák nemzeti szuverenitás mai körülményei között, hiszen az akkori magyarországiság jogutódja a mai magyar állam, ráadásul jelentős a szlovákiai magyarság, sőt, érthetően, akár visszatetszést is okozhatna, ha az egykori magyar állam akadályozó szerepét hangsúlyoznánk a szlovák nemzetté válásban. Demmel könyve sokat tehet azért, hogy ez a Štúr kapcsán is nyilvánvalóan ellentmondásos magyar–szlovák viszony normalizálódjon. A szlovák szakirodalom ugyanúgy kihagyja a levelezésből Štúr követi jelentéseit Zólyom megyének (242. p.), mint ahogy a magyar kritikai kiadásokból is hiányoznak a politikailag kínosnak tekintett anyagok.⁶

Demmel kötete legendákat oszlat, és egyben értékeli. Ez történik Kossuth és Štúr feltételezett kézfogásával kapcsolatban a pozsonyi országgyűlésen: „... bizonyosan kizárható, hogy Kossuth Štúrhoz mint egy hozzá hasonló nemzeti közösség vezetőjéhez lépjen oda ... mert ... még az emigráció idején készült illuzórikus föderációtervei során sem tekintette nemzeti közösségnek a szlovákokat.” (261. p.)

Egy másik illúziót, az 1848–1849-es „szlovák felkelést” Klapka György 1866. augusztusi akciójával összehasonlítva tesz helyre. Az 1848 szeptemberében Bécsben megalakított Szlovák Nemzeti Tanács önkénteseket toborzott, és azt remélték, hogy a szlovák lakosság tömegesen csatlakozik majd hozzájuk, miként Klapkát Bismarck biztatta népfelkelés kiobbantására. A szlovák önkéntesek nagy része nem volt szlovák, és az ellenük mozgósított szlovák nemzetőrök távozásra kényszerítették őket. A szlovák lakosság ugyanúgy nem csatlakozott hozzájuk, mint a Jablonkai hágónál betörő Klapka-légióhoz (274–275. p.).

A szlovák mozgalom másik emblemikus alakja Jozef Miloslav Hurban evangélikus pap, Štúr életrajzírója volt. Demmel József a krónikás Hurbant helyreigazítja, de kiemeli gyászbeszédének politikamentességét, a keresztény főparancs érvényesülését: a bocsánatot, és „az elhunyt legjobb és legközelebbi barátjaként és papként valamennyi ellenfelének, és nevében baráti jobbot nyújtott nekik.” (291. p.)

A szlovák nemzet születésében döntő gyakorlati szerepe volt az evangélikus egyháznak. A Štúr-család négy fiúgyermeké közül hárman végeztek teológiát.

⁶ Vö. SZÖRÉNYI László, „... ha magyar szóból a tót kimaradna” Rohonyi György Dugonics- és magyar-ellenes gúnyversének művelődéstörténeti háttere, in *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 35) (Szeged 1997)591–607, egy Vörösmarty-vers kihagyásáról.

Demmel pontosan fogalmaz: „... már nemcsak passzív szereplői voltak az egyházi életnek, hanem sokszor – éppen az elképzelt szlovák nemzet céljainak elérése érdekében – aktív résztvevői, alakítói is, hiszen mindhárman számos, főleg az iskolaüggyel kapcsolatos országos és kerületi konventen vettek részt.” Az egyházi keret olyan lehetőséget biztosított egyéni elképzelések megvalósításához, ami más formában nem állt rendelkezésre. Ráadásul a Štúr-család régiójában, Trencsén megyében az evangélikusok kisebbségben voltak a katolikusokkal szemben, ami erősítette összetartozás-tudatukat (49–62. p.). Demmel adatai beszédek, következtetései puritán, szigorú fogalmazásúak. A magyar (országi) evangélikus nemesség egyházi-vallási keretben fogadta be a majdani szlovák nemzetteremtőket. Az acsai Prónay-kastélyban a szlovák művelődés legnagyobbjai, Bohuslav Tablic, a professzor Juraj Palkovič és maga Štúr is nevelősködött (102–103. p.). Zay Károly gróffal, az evangélikus egyház világi főfelügyelőjével zajlott a nagy küzdelem, aminek végén Štúrt véglegesen eltiltották a tanítástól, és akadályozták a Tatrín olvasókör engedélyezését. Ezért lett Zay Károly a szlovák történetírás egyik legellenségesebb alakja, ugyanakkor korábban Štúr patrónusa volt, még akkor is, amikor kliense már nyilvánvalóan szlovák nemzetpolitikai tevékenységet folytatott (108–120. p.).

A hungaroszlavakológia forráskutatását valósítja meg Demmel az Osztro-luczky-család levelezésének, könyvtárának kutatásával. Az evangélikus család emlékezett ősi szláv származására, németül leveleztek, magyarul könyvből tanultak, „magyar hungarus” identitásuk megkérdőjelezhetetlen. Gyermeküknek Géza és Etelka nevet adtak, amiket akkor ősi magyarnak gondoltak, könyvtárukban megvolt a kortárs magyar szépirodalom, szlovák könyv alig. Nem tekinthetők szlovák nemeseknek, hanem hungarus identitásuk alapján mind a magyar, mind a szlovák kultúrát magukénak érezték, az evangélikus-ságot mindenütt támogatták. Császárhűek voltak. Ez magyarázza leginkább Štúrhoz fűződő jó viszonyukat (124–131. p.).

Az igen gazdag forrásanyag vezette Demmel Józsefet olyan nyelvi-terminológiai megoldásokhoz, amelyek kiválóan illeszkednek a hungaroszlavakológia terminusaihoz. Ilyen a *szlovák (cseh) irodalmi antológia* (59. p.), *prenacionális identitás, a felföldi⁷ kisváros szlovák iparosa* (63. p.), az *identitáspluralitás* (66. p.), a *cseh nyelvű szlovák irodalom* (114. p.), a *szlovák anyanyelvi közösség* (118. p.), a *magyar-hungarus nemesi identitás* (125. p.), a *nemzetképződés*

⁷ Külön öröm, hogy korábban nem létező kapcsolataink ellenére Demmel József a Felföld terminust használja a Felvidék helyett.

(193. p.), a *szlovák közösségi reprezentáció* (251. p.). Megoldást keres a személy- és keresztnévek használatára. Amikor például Andrej Mráz szövegét fordítja, helyesen az *Adelka Ostrolúcka* alakot használja, levéltári anyagok alapján azonban az *Etelka* mellett döntött, mert „a lány személyes irataiban kizárólagosan ez az egyetlen forma szerepel” (125. p.). Szellemes és követségre méltó megoldás Kossuth Lajos nagybátyjának, a szlovák irodalmi nyelv létrejöttében nagy szerepet játszó Györgynek *Gyorgy* alakja: „Mivel ő maga három féle névalakot használt, elvétele a cseh *'Jirj Kossuth'*, ritkábban a latin *'Kossuth Georgius'* és gyakrabban a szlovák hangtan (ő betűt nem ismerő) szabályait alapul vevő, de a magyar helyesírásszabályai szerint írt *'Kossuth Gyorgy'* formát, így egy magyar nyelvű szövegben indokoltnak tűnik ez utóbbi használata.” (156. p.) Az oly sokat vitatott helységnév-használatban hasonló következetességgel jár el. Ha szlovák szövegből fordít magyarra, amikor az eredetiben Prešporok, Požun alak szerepel, azt nem Pozsonynak, hanem az eredeti formában szerepelteti (96., 139., 225. p.). Jó megoldás a szlovák *Martin* használata Turócszentmárton helyett 1920 után (283. p.).

Elismerésünket, örömünket az sem rontja, hogy szerzőnk alig-alig tud valamit a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán másfél évtizede működő szlovakisztikai kutatóközpontról és annak gazdag publikációs tevékenységéről.⁸ Ez különösen a szlovák irodalmi nyelv előzményeinek hézagossá ismeretében bukkan fel, amikor elkerüli Demmel figyelmét, hogy az első közszlovák nyelvkísérlet Pázmány Péter kezdeményezésére indult meg,⁹ és a szlovák anyanyelvű katolikusok már a XVII. század derekán átvették a huszita ideológiának nekifeszülő cseh jezsuiták Cirill-Metód kultuszát (65. p.). Ezért elnagyolt és szerzőnkől szokatlan pontatlanság a nyitrai püspökség szlovák nyelvművelő hagyományának kiemelése, hiszen Nagyszombat-Pozsony minden tekintetben fontosabb volt (188. p.). Ugyanígy nem kerültek Demmel József látáskörébe a Pázmány-szlavisztika Pest-Budával¹⁰ kapcsolatos publikációi (281. p.).

Demmel József könyve a magyar szlovakisztika értéke, előremutató eredménye és egyben a Pázmány-műhely hungaroszlovakológiájának tudó-

⁸ A Pons Strigoniensis Studia sorozat 12 kötetéből a következők illenének Demmel József érdeklődési körébe: HALÁSZ, Ivan, *Cirkev, národ, štát*; KOVÁCS, Anna, *A szlovákok élete és kultúrája Budapesten a dualizmus korában (1867–1918)*; „Halálom után nem fog minden akaratom szerint történni.” *Dokumentumgyűjtemény Pázmány Péter sírhelyéről; Magyar–szlovák terminológiai kérdések.*

⁹ Vö. KÁFER, István, *Adalékok a barokk magyar–szlovák vonatkozásaihoz*, in Uő., *Dona nobis pacem. Magyar–szlovák kérdések* (PPKE BTK, Piliscsaba 2005) 144–151.

¹⁰ HALÁSZ i.m.; KOVÁCS i.m.

mányos erősítése, igazolása. Készülő szlovák fordítása nagy szolgálatot tehet a magyar–szlovák interetnikus összefüggésrendszerben rejlő igazság alkalmazásának népeink megbékélésében. Álljon itt adatokon alapuló öszszegzése, amihez a teljesítmény tiszteletével csatlakozhat minden jóakarató ember, akinek feladatul jutott a magyar–szlovák szimbiózisból eredő lehetőség interpretálása: „Štúr ... nemcsak a szlovák, hanem a magyar múlt kiemelkedő személyisége is, s ha az eddigi, hagiografikus portrét a források valóságához közelebb állóra cseréljük ... így válik lehetővé, hogy ... életművét megfelelően értékelhessük ... Ő volt az első, aki ... meghatározta a szlovák nemzet alapvető ismérveit. Amikor színre lépett ... még nem létezett elfogadott szlovák irodalmi nyelv, még senki nem mondta ki, hogy a szlovák önálló (Magyarország más nyelvű lakóitól és más szláv népektől is különböző) nemzeti közösség.” (301. p.)

Keresztyén Igazság. Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata (2011) 4

Tavaly is folytatódott Révfülöpön a Magyar Evangélikus Konferencia tanulmányi konferenciája. A hungaroszlovakológia különösen is fontos evangélikus tudományos körökben, hiszen, mint fentebb láttuk, a szlovák nemzeté válás kereteit az evangélikus egyház szolgáltatta. Örömünkre szolgál, hogy egyik előadónak Demmel Józsefet hívták meg, aki *Végtelen történet? A szlovák–magyar politikai konfliktusok történelmi gyökerei* címmel foglalta össze Štúr-monográfiáját, de kitért XX. századi problémákra is. „Nincs más út: a feszültség csak akkor oldható, ha megismerjük a másikat, ha megértjük a gondolkodásmódját.” E megoldást Demmel naivnak és túlzottan jóhiszeműnek mondja. Talán éppen ezzel keresztény.

A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája (szerk. Anna Divičanová – Anna Kováčová, Békešská Čaba – Békéscsaba 2011) 314 pp.

Amennyire meghökkentő Demmel József kötetének címe, annyira megtévesztő az 1920/1945 utáni Magyarország szóhasználati gyakorlatként megmaradt terminológia. A *magyarországi* magyarul nem egyértelmű, szlovákul viszont a *Maďarsko* csak a Trianon utáni országot jelenti. Igaz, a tanulmányok szlovákul jelentek meg, magyar összefoglalókkal.

A tanulmánykötet arányaiban hazai szlovákjaink vallási megoszlását követi. Érdekes, hogy míg nálunk 2/3 : 1/3 az evangélikusok és katolikusok aránya, Szlovákiában az evangélikusok a 10%-ot sem érik el. A kötet fő témái: az

egyházi élet és kultúra múltja, a népi vallásosság, a lelkészek feljegyzései és a jelenlegi egyházi élet. Az írások tudományos-módszertani színvonala igen hullámzó. Kiemelkedik Matus László¹¹ *Az etnikai differenciáció a pesti evangélikus gyülekezetben (1819–1929)* és Eva Kowalská *Tessedik Sámuel és Hajnóczy József életének és munkásságának párhuzamai* című¹² forráskutatásokból adattolt tanulmánya, és nem utolsósorban Hana Urbancová: *Az egyházi énekek mint a magyarországi szlovákok hagyományos énekkultúrájának alkotóelemei*.

Érdekes feltételezés olvasható Gyivicsán Anna *Fejezetek a magyarországi szlovákok egyházi történetéből és kultúrájából* című írásában Szöllösi Benedek 1655-ben megjelent szlovák Cantus Catholici-jával kapcsolatban: a jezsuita szerkesztő-szerzőt „avval is megbízták, hogy magyar énekeskönyvet is állítson össze ... olyan 'intést' kaphatott hatásaitól, hogy cseh nyelven is kiadhatja az énekeskönyvet, de valamiképpen jeleznie kell, hogy kancionálójának nyelve különbözik az eretnek csehtestvérek nyelvétől.” Ez az a pont, amiben mind Demmel Józsefnél, mind Gyivicsán Annánál hiányoznak azok az adatok, melyek szerint a Pázmány Péter tudatos „intéseként” már a 17. század harmincas éveire kialakult nagyszombati katolikus kulturális központ tudatosan foglalkozott az *obecná slovenčina*, a közszlovák írott nyelv terjesztésével, amelyből az esztergomi kanonok Juraj Palkovič bibliafordító nyelve, az ún. „bernoľákovčina” is merített.¹³

Miroslav Kmeť *A magyarországi szlovákok egyháztörténetéből. „A Magyarországi Szent Adalbert Társulat” (1941–1944)* című írása párhuzamos Sztakovics Erikának a *Magyar Sionban* is közölt anyagával.¹⁴ Kár, hogy nem került sor Kmeť a társulat kalendáriumában közölt információinak egybevetésére Sztakovicsnak a piarista levéltár adataiból összeállított tanulmányával.

Az egész kötet nagy értéke Mária Žiláková: *A vallás kánonon kívüli elemei – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege* című igen magas színvonalú adatközlése, gazdag összehasonlító kommentárokkal és jegyzetekkel. A tanulmány szerzője a múlt század hatvanas-

¹¹ Matus László a magyar szlovakisztika Kollár-szakértője. Legutóbb a pesti evangélikus gyülekezet jubileumi kötetében adta közre levéltári források alapján készített tanulmányát: MATUS László, *Első lépések a szlovák hitéleti és iskolai igények érvényesítése felé; A szlovák lelkészhiatal megalakulása (1821–1834); Szlovákok a háromnyelvű gyülekezetben (1834–1848); A szlovák gyülekezet kiválása a pesti egyházból, in Oltalom a zivatarban. Gyülekezet a világvárossá fejlődő Budapesten* (Pesti Evangélikus Egyház, Deák téri Egyházközség Budapest 2011) 47–58; 123–130; 141–158.

¹² A kérdés élénken foglalkoztatja Jozef Šimončič nagyszombati professzort, a felvilágosodás korszakának jeles kutatóját. Vö. ŠIMONČIČ, Jozef, *Ohlas francúzскеj revolúcie v Trnave* (A francia forradalom visszhangja Nagyszombatban), *Trnavský jakobín Jozef Neumiller-Ujgyörgyi* (Neumiller-Ujgyörgyi

hetvenes éveiben tagja volt Erdélyi Zsuzsanna gyűjtőcsoportjának. Hasonló értékeket ment a hűsvét heti szokások, a karácsonyi koledák és a rózsafüzér dokumentumainak közreadásával.

Historický atlas Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku
[A Szlovákiai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház történeti atlasza]
(Tranoscius, Liptovský Mikuláš 2011) 175 pp.

Demmel József könyvében kiemelten szerepel az evangélikus egyház, amely hivatalos társadalmi keretet biztosított a szlovák nemzeti mozgalomnak. Ezért különös figyelmet érdemel a szlovák egyház igen szép nyomdai kiállítású atlasza, kísérő-magyarázó tanulmányokkal. Az 1. fejezet Luther Márton fellépésétől a zsolnai zsinatig (1514–1610), 10 térképpel mutatja be Szlovákia egyháztörténetét. A terminológia pontosságra törekszik: „Az első megbízható hírek Luther Márton és a wittenbergi reformáció hatásáról Észak-Magyarországra,¹⁵ a mai Szlovákiára a 16. század húszas éveinek első felére datálódnak.” (13. p.) Thurzó György (Juraj Thurzo, saját aláírásával Georgius Thurzo) újonnan megválasztott nádor tekintélyét kihasználva összehívta a zsolnai zsinatot. David P. Daniel, a tanulmány szerzője a személynév helyesírásától (ez a szlovák akadémia rendelete!) eltekintve, pontosan fogalmaz: a megválasztott szuperintendensek Liptó, Árva, Trencsén, Turóc, Nógrád, Zólyom és Hont, Bars, Nyitra és *Prešporok*, azaz Pozsony megyét igazgatták, és feladatuk az elszakadás volt a magyarhoni katolikus hierarchiától.

Bizony, nagy türelem és szeretet kell az elmúlt időszak rontásainak gyógyításához. Az első két térkép a maradék Uhorsko/Magyarhont a „Habsburg Monarchiában” ábrázolja. A harmadik Luther-visszhangot ábrázoló föld-abrosz szürke vonallal jelzi a mai Szlovákia határait. Azon már Bratislava szerepel, sajnos, mai helységnevekkel (Šoproň helyett Sopron, Jáger helyett Eger, Budín helyett Buda, Ráb helyett Győr, de a mai Romániához

József nagyszombati jakobinus), in Uő., *Moje Trnave. K dejinám Trnava a okolia* (Az én Nagyszombatomnak. Nagyszombat és a környék történetéhez)(B-print, Trnava 1998) 124–151.

¹³ Vö. KÁFER, *Adalékok a barokk...*; KÁFER István, *A Biblia a szlovák művelődésben*, in *Biblia Sacra Hungarica. Magyarországi bibliák a filológiai tudományokban*(szerk. Heltai János; Argumentum, Budapest 2009) 197–203; KÁFER István, *Szöllősi Benedek és a szlovák templomi ének*, in *Régi valóságos énekek és énekeskönyvek*(szerk. Szelestei Nagy László; PPKE BTK–Szt. István Társ., Budapest–Piliscsaba 2011) 123–129.

¹⁴ SZTAKOVICS Erika, *Tomek Vince szerepe a Magyarországi Szent Adalbert Társulat létrehozásában (A Társulat megalakulásának 70. évfordulójára)*, in *Magyar SionV* (2011) 1/75–86.

¹⁵ Lám, nehezen fordítható az Uhorsko. Első előfordulását Magyarországnak, a többit – szlovákból magyarra fordítva – Magyarhonnak jelöljük.

tartozó városok már csak románul: Oradea Vel'ky Varadín helyett, Timișoara Temešvár helyett és Tășnad Tasnád helyett). A nagy térkép bal sarkában a kicsi pontos: *Uhorsko, Sedmohradsko, Osmanská ríša* – Magyarhon, Erdély, az Oszmán Birodalom – a három részre szakadt ország. És a Habsburg-monarchia immár a nyugati határokon túl. A 11. sz. térkép a nyomdákat mutatja. Ezen a szlovák határvonalba csak kissé nyúlik bele az oszmán birodalom, és annál érdekesebb, hogy megjelenik Budapest, Oradea mellett a becsületes szlovák Vel'ky Varadín, továbbra is Miskolc van Miškovec helyett és Győr Ráb helyett. Az Uhorsko-térképhez tartozó Németújvár azonban *Güssing*, Sopronkeresztúr *Deutschkreuz*, Monyorókerék *Eberau*, Németlövő *Deutsch Schützen*, Vimpác pedig *Wimpassing an der Leitha*...

A következő fejezet a zsolnai zsinattól a szatmári békéig (1610–1711) tart, egészen *Rákoci, Berčeni* felkelésének végéig. E kor 10. sz. térképén a magyarhoni evangélikusok teológiai tanulmányaiknak helyei között felbukkan Kalinyingrád. Beszélő térkép a magyarhoni evangélikusok nemzetiségi struktúrája 1880-ban, majd 1900-ban, ezúttal erdélyi magyar helynevekkel, és nagyon helyesen feltűnik a szlovák *Ostrihom* Esztergom helyett. 1920-tól a térképeken kiszögellés látszik: „Magyarországhoz tartozó terület”. Ez nem más, mint az ún. Pozsonyi hídfő, Dunacsún, Oroszvár, Horvátjářfalu, ami csak 1945 után került Csehszlovákiához. 1938 őszétől 1945-ig ehhez a részhez a „*Magyarország által megszállt terület*” csatlakozott. Beszélő földabrosz a *Dunai, áttelepült szeniorátus*, a Magyarországról „reemigrált” 44 933 szlovák evangélikus letelepítése Komárom, Zselíz, Ógyalla, Vágsellye, Galánta, Somorja, Érsekújvár, Léva járásba.

Igen gazdag a kötet forrásjegyzéke, benne a budapesti Evangélikus Országos Levéltár, a szerzők között pedig például Bruckner Győző, Bucsay Mihály, Fabiny Tibor, Hörk József, Hornyánszky Viktor, Kertész Botond, Eva Kowalská, Payr Sándor, Jan Pešek, Zoványi Jenő, Zsilinszky Mihály – és Fényes Elek statisztikái.

Käfer István

Soós Sándor, *Út menti szakrális emlékek. Esztergom-Budapesti Egyházmegye. Dunakanyar – Pilis* (Püski Kiadó, 2011) 352 pp.

„kontár ujjak faragdálták, de nem a kontár áhitat”

Soós Sándor felsőfokú tanulmányait a Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán kezdte, majd a papi felkészülést kényszerű egészségügyi okból megszakítva az ELTE néprajz-történelem szakán szerzett diplomát 1984-ben. 1984-2009-ig a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságán muzeológusként és

igazgatóként tevékenykedett. 2002-től a Keresztény Múzeum népi vallásos gyűjteményének feldolgozását, publikálást, kiállításainak rendezését végzi eseti megbízások keretében. Az utóbbi években több helyszínen kultúrtörténeti, néprajzi kutatási projektek megvalósításában vesz részt.

Az *Út menti szakrális emlékek* című új kötet a népi vallásosság emlékhagyományának egy különleges részterületét dolgozza fel. A szerző első mondata így határozza meg kutatás tárgyát: „... a vallását gyakorló keresztény ember által kialakított szakrális környezet vizsgálom.” A környezet itt a természeti, vagyis az Isten által teremtett és az ember számára rendelkezésre bocsátott természetet jelenti, s nem a hétköznapi lakhatás és a munka közegét. A táj, az erdő, a fa, a kő, a forrás, a megtalált, majd sűrűn látogatott szent helyek idővel nem maradtak mégsem érintetlenül. A hívő ember maga is megjelölte ezeket. A felismerés örömet, a hálát, majd a kérésüket, köszönetnyilvánításokat ismerhetjük fel szent helyeken felállított építményekben, a kihelyezett képeken, feliratokon.

A bevezető tanulmány az egyház hivatalos kultusza mellett létező, a vallást gyakorló világiak által művelt rituálékat, az általuk fabrikált tárgyakat sokoldalú megközelítésben mutatja be. Aprólékos pontossággal definiálja az alapvető fogalmakat, a szent helyet, a szent időt, a jeleket. Az ókori kultúrtörténeti előzmények megismertetése, a bibliai, az ókeresztény szerzők által írt szövegek segítenek az Isten, a természet és az ember kapcsolatkeresését kifejező jelrendszer megértésében. A vallástörténeti kutatások eredményeinek ismeretében juthat közelebb az olvasó az egyedi természeti tárgyak és az emberkéz alkotta tárgytipusok jelentésének, sőt jelentőségének megértéséhez.

Soós Sándor elemzéséből nyilvánvalóvá válik a népi vallásosság alkotásainak szerepe és fontossága az elmúlt korok és a mai hívő ember életében. Különös hangsúlyt kap az egyház véleménye és iránymutatása a kérdésben. A korábbi idők gyakran ellenséges viszonyulása után, napjainkban az egyház állásfoglalása nyitottabb, megértőbb és elfogadóbb lett a világiak vallásgyakorlatának egyes jelenségei felé: „A népi vallásosság nem más, mint a hitnek egy meghatározott környezet kulturális elemeiből táplálkozó kifejeződése, amely eleven és hatékony módon értelmezi és vonja kérdőre a résztvevők érzékenységét. A népi vallásosság, amely rengetegféle és széles körben elterjedt megnyilvánulásaiban fejeződik ki, a hitből forrászik ezért nagyra kell értékelnünk és segítenünk.” (*A népi jámborság és liturgia direktórium*a, 2001; magyar nyelven megjelent 2005-ben.)

A könyv címét végig olvasva a témamegjelölés után egyre szűkülő területi lehatárolás után jutunk el ahhoz a 14 dunakanyari településhez (Csobánka, Budakalász, Dunabogdány, Kisoroszi, Leányfalu, Pilisszántó, Pilisszentkereszt, Pilisszentlászló, Pócsmegyer, Pomáz, Szentendre, Szigetmonostor, Tahitófalu, Visegrád), melyek környékét 2003 és 2006 közötti gyűjtőútja során a szerző

végigjárta és az érintett emléanyag állapotát írásban és fotókon rögzítette. „A levéltári, történeti, művészettörténeti, műemléki, és néprajzi kutatásokkal összesen 432 út menti szakrális emléket találtam. A meglevőkről közel 2000 fényképet készítettem, melyekből 405 felvételt válogattam e kötet számára.” A fennmaradt emlékek mind a török hódoltságot követő korokból származnak, de elsősorban a XVIII., XIX. és XX. századból.

A kötet terjedelmének legnagyobb részét kitevő adattár tematikus egységei a következők: Kálváriák, Szent helyek, Csodatévő források, Kápolnák, Út menti és temetői keresztek, Egyéb út menti szakrális emlékek. Az emléktípusok ismertetését minden esetben részletes, áttekintő bevezetővel kezdi a szerző, melyből az adott tárgycsoportra vonatkozó általános teológiai, történelmi, művészettörténeti, néprajzi ismereteket sajtáthatjuk el. Ezt követi a konkrét emlékek település szerint felsorolt katalógusa. Az tárgyak többségét egy-egy kis méretű, fekete-fehér illusztráció szemlélteti. Narratív előadásmódban közli a hely, az építmény, a festett vagy faragott tárgy rövid leírását és a rá vonatkozó forrásokat, elbeszéli a hozzá kötődő szokásokat, jellemzi a tárgy közvetlen környezetét.

Önálló fejezetben foglalja össze a különféle alapanyagokat, díszítőeljárásokat, szól a készítőkről, majd a szentek tiszteletének jellegzetességeit is vizsgálja.

Az 1110 darab lábjegyzet és a bőséges bibliográfia nélkülözhetetlen segítséget jelent a népi vallásosságot tanulmányozó kutatók, egyetemi hallgatók számára. A népi vallásosság terminológiájának tisztázása a tudományos és hétköznapi életben előforduló gyakori félreértések feloldását segítheti. Soós Sándor terepi kutatói módszere és a körültekintő feldolgozás példaértékű és iránymutató lehet valamennyi érdeklődő számára. Érdekes és tanulságos olvasmány azonban azok számára is, akiknek a környezetében még fellelhetők a népi jámborság tanújelei. Az értékek felismerése ösztönzőleg hat a sérülékeny, pusztulásra ítélt út menti emlékek védelmére.

A kötet megjelenése óta a szerző „A dunakanyari út menti szakrális emlékek elnevezésének tanulságai és magyarázatai” című dolgozatával a Nemzeti Erőforrás Minisztérium (NEFMI) és az Anyanyelvápolók Szövetségének közös anyanyelvi pályázatán 145 induló között második helyezést ért el.

Kontsek Ildikó

◆◆◆ SZÁMUNK SZERZŐI

Beke Margit történész, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Biró Aurél történész, Budapest Főváros Levéltárának munkatársa

Dorogi Ferenc Miklós mérnök, helytörténész, egyháztörténész

Fodor Nóra levéltáros, a Prímási Levéltár munkatársa

Frankó Tamás teológus, kánonjogász, az Esztergomi Érseki Papnevelő Intézet prefektusa

Hámori Antal OESSH egyházjogász, jogász, a Budapesti Gazdasági Főiskola docense

Rolf Herzbach, az Editions du Signe (Strasbourg) kiadó nemzetközi reprezentánsa és a kiadások vezérigazgatója

Käfer István irodalomtörténész, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép-és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kontsek Ildikó művészettörténész, a Keresztény Múzeum igazgatója

Kuminetz Géza teológus, kánonjogász, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a Központi Papnevelő Intézet rektora

Mervay Miklós a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának kateketikatanára

Prokopp Mária művészettörténész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora

Rokay Zoltán teológus, filozófus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Soós Sándor néprajzkutató, történész, muzeológus

Székelly János teológus, biblikus, esztergom-budapesti segédpüspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

Szelestei Nagy László irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

◆◆◆ KRÓNIKA

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK
A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

◆◆◆ 2011

- október 4.** Az Állami Számvevőszék konferenciája az Integritás Projekt keretében
- október 5.** *Soós Sándor: Út menti szakrális emlékek. Esztergom-Budapesti Főegyházmegye. Dunakanyar-Pilis c.* könyvének bemutatója a Magyar Katolikus Kultúra Napjai programsorozat keretében
- október 5-7.** A Magyar Higiénikusok Társasága országos konferenciája
- október 7–8.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- október 14–16.** Morus Szent Tamás Akadémia, az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség közéleti képzése
- október 18.** Emlékünnepsége Szent Istvánról és a Boldogságos Szűzről Nevezett Ősrégi Szeminárium előjáróinak tiszteletére
- november 6.** Budapesti neokatekumenális közösségek találkozója
- november 7.** „Boldog II. János Pál, Kelet-Európa nagykövete” címmel fotókiállítás *Piotr Jantos* és *Szirányi János* képeiből. A megnyitón beszédet tartott *Illés Pál Attila* és *Zsille Gábor*.
- november 10–11.** 14. Vallások Közötti Párbeszéd Konferencia „Az egyházak és vallások szerepe a Duna-régióban. Eredmények és jövőbeni kihívások” címmel. A megnyitón beszédet mondott *Semjén Zsolt* miniszterelnök-helyettes, *Erdő Péter* bíboros, esztergom-budapesti érsek, *Ján Figel'* szlovák miniszterelnök-helyettes és *Othmar Karas* európai parlamenti képviselő.
- november 18–20.** Budapesti neokatekumenális közösségek találkozója

- november 25-27.** A Polgári Magyarországért Alapítvány konferenciája
„Küldetésben: cigányság–kereszténység–magyarság”
címmel
- december 4.** A Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése
- december 6.** A Komárom-Esztergom Megyei
Szakképzés-szervezési Társulás konferenciája
- december 8.** Könyvbemutató és -vásár az Esztergom-Budapesti
Főegyházmegye és Egyháztörténeti Bizottsága
szervezésében
- december 10.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga

♦ ♦ ♦ 2012

- január 14-15.** A Katolikus Ifjúsági és Felnőttképzési Szövetség
felnőttképzési csoportvezető képzése
- január 17.** Medicover konferencia
- január 18.** A Magyarországi Idegenvezetők Szövetségének
közgyűlése
- január 19.** Boldog Özséb megemlékezés. Előadást tartott
Bátor Botond pálos tartományfőnök.
- február 6-12.** Az ECPYN (European Christian Political Youth
Network) nemzetközi keresztény ifjúsági közéleti
konferenciája
- február 10-11.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- február 11.** UNITAS találkozó
- február 18-19.** A Katolikus Ifjúsági és Felnőttképzési Szövetség
felnőttképzési csoportvezető képzése
- március 10.** „Hazám, hazám” a Magyar Rádió Énekkarának
szólistái és a Vass Lajos Kamarakórus hangversenye
Somos Csaba vezényletével a Prímás Pincében.
- március 19.** A Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa
Kutatásokért Alapítvány konferenciája
- március 20.** Rába–Duna–Vág Európai Területi Együttműködési
Csoportosulás közgyűlése és konferenciája
- március 23–24.** A Katolikus Oktatás Európai Bizottsága (CEEC)
közgyűlése

- március 30.** A Magyar Zarándokút ünnepélyes indulása *Rumi Imre* vezetésével, *Schmittné Makray Katalin* részvételével. Köszöntőt mondott: *Székely János* esztergomi-budapesti segédpüspök.
- március 30–31.** „Képkalkuló diagnosztika a kardiológiában”, tudományos konferencia a Magyar Kardiológusok Társasága és az esztergomi Vaszary Kolos Kórház szervezésében
- április 13.** *A szőlőszem* – versszínház Petőfiről *Turek Miklós* előadásában a Költészet Napja alkalmából
- április 13–15.** Morus Szent Tamás Akadémia, az Ifjúsági Kereszténydemokrata Szövetség közéleti képzése
- április 19–21.** Mária Valéria Nyelviskola, nyelvvizsga
- április 20–22.** A Comunione e Liberazione mozgalom lelki gyakorlatok
- április 22.** A Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése
- május 5.** A Mindszenty József-zarándoklat (Esztergom–Mariazell) indulása
- május 18.** Belgyógyászati konferencia

A programokra jelentkezni a Szent Adalbert Központ titkárságán, a 06 (33) 541 939-es telefonszámon lehet.

A központ honlapja: www.szentadalbert.hu

◆◆◆ TARTALOM

SZÉKELY JÁNOS	
Ünnepi üdvözet	
Mons. Jozef Haľko püspökké szentelése alkalmából	3
KÄFER ISTVÁN	
Pozsony–Esztergom lelki hídja	
Jozef Haľko pozsonyi segédpüspök tudományos munkái	5
MERVAY MIKLÓS	
Múzeumlátogatás – a keresztény művészettörténet szerepe	
a hitoktatásban	11
BEKE MARGIT	
A Szent István Királyról és a Boldogságos Szűzről Nevezett	
Érseki Ősrégi Papnevelő Intézet címere	19
SZELESTEI N. LÁSZLÓ	
Báthori Zsófia imádságos könyve és annak kiadásai	27
SOÓS SÁNDOR	
A nagyszombati Szent Anna kongregáció 1746-os felvételi lapja	37
ROKAY ZOLTÁN	
Szabadkán használatos 18. századi, illír nyelvű lelkiségi könyvek	53
DOROGI FERENC MIKLÓS	
A „vihar üzte tűzmadár”	
– Szabó Lajos esperes-plébános (1880–1936)	65
<i>Közlemények</i>	
BIRÓ AURÉL	
A Regnum Marianum templom alapítási iratai 1926	
(szó szerinti forrásközlés)	91
FODOR NÓRA	
A Primási Levéltárat gazdagító adományok	93
HÁMORI ANTAL	
A Hittani Kongregáció <i>Dignitas personae</i> című instrukciója	96
<i>Szemle</i>	105
<i>Számunk szerzői</i>	127
<i>Krónika</i>	128

◆◆◆ OBSAH

JÁNOS SZÉKELY	
Sviatočný pozdrav	
Z príležitosti biskupskej vysviacky Mons. Jozefa Haľku	3
ISTVÁN KÄFER	
Duchovný most Prešporok/Bratislava – Ostrihom/Esztergom	
Vedecké práce bratislavského pomocného biskupa Jozefa Haľku	5
MIKLÓS MERVAY	
Návšteva múzea – úloha kresťanských dejín umenia v katechéze.	11
MARGIT BEKE	
Erb Prastarého arcibiskupského bohosloveckého učilišťa	
svätého Štefana kráľa a Blahoslavenej Panny Márie	19
LÁSZLÓ SZELESTEI N.	
Modlitebná kniha Žofie Báthori a jej vydania	27
SÁNDOR SOÓS	
Prijímacia listina Kongregácie sv. Anny v Trnave z r. 1746	37
ZOLTÁN ROKAY	
Knihy duchovného čítania v írskom jazyku v praxi	
v Subotici v 18. storočí.	53
FERENC MIKLÓS DOROGI	
„Búrkou prenasledovaný vták ohnivák”	
– Dekan Lajos Szabó (1880–1936)	65
<i>Správy</i>	
AURÉL BIRÓ	
Zakladacie dokumenty kostola Regnum Marianum 1926	
(doslovné pramene)	91
NÓRA FODOR	
Dary obohacujúce Primaciálny archív	93
ANTAL HÁMORI	
Inštrukcia Kongregácie pre náuku viery <i>Dignitas personae</i>	96
<i>Pohľady</i>	105
<i>Autori príspevkov</i>	127
<i>Kronika</i>	128

◆◆◆ CONTENTS

JÁNOS SZÉKELY	
Greetings on the Consecration of Mons. Jozef Hal'ko, Auxiliary Bishop of Bratislava	3
ISTVÁN KÄFER	
A Spiritual Bridge Between Bratislava and Esztergom– Scholarly Works of Jozef Hal'ko, Auxiliary Bishop of Bratislava	5
MIKLÓS MERVAY	
Visiting Museums – the Role of Christian History of Art in Religious Education	11
MARGIT BEKE	
The Arms of the Old Archiepiscopal Seminary of King St. Stephen and the Blessed Virgin (Esztergom).	19
LÁSZLÓ SZELESTEI N.	
The Prayer Book of Zsófia Báthori, and Its Editions.	27
SÁNDOR SOÓS	
A 1746 Admission Sheet of the Congregation of St. Anne of Trnava	37
ZOLTÁN ROKAY	
18 th Century Illyrian Spiritual Books Used in Subotica	53
FERENC MIKLÓS DOROGI	
‘Fire-bird Chased by Storm’ – Lajos Szabó Vicar Forane and Parish Priest (1880–1936)	65
<i>Communications</i>	
AURÉL BIRÓ	
The 1926 Foundation Documents of the Church Regnum Marianum (A Word-for-word Publication of the Text)	91
NÓRA FODOR	
Donations Enriching the Primatial Archives of Esztergom	93
ANTAL HÁMORI	
The Instruction <i>Dignitas Personae</i> of the Congregation for the Doctrine of the Faith.	96
<i>Review</i>	105
<i>Authors of the Present Issue</i>	127
<i>Chronicle</i>	128

